

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ, ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΑΙ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

ΘΕΜΑ: ΚΕΦΑΛΑΙΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΠΟΛΕΜΟΣ, ΜΙΑ ΑΝΑΛΥΣΗ ΒΑΣΕΙ ΤΗΣ
ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΟΥ THORSTEIN VEBLEN

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

Του Αριστομένη Φουφόπουλου

Επιβλέπωντας Καθηγητής

Θωμάς Νουτσόπουλος

Ρέθυμνο 2016

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Εισαγωγή.....	3
Κεφάλαιο Πρώτο "Η έννοια της κεφαλαιοκρατίας"	12
1.1 Βασικές δομές του κεφαλαιοκρατικού συστήματος.....	13
1.2 Ο αταβιστικός χαρακτήρας της επιχείρησης.....	21
1.3 Η πολιτισμική κατάσταση της κεφαλαιοκρατίας.....	25
Κεφάλαιο Δεύτερο "Τα αίτια του νεωτερικού πολέμου"	31
2.1 Το κράτος και ο πατριωτισμός.....	31
2.2 Τα ταξικά κίνητρα του πολέμου.....	40
2.3 Ο ρόλος των μεγάλων δυνάμεων.....	44
Κεφάλαιο Τρίτο "Κεφαλαιοκρατία και ειρήνη"	50
3.1 Το αδιέξοδο της κεφαλαιοκρατίας.....	51
3.2 Η διεθνής ειρήνη και ο ταξικός πόλεμος.....	59
Επίλογος.....	73
Βιβλιογραφία.....	77

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η περίοδος του ιμπεριαλισμού, ή, όπως είναι γνωστή μέσω της ορολογίας του Eric Hobsbawm, «Η Εποχή των Αυτοκρατοριών», η οποία εκτείνεται από το τελευταίο τέταρτο του 19ου αιώνα, έως και τις απαρχές του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου το 1914, αποτελεί μία από τις πιο κομβικές περιόδους της νεωτερικότητας. Η θέση αυτή, δεν βασίζεται μόνο στο γεγονός, ότι πολύ μεγάλο μέρος των στοιχείων τα οποία πρωτοεμφανίζονται την περίοδο εκείνη, θα αποτελέσουν κομβικά στοιχεία της κεφαλαιοκρατικής οργάνωσης και συσσώρευσης κατά τη διάρκεια του 20ου αιώνα, (ως χαρακτηριστικά παραδείγματα αυτού του φαινομένου αξίζει να αναφερθούν τόσο η νέα μορφή οργάνωσης των επιχειρήσεων, όσο και τεχνολογικά επιτεύγματα, όπως ο ηλεκτρισμός και η ατμομηχανή), αλλά κυρίως διότι μοιάζει να αποτελεί μία φυσική τομή της ιστορίας (Hobsbawm, 2012: 20). Η αρχή του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, δηλαδή, που αποτελεί την ολοκλήρωση της προαναφερθείσας περιόδου, σηματοδοτεί και την de facto απομάκρυνση από τα αστικο-φιλελεύθερα πρότυπα οργάνωσης, τα οποία ταυτόχρονα με την κυριαρχία της αστικής τάξης χαρακτήρισαν το δυτικό κόσμο, από τα χρόνια της Γαλλικής Επανάστασης και έπειτα. Η κατάρρευσή τους αυτή, υπό το βάρος των αντιφάσεων βάσει των οποίων είχαν δομηθεί, οδηγεί και στην αντικατάσταση αυτών, από τις νέες, περιπλοκότερες συνθήκες, που χαρακτήρισαν την εξέλιξη του 20ου αιώνα. (Hobsbawm, 2012: 29)

Η αντίληψη, μάλιστα, της ιστορικής τομής, δεν είναι αποτέλεσμα μόνο της μεταγενέστερης ιστορικής έρευνας, αλλά αποτελεί και αυξημένα κοινή αντίληψη των ανθρώπων, που βιώνουν την περίοδο εκείνη, παρόλο που συχνά, οι αναμενόμενες αυτές αλλαγές ήταν ταυτόχρονα και μη πιστευτές, αναδεικνύοντας τον ιδιότυπο χαρακτήρα της περιόδου (Hobsbawm, 2012: 27). Έτσι, η συνειδητοποίηση αυτή, δεν έχει ως μόνο αποτέλεσμα την επιρροή στη σκέψη και στη δράση των ατόμων, αλλά προκαλεί και θεωρητικά ερωτήματα μέσω των οποίων επιχειρείται τόσο η ανάλυση και η εξήγηση των παροντικών συνθηκών, όσο και του πιθανού μέλλοντος της κεφαλαιοκρατίας. Και στο επίκεντρο των θεωρητικών αναλύσεων αυτών, δεν θα μπορούσε παρά να βρίσκεται το κεντρικότερο και πιο εμφανές χαρακτηριστικό στοιχείο της περιόδου αυτής, δηλαδή το φαινόμενο του ιμπεριαλισμού. Βέβαια, ο ιμπεριαλισμός, δεν απέκτησε κεντρική σημασία

ως απλή νεωτερική έκφραση της αποικιοκρατίας, αλλά ως συμπύκνωση και αποτέλεσμα των καινοφανών συνθηκών της περιόδου εκείνης. Το δεδομένο αυτό, ότι δηλαδή, ο αποικιοκρατικός χαρακτήρας της ιμπεριαλιστικής πολιτικής δεν εμφανιζόταν παρά σαν μία έκφραση των ευρύτερων εξελίξεων της κεφαλαιοκρατίας, γίνεται ιδιαίτερα εμφανές από το έργο του Λένιν «Ιμπεριαλισμός», όπου «[...] δεν πραγματευόταν τη διαίρεση του κόσμου μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων' παρά στο έκτο από τα δέκα κεφάλαιά του»¹. (Hobsbawm, 2012: 99)

Πρέπει βέβαια να σημειωθεί, πως αυτού του είδους η αναγνώριση του ιμπεριαλισμού, όχι μόνο ως αποικιοκρατική πολιτική, αλλά ως συμπύκνωση των συνθηκών της νέας φάσης εξέλιξης της κεφαλαιοκρατίας, δεν εμφανίζεται σε όλες τις αναλύσεις για το ζήτημα, αλλά κυρίως σε αυτές που μπορούν γενικά να χαρακτηριστούν ως αντι-ιμπεριαλιστικές (Hobsbawm, 2012: 101). Οι αναλύσεις αυτού του τύπου, εκκινούν από την ανάλυση του J.A. Hobson, στο βιβλίο του «Ιμπεριαλισμός μία μελέτη», το οποίο αποτελεί και την πρώτη συστηματική ανάλυση του φαινομένου. Αυτή ακολουθείται από διάφορων ειδών αναλύσεις, οι οποίες όμως έχουν ως κοινό χαρακτηριστικό, την άρρηκτη σύνδεση του ιμπεριαλισμού με τις νέες οικονομικές συνθήκες και ανάγκες της κεφαλαιοκρατίας. Η διαφοροποίηση μεταξύ τους, διαφαίνεται στην τελική κατάληξη, την οποία διαβλέπουν στο ζήτημα, καθώς μία μερίδα αυτών θεωρεί, πως τα προβλήματα που δημιουργούνται από την ιμπεριαλιστική πολιτική, μπορούν να θεραπευθούν από τη μεταρρύθμιση της κεφαλαιοκρατίας (χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιας ανάλυσης, είναι το ίδιο το έργο του Hobson). Αντίθετα, η κυρίαρχη μερίδα αυτών των αναλύσεων, ήταν μαρξιστικής καταβολής και κατέληγε στο συμπέρασμα, πως αφού ο ιμπεριαλισμός είναι φυσικό αποτέλεσμα της κεφαλαιοκρατίας, η λύση δεν ήταν δυνατό να βρίσκεται στη μεταρρύθμιση, αλλά μόνο στην επαναστατική μεταβολή του ίδιου του συστήματος οργάνωσης παραγωγής, που γεννάει τις παθογένειες.

Στον αντίποδα αυτών των αναλύσεων, εμφανίστηκαν εκείνες, που μπορούν να χαρακτηριστούν ως αντι-αντιιμπεριαλιστικές, λόγω της αποδόμησης που επιχειρούσαν, απέναντι στις προαναφερθείσες θεωρήσεις. Ούτε σε αυτές βέβαια δεν λάμβανε ο

¹ Οι απευθείας παραπομπές από το έργο του Eric Hobsbawm «*Η Εποχή των Αυτοκρατοριών*», έχουν μεταφερθεί στο μονοτονικό σύστημα για λόγους διευκόλυνσης.

ιμπεριαλισμός ένα θετικό χαρακτήρα, καθώς η έννοια αυτή είχε de facto ταυτιστεί με αρνητικές εξελίξεις, από τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και έπειτα. Αντίθετα, όμως, με τις αντι-ιμπεριαλιστικές αναλύσεις, επιχειρούνταν να αποσυνδεθεί η αποικιοκρατική πολιτική του ιμπεριαλισμού, από την εξέλιξη και τις ανάγκες της εξελιγμένης κεφαλαιοκρατίας, καθώς και από τα αίτια εμφάνισης του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Έτσι, αφού παραμερίζονταν οι οικονομικές αιτίες του φαινομένου, η μερίδα αυτή της ανάλυσης στρεφόταν κυρίως σε «[...] ψυχολογικές, ιδεολογικές, πολιτισμικές και πολιτικές εξηγήσεις [...]», ώστε να εξηγήσουν το περίπλοκο αυτό ζήτημα (Hobsbawm, 2012: 102). Όταν αυτού του χαρακτήρα αναλύσεις στρέφονταν στα οικονομικά αίτια, επιχειρούσαν να τα αποσυνδέσουν από την κεφαλαιοκρατική φύση και να τα συνδέσουν με αταβιστικές μορφές, που έχουν ακόμα επιβιώσει στο εσωτερικό της κοινωνικής και οικονομικής οργάνωσης (χαρακτηριστικό παράδειγμα τέτοιας ανάλυσης εμφανίζεται στο αριστοτεχνικά δομημένο, αλλά αμφίβολης επιχειρηματολογικής ισχύος, έργο του Schumpeter «Κοινωνολογία των ιμπεριαλισμών»). Σε γενικές γραμμές πάντως, μπορεί να ειπωθεί, πως αυτή η μερίδα αναλύσεων δεν είχε τελικά τόση ισχύ και δυναμική, όσο η πρώτη, καθώς αποτύγχανε να αναλύσει το σύνολο του πλέγματος καταστάσεων, που οδήγησε στην ιμπεριαλιστική πολιτική. (Hobsbawm, 2012: 102)

Ανάμεσα στις πρώτες θεωρητικές τοποθετήσεις απέναντι στον ιμπεριαλισμό, θα μπορούσαμε να πούμε ότι εντάσσεται και η θεωρία του Thorstein Veblen. Ο ριζοσπάστης αυτός αμερικάνος θεωρητικός, στρέφεται ρητά ενάντια στην ιμπεριαλιστική πολιτική, θεωρώντας την έκφραση των αντιφάσεων της κεφαλαιοκρατικής οργάνωσης. Όμως, σε σχέση με την πλειονότητα των θεωρητικών αυτής της άποψης, εμφανίζει την κομβική ιδιαιτερότητα, πως ενώ δεν ανήκει στη μαρξιστική παράδοση της περιόδου (ο ίδιος μάλιστα αναγνωρίζει στο έργο του περισσότερες σμιθιανές καταβολές, παρά μαρξικές), στρέφεται κριτικά απέναντι στην ίδια την κεφαλαιοκρατία, θεωρώντας τη γεννεσιουργό αιτία των παθογενειών. Για τον Veblen, μάλιστα, μία μεταρρύθμιση του συστήματος, δεν θα μπορούσε να οδηγήσει στην επίλυση αυτών, καθώς παράγονται από την πυρηνική λειτουργία του συστήματος.

Προτού, όμως, επιχειρηθεί μία συνοπτική αναφορά στη βεμπλενιανή θεωρία και στα ερωτήματα στα οποία φιλοδοξεί να απαντήσει η παρούσα εργασία, θεωρείται

απαραίτητη μία σύντομη ιστορική πλαισίωση της περιόδου του ιμπεριαλισμού, ώστε να γίνει κατανοητός, τόσο ο τρόπος με τον οποίο αυτή δομήθηκε, όσο και τα δεδομένα τα οποία παρατηρούσε ο ίδιος ο θεωρητικός, καθώς συνέγραφε για αυτή. Η ιστορική ανάλυση, βέβαια, δεν θα γίνει αναλυτικά στην εργασία αυτή, τόσο για λόγους έκτασης, όσο και γιατί τα πιο χαρακτηριστικά δεδομένα της περιόδου θεωρούνται σε γενικές γραμμές ήδη γνωστά. Αντίθετα, θα επιχειρηθεί μία ανασκόπηση συγκεκριμένων στοιχείων αυτής, η οποία θα βοηθήσει στην καλύτερη κατανόηση του βεμπλενιανού επιχειρήματος.

Αναφερόμενοι, λοιπόν, στις συνθήκες του όψιμου 19^{ου} αιώνα, που καθιστούν εφικτή, αλλά και λογική εξέλιξη της περιόδου την επικράτηση των ιμπεριαλιστικών πολιτικών, πρωταρχικό ρόλο λαμβάνει τόσο η οικονομική ύφεση, που χαρακτηρίζει τις πρώτες δύο δεκαετίες της περιόδου (1870 και 1880), όσο και η νέα μορφή που λαμβάνει η κεφαλαιοκρατία σε διεθνές επίπεδο. Ο πρώτος, εξ' αυτών των παραγόντων, δηλαδή η οικονομική ύφεση, παρόλο που δεν αποτελεί κρίση παραγωγής, δημιουργεί ουσιώδη προβλήματα στον επιχειρηματικό κόσμο της περιόδου εκείνης. Αυτό συμβαίνει, διότι, ενώ η παραγωγή των ανεπτυγμένων κρατών συνεχίζει να αυξάνεται κατά τη διάρκεια της περιόδου, δεν συμβαίνει το ίδιο και με τα επιχειρηματικά κέρδη από αυτή (Hobsbawm, 2012: 63). Ουσιαστικά, το κεντρικό πρόβλημα το οποίο χαρακτηρίζει την οικονομία των δεκαετιών αυτών, είναι η αυξημένη παραγωγή (τόσο βιομηχανικών, όσο και αγροτικών προϊόντων) η οποία οδηγεί στην πτώση των αγοραίων τιμών και η έλλειψη της επαρκών ανεπτυγμένης αγοράς, ώστε αυτά να απορροφηθούν. Μία κρίση δηλαδή υπερπαραγωγής, ως φυσικού επακόλουθου της τεχνολογικής ανάπτυξης, η οποία όμως δεν συνοδεύεται από την ανεπτυγμένη μαζική αγορά καταναλωτικών αγαθών, που χαρακτηρίζει τον 20ο αιώνα (Hobsbawm, 2012: 66).

Η υφεσιακή κατάσταση της οικονομίας, σε συνδυασμό με την κατάρρευση του αγγλοκεντρικού χαρακτήρα του παγκόσμιου συστήματος, λόγω της ανάπτυξης άλλων βιομηχανικών δυνάμεων (με κεντρικότερα παραδείγματα την ενοποιημένη, πλέον, Γερμανία και τις μετεμφυλιακές ΗΠΑ) (Hobsbawm, 2012: 80), οδηγούν τον ανεπτύγμενο κόσμο, στη μαζική υιοθέτηση προστατευτικών δασμών στα βασικά εμπορικά είδη, στην de facto, δηλαδή, αποχώρηση από την περίοδο του οικονομικού

φιλελευθερισμού. Στόχος των πολιτικών αυτών, ήταν να μειώσουν το πρόβλημα υπερπαραγωγής του εγχώριου βιομηχανικού τομέα, εμποδίζοντας τις εισαγωγές αντίστοιχων αγαθών από άλλα κράτη (Hobsbawm, 2012: 68). Τα προστατευτικά αυτά οικονομικά μέτρα αποτελούν και την εμπράγματη απόδειξη, της μετατροπής του παγκόσμιου συστήματος, από συσσωμάτωση διαφορετικών κρατών (στο βαθμό βέβαια που αυτό ίσχυε στην προηγούμενη περίοδο), σε πεδίο ανταγωνιστικών εθνικών οικονομιών, με τις συνέπειες που είχε εξέλιξη αυτή στο πολιτικό επίπεδο (Hobsbawm, 2012: 74). Η εξέλιξη αυτή σήμαινε και την ξεκάθαρη απομάκρυνση, από τα οικονομικά πρότυπα του 19^{ου} αιώνα, καθώς εξαφάνιζε και τον κομβικό για τη φιλελεύθερη ανάλυση διαχωρισμό πολιτικού και οικονομικού χώρου, μετατρέποντας το κράτος σε αποφασιστικό παράγοντα για την κίνηση της αγοράς (Hobsbawm, 2012: 91). Ταυτόχρονα, η εθνική οικονομία, λάμβανε τη θέση του ουσιαστικού οικονομικού παράγοντα, (Hobsbawm, 2012: 72) με την οποία εισήλθε και κυριάρχησε κατά τον 20ο αιώνα.

Πρέπει, βέβαια, να σημειωθεί, πως από αυτό το γενικό κανόνα του προστατευτισμού, εξαίρεση αποτελούσε η Μεγάλη Βρετανία λόγω του γεγονότος, πως εισερχόμενη στην περίοδο του ιμπεριαλισμού, η βρετανική οικονομία ήταν ήδη εκβιομηχανισμένη, σε αντίθεση με τους βασικούς ανταγωνιστές της. Έτσι, η ρητά στραμμένη στις εξαγωγές βιομηχανικών προϊόντων και ταυτόχρονα εξαρτημένη από τις εισαγωγές βασικών αγαθών βρετανική οικονομία, δεν είχε συμφέρον σε προστατευτικούς δασμούς, που θα δημιουργούσαν προσκόμματα στις λειτουργίες αυτές. Ταυτόχρονα, η κεντρική θέση του Σίτυ στο Λονδίνο, στην παγκόσμια χρηματοπιστωτική αγορά (ένας κλάδος, που εκείνη την περίοδο άρχισε να εξελίσσεται ραγδαία) και η κυριαρχία στον τομέα της ναυτιλίας, της επέτρεπε να διατηρήσει την κεντρική (παρότι αποδυναμωμένη) θέση της στο παγκόσμιο σύστημα, χωρίς να στραφεί σε προστατευτικά μέσα. (Hobsbawm, 2012: 69)

Παρά, όμως, τις μεγάλες επιπτώσεις του προστατευτισμού, τόσο στο οικονομικό πεδίο, όπου επέτρεψε την ταχύτερη εκβιομηχάνιση των κρατών, όσο και στο πολιτικό επίπεδο, όπου οδήγησε σε αυξημένη αντιπαλότητα (Hobsbawm, 2012: 74), αυτός δεν αποτέλεσε το βασικό παράγοντα εξόδου από την ύφεση. Η οικονομική ανάκαμψη, ήταν αποτέλεσμα της οικονομικής συγκέντρωσης σε συνδυασμό με την επιστημονική διαχείριση των

επιχειρήσεων (Hobsbawm, 2012: 75), δύο καταστάσεων, που γεννιούνται την περίοδο αυτή και χαρακτηρίζουν την μετέπειτα κεφαλαιοκρατική οργάνωση. Η οικονομική συγκέντρωση αφορούσε, τόσο την τάση της αγοράς για μονοπωλιακή και ολιγοπωλιακή διαχείριση, μέσω της καρτελοποίησης (Hobsbawm, 2012: 76), όσο και τον περιορισμό της, από το σχηματισμό μεγάλων επιχειρήσεων, που αντικατέστησαν μικρομεσαίες μερίδες της (Hobsbawm, 2012: 77). Το νέο αυτό χαρακτήρα, που έλαβε η επιχείρηση, συμπλήρωνε η επιστημονική διάχειριση του ανθρώπινου δυναμικού (που συνήθως εμφανίζεται με τον όρο τεύλορισμός) (Hobsbawm, 2012: 77), που συνοδευόταν από την απομάκρυνση της διαχείρισης, από το εσωτερικό του εργοστασίου, σε πιο γραφειοκρατικές δομές. Η εξέλιξη αυτή, σήμανε και το τέλος των εργοστασιακών μονάδων οικογενειακού ελέγχου, που είχαν χαρακτηρίσει τον 19ο αιώνα. (Hobsbawm, 2012: 78)

Οι παραπάνω συνθήκες, λοιπόν, του τελευταίου τετάρτου του 19ου αιώνα (σε συνδυασμό βέβαια με άλλες, όπως η τεχνολογική εξέλιξη), επέτρεψαν την έξοδο της κεφαλαιοκρατικής οικονομίας από την κρίση, δομώντας ταυτόχρονα και τις συνθήκες, που θα την οδηγούσαν στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Αυτός, μπορεί να ειπωθεί πως, παρόλο που αποτελεί τον πόλεμο, τον οποίο κανείς δεν επιθυμούσε και δεν ανέμενε πραγματικά τη στιγμή που έγινε (Hobsbawm, 2012: 466), αποτελούσε φυσική εξέλιξη των οικονομικών πολιτικών της περιόδου εκείνης, και της ιμπεριαλιστικής πολιτικής, που αποτελούσε το επιστέγασμά τους.

Το καθεαυτό φαινόμενο του ιμπεριαλισμού, δεν θα αναλύθει σε αυτά τα πλαίσια της ιστορικής παράθεσης, καθώς αφενός η έκταση που έλαβε η αποικιακή εξάπλωση θεωρείται γνωστή και αφετέρου, η ανάλυση των αιτιών του φαινομένου, αποτελούν και το βασικό θέμα της παρούσας εργασίας και θα παρατεθούν στη συνέχεια. Αρκεί στο σημείο αυτό να αναφερθεί, πως σε γενικές γραμμές η αποικιακή πλευρά της ιμπεριαλιστικής πολιτικής, μπορεί να βρει την εξήγησή της σε οικονομικού χαρακτήρα ζητήματα, που γέννησε η περίοδος αυτή, όπως την ανάγκη άντλησης πρώτων υλών, αναγκαίων για τη σύγχρονη βιομηχανία από τις υπανάπτυκτες βιομηχανικά χώρες (Hobsbawm, 2012: 105), καθώς και στην αναζήτηση νέων αγορών από τα εκβιομηχανισμένα κράτη (Hobsbawm, 2012: 109) επεκτείνοντας, με αυτό τον τρόπο και

τις προστατευτικές πολιτικές της εθνικής οικονομίας (Hobsbawm, 2012: 110). Βέβαια, τα καθαρά οικονομικά κίνητρα, δεν προσφέρουν επαρκή εξήγηση στο περίπλοκο ζήτημα του ιμπεριαλισμού, το οποίο διαπνέεται από ένα σύνθετο πλέγμα λόγων εμφάνισης (Hobsbawm, 2012: 102). Η θέση αυτή μοιάζει να χαρακτηρίζει και τη βεμπλενιανή σκέψη, που θα αναλυθεί στη συνέχεια.

Συνοψίζοντας, λοιπόν τις παραπάνω ιστορικές συνθήκες, φαίνεται, πως κατά την περίοδο αυτή εμφανίζονται πολλές από τις καινοτομίες, που θα χαρακτηρίσουν την εξέλιξη του 20^{ου} αιώνα. Σε αυτές, που ήδη αναφέρθηκαν παραπάνω, θα πρέπει να προστεθούν τόσο η μαζική παραγωγή, αλλά και η μαζική κατανάλωση προϊόντων (Hobsbawm, 2012: 90), καθώς και να τονιστεί η τεχνολογική εξέλιξη, που χαρακτηρίστηκε από ανακαλύψεις, όπως τα ατμόπλοια, τα οποία αποτέλεσαν και κομβικό παράγοντα, που έκανε εφικτή την επέκταση της δυτικής κυριαρχίας στο σύνολο του κόσμου (Hobsbawm, 2012: 88). Επιπλέον, την περίοδο αυτή γίνεται εμφανής και μία έντονη λαϊκή δυσαρέσκεια, κυρίως λόγω της πτώσης των μισθών, που παρουσιάστηκε κατά τις δεκαετίες μετά την ύφεση (Hobsbawm, 2012: 83). Όλες αυτές οι συνθήκες, αποτελούν κομβικά χαρακτηριστικά της ιμπεριαλιστικής πολιτικής, αλλά και των αντιφάσεων, που γεννά η περίοδος αυτή, που καταλήγει στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο.

Στα πλαίσια, λοιπόν, αυτών των εξελίξεων της περιόδου, μπορεί να κατανοηθεί και το έργο του Veblen, απέναντι στον ιμπεριαλισμό. Το έργο, βέβαια, του θεωρητικού δεν περιορίζεται στην ανάλυση του φαινομένου αυτού, παρόλο που του αφιερώνει σημαντικό μέρος αυτού. Η βεμπλενιανή ανάλυση, αντίθετα, αποτελεί ένα συνολικό θεωρητικό σχήμα, το οποίο επιχειρεί, όχι μόνο να απαντήσει στα ζητήματα της περιόδου του, αλλά και να απαντήσει στο ζήτημα, του τρόπου συγκρότησης, αλλά και εξέλιξης των ανθρώπινων κοινωνιών. Έτσι, η θεωρία του Veblen, εκτείνεται σε ένα μεγάλο εύρος ζητημάτων, που συμπεριλαμβάνουν το σύνολο των λεγόμενων κοινωνικών επιστημών και δεν περιορίζονται μόνο στην πολιτική οικονομία. Συνεπώς, η ανάλυση του ζητήματος του ιμπεριαλισμού, δεν μπορεί να επιχειρηθεί μεμονωμένα, αλλά πρέπει να ενταχθεί στα πλαίσια του συνόλου της βεμπλενιανής σκέψης.

Αυτή η ανάλυση, θα επιχειρηθεί να γίνει στα πλαίσια της παρούσας εργασίας. Συγκεκριμένα, με βασικό θεωρητικό ερώτημα το αν είναι εφικτή η διατήρηση της

ειρήνης στον κεφαλαιοκρατικό ορίζοντα, θα επιχειρηθεί και η ανάπτυξη διαφόρων επιμέρους ζητημάτων, με βασικό υλικό το βεμπλενιανό έργο, μέχρι και το 1917, τη χρονιά, δηλαδή, όπου συγγράφει και το κεντρικότερο έργο του, για το ζήτημα της ειρήνης «An inquiry into the nature of peace and the terms of its perpetuation». Βέβαια, θα ενταχθούν στην εργασία αυτή και παραπομπές από μεταπολεμικά κείμενα του θεωρητικού, με σκοπό είτε την αποσαφήνιση συγκεκριμένων ζητημάτων, είτε την ανάδειξη διαφοροποιήσεων που προκύπτουν στην ανάλυση, από τις μεταπολεμικές εξελίξεις. Με τον ίδιο στόχο της αποσαφήνισης, αλλά και της ενίσχυσης κάποιων επιχειρημάτων, θα γίνουν και σύντομες παραπομπές του έργου του Hobson, που αποτελεί τον πρώτο θεωρητικό, που ανέλυσε το ζήτημα του ιμπεριαλισμού και από το έργο του οποίου αντλεί στοιχεία και ο ίδιος ο Veblen, καθώς και άλλων αναλυτών του βεμπλενιανού έργου.

Βάσει, λοιπόν, των παραπάνω, στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας αυτής, θα επιχειρηθεί η ανάλυση του ζητήματος των δύο βασικών δομών της κεφαλαιοκρατίας, όπως τις αναγνωρίζει ο Veblen, δηλαδή της σύγχρονης βιομηχανικής παραγωγής και της μεγάλης επιχείρησης, καθώς και των αντιφάσεων, που χαρακτηρίζουν τη λειτουργία αυτών. Μέσω της ανάλυσης, τόσο του δυισμού αυτού, όσο και των αταβιστικών χαρακτηριστικών, που δομούν τη σύγχρονη επιχειρηματική διαδικασία, τίθεται ως στοχος να γίνει κατανοητή η κριτική ανάλυση που χαρακτηρίζει το βεμπλενιανό έργο και ο τρόπος με τον οποίο έχει συγκροτηθεί η νεωτερικότητα και οι αντιφάσεις της. Επιπλέον, στο κεφάλαιο αυτό, θα παρατεθεί και η ανθρωποποιητική λειτουργία των δομών αυτών, καθώς και ο τρόπος με τον οποίο αυτή πραγματοποιείται, φέρνοντας στην επιφάνεια του κοινωνικού ζητήματος τις προαναφερθείσες αντιφάσεις.

Στη συνέχεια της εργασίας, στο δεύτερο κεφάλαιο, η ανάλυση θα απομακρυνθεί από το αφαιρετικό πλαίσιο του πρώτου κεφαλαίου και θα στραφεί στους κεφαλαιοκρατικούς θεσμούς. Εκεί, προσδοκάται να γίνει κατανοητή η βεμπλενιανή αντίληψη για το σύγχρονο κράτος (που αποτελεί και το βασικό φορέα του πολέμου στη νεωτερικότητα), αλλά και ο κομβικός ρόλος του πατριωτισμού στα σύγχρονα έθνη. Ταυτόχρονα, απαντώντας πλέον, στις σύγχρονες του θεωρητικού συνθήκες κατά τη διάρκεια του πολέμου, η ανάλυση θα στραφεί, στις μορφές των κρατών, που εντοπίζει ο Veblen στη

νεωτερικότητα και στις ιδιαίτερες συνθήκες και αποτελέσματα καθενός από αυτά, αναφορικά με το ζήτημα του πολέμου. Επιπλέον, θα γίνει αναφορά στην ταξική συγκρότηση στο εσωτερικό των κρατών αυτών, ώστε να εντοπιστεί το ταξικό, εκείνο, συμφέρον, το οποίο αντλεί κέρδη από τις ιμπεριαλιστικές πολιτικές. Κεντρικό ερώτημα του κεφαλαίου αυτού, αποτελεί η αναγνώριση της πυρηνικής δομής εκείνης, η οποία ωθεί της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίες στην πολεμική διαδικασία.

Στο τρίτο, τέλος, κεφάλαιο, που αποτελεί και το βασικότερο, θα επιχειρηθεί η απάντηση του πρωτεύοντος ερωτήματος της παρούσας εργασίας. Αντλώντας εργαλεία, από τα προηγούμενα κεφάλαια, εδώ θα ενταχθεί αρχικά η πιο αφαιρετικού χαρακτήρα βεμπλενιανή ανάλυση του κεφαλαιοκρατικού μέλλοντος, βάσει των αντιφάσεων, που παράγονται από τον πυρηνικό δυισμό. Με επίκεντρο την ανάλυση αυτή, θα γίνει το πέρασμα στις συνθήκες που έχουν δημιουργηθεί, μέσω του πολέμου. Σε αυτό το σημείο, θα αποπειραθεί, η συμπύκνωση των παραπάνω δεδομένων, ώστε να φανεί ο ρόλος του πατριωτισμού στην πολεμική διαδικασία όπως και του ταξικού συμφέροντος, που την καθοδηγεί, με σκοπό να επιλυθούν οι κεφαλαιοκρατικές αντιφάσεις. Επίσης, η ανάλυση των πιθανών μορφών, τις οποίες μπορεί να λάβει ο πόλεμος στο κεφαλαιοκρατικό ορίζοντα, θα συνοδέψει και την απάντηση του κεντρικού ζητήματος, της δυνατότητας ειρήνευσης βάσει των σύγχρονων συνθηκών.

Όπως είναι λογικό, στην εργασία που ακολουθεί, τίθενται και άλλα επιμέρους ζητήματα και ερωτήματα, που προκύπτουν από το βεμπλενιανό έργο, μερικά εκ των οποίων, λόγω των αναγκαιοτήτων, που προκύπτουν από τη μορφή αυτής, μένουν ανοιχτά για περαιτέρω ανάλυση. Η εισαγωγή αυτή έχει σκοπό μόνο να προσφέρει μία γενική εικόνα, της ανάλυσης που θα ακολουθήσει και των κεντρικών ζητημάτων, που την απασχολούν.

Πρέπει, τέλος, να σημειωθεί πως οι μεταφράσεις οι οποίες ακολουθούν, από το πρωτότυπο έργο του Veblen, αποτελούν αδημοσίευτες μεταφράσεις, είτε του επιβλέποντα καθηγητή Θωμά Νουτσόπουλου, είτε του ίδιου του γράφοντα με την επιμέλεια του επιβλέποντα καθηγητή.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

Η ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΑΙΟΚΡΑΤΙΑΣ

Η θεωρία του Veblen για το ζήτημα της κεφαλαιοκρατίας, εκκινώντας από τη σκοπιά του επιχειρηματία, έχει σκοπό την ταυτόχρονη ανάλυση των δύο θεσμών, τους οποίους ο ίδιος θεωρεί ως πυρηνικές έννοιες και βασικά γνωρίσματα του κεφαλαιοκρατικού συστήματος, δηλαδή του βιομηχανικού συστήματος και της σύγχρονης επιχείρησης. Η άποψη του αυτή γίνεται εμφανής από την αρχή του βασικότερου έργου του, περί του ζητήματος αυτού, του *Theory of Business Enterprise*, όπου αναφέρει πως «Τα χαρακτηριστικά του [κεφαλαιοκρατικού συστήματος] γνωρίσματα και ταυτόχρονα οι δυνάμεις λόγω των οποίων αυτό κυριαρχεί στη σύγχρονη κουλτούρα είναι η μηχανική διαδικασία και η επένδυση για κέρδος.» (Veblen, 1994a: 1). Έτσι, η θεωρητική αναπαράσταση των δύο θεσμών, αλλά και της σχέσης που αναπτύσσεται μεταξύ τους, δίνει στον αμερικάνο θεωρητικό, τα εργαλεία ανάλυσης της πραγματικότητας της εποχής του.

Για να επιτύχει το στόχο του αυτό, στρέφεται όχι μόνο στους ίδιους τους θεσμούς και στις βασικές δομές και αρχές τους, αλλά και στον τρόπο συγκρότησής τους ιστορικά και στα αποτελέσματα που παράγουν στην κοινωνία. Πρέπει να σημειωθεί, πως τα αποτελέσματα αυτά, δεν βρίσκονται μόνο στο υλικό επίπεδο παραγωγής αγαθών ή πλούτου, αλλά κατά βάση απαντούν στο ερώτημα, των παραγόμενων από κάθε θεσμό έξεων και ανθρωποτύπων, τομείς κομβικούς για την ανάλυση του Veblen. Αυτή η οπτική θα συνθέσει και την πολλαπλή απόκλιση και αντίφαση που δημιουργείται ανάμεσα στη μηχανική διαδικασία και στην επιχείρηση μεγάλης κλίμακας στη σύγχρονη κεφαλαιοκρατία. Στο κεφάλαιο αυτό θα επιχειρηθεί η αποσαφήνιση της θεωρίας του Veblen σε αυτό το ζήτημα, δίνοντας κυρίως έμφαση στην αντιφατική λειτουργία των δύο δομών, καθώς αυτή η σχέση προϋποτίθεται για την κατανόηση του πολέμου και κατ' επέκταση του φαινομένου του ιμπεριαλισμού, που αποτελεί και το θέμα της εργασίας αυτής.

1.1 ΒΑΣΙΚΕΣ ΔΟΜΕΣ ΤΟΥ ΚΕΦΑΛΑΙΟΚΡΑΤΙΚΟΥ ΣΥΣΤΗΜΑΤΟΣ

Στην εισαγωγή του κεφαλαίου αυτού αναφερθήκαμε στο δυισμό, τον οποίο ο Veblen εντοπίζει στον πυρήνα της κεφαλαιοκρατίας και ο οποίος αποτελεί βασικό ζήτημα ανάλυσης, ώστε να αναγνωριστούν οι παθογένειες του συστήματος (Veblen, 1994a: 1). Για να γίνει, όμως, περισσότερο κατανοητή η σημασία αυτής της διάκρισης, οφείλουμε να την εκθέσουμε στο ευρύτερο πεδίο σκέψης του θεωρητικού. Για τον Veblen, αυτός ο διαχωρισμός αποτελεί ίδιο χαρακτηριστικό κάθε κοινωνικού σχηματισμού ιστορικά, ανάμεσα στους θεσμούς της κοινωνίας και την τεχνολογική της εξέλιξη. Εντασσόμενος στο πλαίσιο της οικονομικής του ανάλυσης, που γίνεται σε συνάρτηση και όχι αποκομμένη από την κοινωνική ανάλυση (ζήτημα που αποτελέσει πεδίο της κριτικής του στην οικονομική θεωρία της εποχής του), αυτός ο δυισμός, μοιάζει να αποτελεί για τον ίδιο κινητήριο μοχλό της εξέλιξης των κοινωνιών και συνεπώς της ανάλυσής τους. Συνοπτικά, μπορούμε να σκιαγραφήσουμε την αντίληψή του (η οποία θα γίνει καθαρότερη στην εξέλιξη της εργασίας αυτής) θεωρώντας ως βασικό στοιχείο την ασύμμετρη εξέλιξη των δύο αυτών εννοιών, δηλαδή της τεχνολογίας και των θεσμών. Πιο συγκεκριμένα, οι θεσμοί μίας κοινότητας (μία έννοια με ευρύ πεδίο για τον Veblen, που περιλαμβάνει από την πολιτική οργάνωση, μέχρι και διανοητικές έξεις όπως ο πατριωτισμός) ενώ αποτελούν κομβικό παράγοντα για την εξέλιξη της τεχνολογίας αυτής, είναι ταυτόχρονα και περιοριστικός παράγοντας της εξέλιξης, όταν αυτή αναγκαία ξεπερνάει τα όριά τους (Veblen, 1994b: 27-30).

Με αυτό τον τρόπο εκφράζεται και η κριτική ανάλυσή του αμερικάνου θεωρητικού για την κεφαλαιοκρατία. Η σχέση, βιομηχανίας και επιχείρησης, εκφράζει αυτό το δυισμό τεχνολογίας και θεσμών και μάλιστα στο ιστορικό παρόν του Veblen, θεωρεί πως οι θεσμοί έχουν φτάσει στα όριά τους, αποτελώντας πλέον αταβιστικό παράγοντα για την τεχνολογική εξέλιξη της κοινωνίας (Sweezy, 1958 : 21-22). Η ανάλυση, λοιπόν, στοχεύει να δείξει τη μορφή του προβλήματος στον νεωτερικό ορίζοντα, των αρχών του 20^{ου} αιώνα.

Με στόχο λοιπόν, τη θεωρητική αποτύπωση των στοιχείων αυτών, που δομούν τις έννοιες που προαναφέρθηκαν και τις καθιστούν αποκλίνουσες, η ανάλυση αρχικά στρέφεται στη μεγάλη βιομηχανία, το υλικό πλαίσιο της σύγχρονης κοινωνίας και τη

μηχανική διαδικασία, που εμφανίζεται ως αποτέλεσμα της πρωτοκαθεδρίας της μηχανής στη σύγχρονη παραγωγή (Veblen, 1994a: 1). Αυτή η μηχανική διαδικασία δεν τίθεται εδώ, ως το σύνολο των μηχανών και εργαλείων τα οποία εμπλέκονται στη σύγχρονη παραγωγή, αλλά αποτελεί μία πιο ευρεία και περίπλοκη έννοια, καθώς περιλαμβάνει στο εσωτερικό της και τις επιστήμες που εμπλέκονται στην παραγωγική διαδικασία (Veblen, 1994a: 5). Συγκεκριμένα, ως μηχανική διαδικασία στην κεφαλαιοκρατία, εμφανίζεται η συντονισμένη κίνηση των διαφόρων διαδικασιών της βιομηχανίας (στοιχείο, που εμφανίζεται μόνο στην νεωτερική βιομηχανία) η οποία βασίζεται, όχι στην ατομική εμπειρία και ικανότητα του εργάτη, αλλά σε μία έλλογη διαδικασία αιτιώδους συνέχειας (Veblen, 1994a: 6).

Η μηχανική διαδικασία, περιλαμβάνει, όχι μόνο τα μηχανικά μέσα παραγωγής, αλλά και τα επιστημονικά επαγγέλματα, τα οποία έχουν αποκτήσει βασικό ρόλο στη διαδικασία (κατά βάση, αυτό που χαρακτηρίζεται, ως φυσικές επιστήμες), καθώς και την ίδια τη συνειδησιακή έξη, που συνοδεύει τη μηχανική διαδικασία και διευρύνεται και εκτός των ορίων της μηχανής. Το βασικότερο, όμως, χαρακτηριστικό της σύγχρονης βιομηχανίας, το οποίο αποτελεί και την ειδοποιό διαφορά της με προηγούμενες μορφές, είναι η ίδια η φύση της ως αλληλοεξαρτώμενη και όχι μεμονωμένη διαδικασία. Το κάθε επιμέρους κομμάτι της οφείλει να βρίσκεται σε συντονισμό με το σύνολο του μηχανισμού και να λειτουργεί με αντίστοιχο τρόπο, ώστε να παράγεται το βέλτιστο αποτέλεσμα (Veblen, 1994a: 7).

Σύμφωνα, λοιπόν, με αυτό το δεδομένο, γίνεται εμφανής η ανάγκη της σύγχρονης βιομηχανίας, τόσο για ένα συνεχή συντονισμό της εκάστοτε βιομηχανικής μονάδας με αυτές που προηγούνται και έπονται αυτής, ώστε να καθίσταται δυνατή η λειτουργία του συστήματος, όσο και για ποσοτικά μετρήσιμα δεδομένα, με τη μεγαλύτερη δυνατή ακρίβεια και κοινά για όλους τους κλάδους της μηχανικής διαδικασίας, ώστε να καθίσταται δυνατός ο συντονισμός αυτών. Η ανάγκη τυποποίησης και ποσοτικής ακρίβειας, που αναφέρθηκε, πέραν του συντονισμού της μηχανικής διαδικασίας, επιτρέπει την αύξηση της μηχανικής ταχύτητας και αποδοτικότητας, καθώς και την εξοικονόμηση εργασίας, καθώς δημιουργεί δεδομένα και σταθερά μεγέθη σε όλους τους

εμπλεκόμενους με την παραγωγή τομείς, από τα εργαλεία και τα υλικά, μέχρι και την απαιτούμενη ανθρώπινη εργασία (Veblen, 1994a: 8).

Όπως, όμως, αναφέρθηκε και παραπάνω η μηχανική διαδικασία στη νεωτερική κατάσταση, δεν περιορίζεται στα πλαίσια της μηχανής και της παραγωγής, αλλά διευρύνεται σε όλα τα πλαίσια του βίου, ως συνειδησιακή έξη. Η δυναμική της διεύρυνσης αυτής, γίνεται εμφανής στο ζήτημα της τυποποίησης, το οποίο σταδιακά καλύπτει περισσότερους τομείς του σύγχρονου βίου και έξω από τα πλαίσια της βιομηχανικής παραγωγής, επηρεάζοντας τόσο τις άλλες στιγμές της οικονομίας (π.χ. την κατανάλωση) όσο και την καθαρά κοινωνική ζωή των ατόμων (Veblen, 1994a: 7-8).

Ουσιωδώς, αυτό σημαίνει, πως η μηχανική ορθολογικότητα δεσμεύει τα νεωτερικά υποκείμενα, με παρόμοιο τρόπο με τη σύγχρονη βιομηχανία και παράγοντας παρόμοια αποτελέσματα. Όπως αναφέρεται από τον ίδιο τον Veblen «Η συχνότητα, η διάρκεια, η ένταση, ο βαθμός και η αλληλουχία δεν είναι κυρίως ζητήματα που άπτονται στην ελεύθερη, διακριτική ευχέρεια των ατόμων που συμμετέχουν. Καθ' ολοκληρία στο σχήμα της ζωής αυτού του μέρους της ανθρωπότητας που συγκεντρώνεται γύρω από τα κέντρα της σύγχρονης κουλτούρας η βιομηχανική διαδικασία γίνεται αισθητή και επιβάλλει ένα βαθμό συμμόρφωσης στον κανόνα της ακριβούς ποσοτικής μέτρησης.» (Veblen, 1994a: 14). Στα μεγάλα βιομηχανικά κέντρα, λοιπόν, αλλά και σε αυξανόμενα μέρη της επικράτειας που εισέρχονται στην ορθολογικότητα της μηχανικής διαδικασίας (όπως σταδιακά συμβαίνει στην αγροτική παραγωγή), η καθημερινότητα ορίζεται από τους κανόνες αυτής, τόσο αναφορικά με την κατανάλωση αγαθών, που υπάγονται στη βιομηχανική τυποποίηση, όσο και σε τομείς με λιγότερο άμεση σχέση με την παραγωγική διαδικασία, όπως η επικοινωνία και η ψυχαγωγία (Veblen, 1994a: 13-14).

Ο χαρακτήρας, όμως, αυτής της διαφοροποίησης στην καθημερινή ζωή των υποκειμένων είναι διττός. Η μηχανική διαδικασία, ενώ δεσμεύει τους πολίτες στις αναγκαιότητες και τον τρόπο λειτουργίας της, ταυτόχρονα εξασφαλίζει για αυτούς ένα αυξανόμενο πλαίσιο ελευθερίας και αυτοδιάθεσης. Αυτό επιτυγχάνεται κυρίως, μέσω της εξοικονόμησης του, δεσμευμένου στην εξυπηρέτηση αναγκών, χρόνου της καθημερινότητας, που πλέον απλοποιούνται μέσω της τυποποίησης και της γενικής βιομηχανικής λειτουργίας (Veblen, 1994a: 12-13).

Η ανάλυση αυτή είναι κομβική για τη συνέχεια του βεμπλενιανού επιχειρήματος. Στο γενικό της επίπεδο κάνει εμφανές, πως τα αποτελέσματα και το αξιακό πλαίσιο της νεωτερικής βιομηχανίας, δεν περιορίζονται στο πεδίο της οικονομικής ζωής, αλλά εξαπλώνονται στο σύνολο του ανθρώπινου βίου. Η υλική αναγκαιότητα, δηλαδή συνοδεύεται από την αντίστοιχη σε αυτή συνειδησιακή δομή (Veblen, 1994a: 318-319), όπως θα αναλυθεί διεξοδικότερα στη συνέχεια του κεφαλαίου αυτού. Στο ειδικότερο επίπεδο όμως, του διπόλου αναγκαιότητας και ελευθερίας, φαίνεται να βασίζεται η ιδιαιτερότητα του σύγχρονου βιομηχανικού ανθρωποτύπου, που ενώ δεσμεύεται ρητά τόσο στις έξεις, όσο και στις ανάγκες της μηχανικής διαδικασίας, διαπνέεται από το αίτημα ελευθερίας που προάγεται από αυτές. Πρέπει επίσης να σημειωθεί, πως τα αποτελέσματα αυτά της σύγχρονης βιομηχανίας, τόσο σε επίπεδο υλικών μεταβολών, όσο και στο πεδίο του αξιακού πλαισίου, εμφανίζονται κοινά σε όλες τις προηγμένες βιομηχανικά κοινωνίες, αφαιρώντας από τις τοπικές διαφορές και παραδόσεις, οι οποίες δεν συνάδουν με το χαρακτήρα και τις ανάγκες της μηχανικής διαδικασίας. Έτσι, οι παραγόμενοι μέσω των διαδικασιών αυτών ανθρωπότυποι, εμφανίζονται κοινοί παρά τις επιμέρους εθνικές διαφορές ανάμεσα στα κράτη. Τα αποτελέσματα της μηχανικής διαδικασίας, συνεπώς, είναι γενικεύσιμα, οπουδήποτε αυτή καθίσταται κυρίαρχη παραγωγική μέθοδος, ανεξαρτήτως των εκάστοτε ειδικών συνθηκών.

Αντίστοιχη υλική προέλευση φαίνεται να έχει το χαρακτηριστικό της αλληλεγγύης, που χαρακτηρίζει τις σύγχρονες κοινωνίες τόσο στο πλαίσιο της ταξικής αλληλεγγύης, όσο και του πατριωτισμού, δύο ζητήματα τα οποία είναι βασικά στην ανάλυση της σύγχρονης του Veblen κατάστασης. Στο υλικό επίπεδο η αλληλεγγύη αυτή αποτελεί το πιο ισχυρό αποτέλεσμα της μηχανικής διαδικασίας και εμφανίζεται ως η εντεινόμενη ανάγκη για συνεργασία μεταξύ των διαφόρων κλάδων, ώστε να αποφεύγονται οι επιζήμιες για την παραγωγή και συνεπώς για το σύνολο της κοινότητας διαταραχές της λειτουργίας της (Veblen, 1994a: 17). Αυτή η ανάγκη βρισκόμενη σε άμεση συνάρτηση με την τεχνολογική εξέλιξη, μετατρέπει τον προαναφερθέντα χαρακτήρα αλληλεγγύης μεταξύ των διαφόρων κλάδων της σύγχρονης βιομηχανίας, σε απαραίτητο στοιχείο για την ύπαρξή της (Veblen, 1994a: 18).

Η έτερη πυρηνική δομή της νεωτερικότητας, δηλαδή η σύγχρονη επιχείρηση, λειτουργεί βάσει διαφορετικών αρχών και στόχων, οδηγώντας συχνά σε αποτελέσματα αντίθετα της μηχανικής αλληλεγγύης και της επακόλουθης, βελτίωσης του κοινωνικού επιπέδου (Veblen, 1994a: 32). Στόχος της επιχείρησης είναι η συσσώρευση πλούτου, μέσω της διαδικασίας της αγοράς και της πώλησης, η οποία δεν συνεπάγεται παρά μόνο έμμεσα και δευτερευόντως το στόχο της κοινωνικής ωφελιμότητας (Veblen, 1994a: 20). Αυτό το φαινόμενο βέβαια, δεν είναι αποτέλεσμα της ηθικής συγκρότησης των επιχειρηματικών υποκειμένων, αλλά μάλλον εγγενές και συγκροτησιακό στοιχείο της επιχειρηματικής κίνησης. Εφόσον, δηλαδή, τα υποκείμενα συγκροτούνται βάσει της πυρηνικής λειτουργίας της επιχειρηματικής κίνησης και αυτή δεν ενέχει κάποιο ηθικό πρόσημο, είναι δηλαδή ουδέτερα φορτισμένη ηθικά, τότε και οι πράξεις των δεσμευμένων στις αναγκαιότητες αυτής υποκειμένων, χαρακτηρίζονται από την ίδια ηθική ουδετερότητα (Veblen, 1994c: 324-325). Το σημείο αυτό, θα γίνει πιο ξεκάθαρο στην ανάλυση του τρόπου συγκρότησης των ανθρωποτύπων στη συνέχεια της παρούσας εργασίας.

Κατ' επέκταση του παραπάνω δεδομένου, η κοινωνική βελτίωση, που αποδίδεται στην επιχειρηματική κίνηση, λόγω του ηγετικού της ρόλου σε σχέση με τη βιομηχανία, καθίσταται αμφίβολη για τη βεμπλενιανή θεωρία. Αυτό είναι ιδιαίτερα εμφανές, για το θεωρητικό, στο ζήτημα των βιομηχανικών συγχωνεύσεων, που ενώ πράγματι βελτιώνουν την παραγωγική διαδικασία, δεν θεωρούνται από αυτόν αποτέλεσμα της επιχειρηματικής κατάστασης, αλλά των δυνατοτήτων, που επέρχονται από την τεχνολογική βελτίωση (Veblen, 1994a: 35-36). Η επιχειρηματική κίνηση αντί να προωθεί και να καθοδηγεί αυτές τις κινήσεις, θέτει ενίοτε προσκόμματα σε αυτές, ώστε να αντληθεί από τα εκάστοτε επιχειρηματικά συμφέροντα, το ισχυρότερο δυνατό συγκριτικό πλεονέκτημα, καθυστερώντας τελικά την ίδια τη διαδικασία της συγχώνευσης, οδηγώντας δηλαδή σε απώλειες της κοινωνίας. Εν ολίγοις, το βιομηχανικά εφικτό δεν συμπίπτει σε όλες τις περιπτώσεις με το επιχειρηματικά επιθυμητό (Veblen, 1994a: 36-37).

Συμπυκνώνοντας, λοιπόν, τα βασικά στοιχεία της, «Η επιχείρηση είναι μία επιδίωξη προσωπικού κέρδους. Συχνά ένα επιχειρηματικό συμφέρον θα κερδίσει σε βάρος ενός άλλου. Τα επιχειρηματικά συμφέροντα συνήθως επιδιώκουν το δικό τους πλεονέκτημα σε βάρος των αντιπάλων τους κατά την επιδίωξη του κέρδους. [...] Η επιχείρηση είναι

ανταγωνιστική, ακόμα και εκεί που κάποιοι επιχειρηματίες μπορεί παροντικά να δουλεύουν σε συνεργασία σκοπεύοντας σε κέρδη τα οποία επί του παρόντος θα διαμοιραστούν. Και η επιτυχία στην επιχείρηση είναι πάντα τελικά ένα ζήτημα προσωπικού κέρδους, συχνά σε βάρος κάποιου άλλου. Η επιχείρηση είναι ανταγωνιστική» (Veblen, 1918: 388).

Στο σημείο αυτό, εμφανίζεται και η βασική απόκλιση συμφερόντων της μηχανικής διαδικασίας με την επιχείρηση, που είναι μία από τις κύριες θεσμικές μορφές της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας, σύμφωνα με τον προαναφερθέντα δυισμό. Πρέπει επίσης να σημειωθεί, πως στην εποχή του ο Veblen αναγνωρίζει μία νέα ιστορικά μορφή της επιχείρησης, αυτή της μεγάλης επιχείρησης, που βρίσκεται ως μορφή ανάμεσα στην καθαρά εμπορική επιχείρηση και τη βιομηχανική επιχείρηση. Αυτή, στοχεύει στο κέρδος, μέσω της αγοραπωλησίας, όπως και οι άλλες δύο μορφές, αλλά διαφέρει ουσιωδώς από αυτές στο γεγονός πως το κέρδος επιτυγχάνεται μέσω του έλεγχου της βιομηχανίας και αντλεί τα κέρδη της όχι από την παραγωγή αγαθών, αλλά με την εκμετάλλευση των προσαρμογών του βιομηχανικού συστήματος (Veblen, 1994a: 22). Την εμφάνιση αυτής, συνοδεύει και ο αντίστοιχος τύπος επιχειρηματία, δηλαδή ο κερδοσκόπος, ο οποίος παρόλο που εμφανίζει μόνο ποσοτικού χαρακτήρα διαφορά από την κλασσική μορφή επιχειρηματία, δεν έχει σε αντίθεση με αυτόν, καμία ενασχόληση με το υλικό κομμάτι της παραγωγής, αλλά μόνο με το χρηματικό. (Veblen, 1901: 202)

Η επιχείρηση, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, αποτελεί την κατευθυντήρια δύναμη της σύγχρονης βιομηχανίας, η οποία λειτουργεί χάριν της επιχείρησης και του στόχου της, δηλαδή του επιχειρηματικού κέρδους (Veblen, 1994a: 20). Η ανάπτυξη, όμως της τεχνολογίας και η μεγάλη σύγχρονη βιομηχανία, που δημιουργήθηκε, απομάκρυνε τους επιχειρηματίες από την απλή εποπτεία των μέσων παραγωγής που κατείχαν, οδηγώντας τους στην ανάγκη ενασχόλησης με τις αναγκαίες προσαρμογές της μηχανικής διαδικασίας, τη σχέση, δηλαδή, ανάμεσα στα διάφορα σημεία της βιομηχανικής παραγωγής (Veblen, 1994a: 24). Με μία άλλη ορολογία, οι εξελίξεις αυτές μοιάζουν να μετατρέπουν κάποιες μερίδες κεφαλαίου, από τη μορφή του εμπορικού και βιομηχανικού κεφαλαίου, σε κεφάλαιο χρηματοπιστωτικού χαρακτήρα. Βέβαια, αυτό το φαινόμενο της μετατροπής, λαμβάνει χώρα κυρίως στον αγγλοσαξονικό χώρο, ενώ στην κεντρική

Ευρώπη, εμφανίζεται κυρίως με τη μορφή της οσμώσης των βιομηχανικών, εμπορικών συμφερόντων, με αυτά χρηματοπιστωτικού χαρακτήρα. Έχοντας στόχο, όμως το κέρδος και μη απασχολούμενο, πλέον, με μία συγκεκριμένη στιγμή της παραγωγικής διαδικασίας, αλλά με το σύνολο αυτής, εμφανίζεται το φαινόμενο το επιχειρηματικό συμφέρον να βρίσκεται συχνά στη διατάραξη, παρά στη βέλτιστη λειτουργία του βιομηχανικού συστήματος (Veblen, 1994a: 27-30). Με τον τρόπο αυτό εκφράζεται η απόκλιση συμφερόντων, που προαναφέρθηκε, ανάμεσα στην επιχειρηματική τάξη και το σύνολο της κοινωνίας, που ευνοείται από την απρόσκοπτη λειτουργία της βιομηχανίας.

Συγκεκριμένα, το συμφέρον της σύγχρονης επιχείρησης, δεν στοχεύει πάντα στην διατάραξη της μηχανικής διαδικασίας (Veblen, 1994a: 30), σε αυτό δηλαδή που ο Veblen ονομάζει καπιταλιστικό σαμποτάζ, αλλά κυρίως στην εδραίωσή της, ως κάποια μορφή μονοπωλίου και στο συγκριτικό πλεονεκτημά της σε σχέση με άλλες επιχειρήσεις (Veblen, 1994a: 54). Έτσι, συχνά οι σύγχρονοι επιχειρηματίες (που εμφανίζονται ως ηγέτες της βιομηχανίας) στρέφονται σε προσωρινού χαρακτήρα επενδύσεις, ώστε να εξυπηρετήσουν έναν μακροπρόθεσμο σκοπό, διαταράσσοντας τη βιομηχανική κίνηση. Όταν, επιτύχουν το σκοπό της εδραίωσης τους ως μονοπώλιο, στρέφονται στη σταθερότερη λειτουργία της μηχανικής διαδικασίας (Veblen, 1994a: 31).

Πέραν, όμως του ζητήματος της καθυστέρησης της παραγωγής, για την επίτευξη επιχειρηματικών στόχων, εμφανίζεται και ένα άλλο στοιχείο, ως εγγενής λειτουργία της επιχείρησης στη θεωρία του Veblen, το οποίο οφείλει να αναλυθεί, για να κατανοηθεί η σκέψη τους θεωρητικού, το ζήτημα δηλαδή της παρασιτικής κατανάλωσης (wasteful consumption) (Veblen, 1994b: 33). Η σύγχρονη επιχείρηση δεσμευμένη ρητά στο επιχειρηματικό κέρδος και όχι το κοινωνικό, στρέφεται σε λειτουργίες, που ενώ δεν προσφέρουν κανένα εγγενές κοινωνικό ή παραγωγικό όφελος, αντλούν πόρους από το κοινωνικό πλεόνασμα, ώστε να ενισχύσουν την πραγματοποίηση των κερδών του επιχειρηματία, δηλαδή την πωλησιμότητα των παραγόμενων αγαθών (Veblen, 1994a: 64). Εμφανέστερη λειτουργία τέτοιου χαρακτήρα, είναι η λειτουργία της διαφήμισης, απέναντι στην οποία η βεμπλενιανή ανάλυση είναι σκληρά κριτική, καθώς χωρίς να προσφέρει κάποιου είδους κοινωνικό όφελος, οδηγεί στην αύξηση των τιμών στα παραγόμενα προϊόντα, μετακυλίνοντας έτσι τα κόστη της παρασιτικής αυτής λειτουργίας,

στις κατώτερες κοινωνικές τάξεις, οι οποίες δεν αντλούν και τα οφέλη αυτής (Veblen, 1994a: 57-58).

Αυτού του είδους τις λειτουργίες του επιχειρηματικού συστήματος, επιχειρεί να περιγράψει και η έννοια της παρασιτικής κατανάλωσης, αυτές δηλαδή, που αντλούν κοινωνικού πόρους, που μπορούσαν να στραφούν στην παραγωγή και τη βελτίωση του κοινωνικού επιπέδου διαβίωσης, αλλά αντιθέτως καταναλώνονται από μη παραγωγικές λειτουργίες, που απαντούν στο επιχειρηματικό συμφέρον. Πρέπει βέβαια να σημειωθεί, πως οι λειτουργίες αυτές, δεν στοχεύουν απαραίτητα στην πωλησιμότητα των αγαθών, αλλά σε ευρύτερα επιχειρηματικά συμφέροντα, ο χαρακτήρας των οποίων θα γίνει εμφανής και σε επόμενα τμήματα της εργασίας αυτής. Έτσι, για τον Veblen, αντίστοιχο χαρακτήρα παρασιτικής κατανάλωσης κατέχουν, πέρα από τη διαφήμιση, λειτουργίες όπως οι δαπάνες πολεμικού χαρακτήρα (και συνεπώς η ιμπεριαλιστική πολιτική), καθώς και η σπατάλη πόρων σε αγαθά πολυτελείας, από την άρχουσα τάξη. Κοινό χαρακτηριστικό όλων αυτών, είναι ο απαραίτητος για την επιχειρηματική κίνηση χαρακτήρας τους και το αμφίβολο βιομηχανικό και κοινωνικό όφελος, που προσφέρουν.

Επιπλέον, οι λειτουργίες παρασιτικού χαρακτήρα, ενώ αντλούν πόρους από το βιομηχανικό πλεόνασμα της κοινότητας, δεν εμφανίζουν εγγενές ανώτατο όριο, αλλά μόνο όρια εξωτερικά αυτών, που τίθενται από το εκάστοτε βιομηχανικό πλεόνασμα της κοινότητας. Έτσι, λειτουργώντας εντός των ορίων, που τίθενται από τα ιδιαίτερα υψηλά και ελαστικά πλεονάσματα της εκβιομηχανισμένης παραγωγής, οι παρασιτικές λειτουργίες μπορούν να αντλούν υψηλό μερίδιο αυτών, δίχως να δημιουργείται ο κίνδυνος βιομηχανικής εξάντλησης, αλλά καθυστερώντας τη βιομηχανική εξέλιξη και τη βελτίωση του κοινωνικού βιοτικού επιπέδου (Veblen, 1994a: 64-65). Η λειτουργία τους, όμως είναι αναγκαία για τη διατήρηση της επιχειρηματικής κίνησης, όπως θα αναλυθεί στη συνέχεια.

Ήδη, στην παραπάνω ανάλυση, εμφανίζονται τα βασικά χαρακτηριστικά της ανάλυσης του Veblen, για τις δύο δομές που διαπλάθουν την κεφαλαιοκρατική κοινωνία. Όμως, το βασικό ερώτημα της παρούσας εργασίας, δεν στρέφεται σε μία εκτενή ανάλυση της κεφαλαιοκρατικής οικονομίας, αλλά στην αλληλεπίδραση των δομών αυτής, που οδηγούν στα φαινόμενα του πολέμου και κατ'επέκταση της ιμπεριαλιστικής πολιτικής.

Για να απαντηθεί το ερώτημα αυτό, πρέπει να αναλυθεί η φύση των δύο αυτών δομών και κυρίως, η ιστορική εξέλιξη του θεσμικού πλαισίου, ώστε να γίνει κατανοητός τόσο ο αταβιστικός χαρακτήρας του, όσο και η συνέπεια της αντίφασης, που δομεί τη σύγχρονη του αμερικάνου θεωρητικού πολιτισμική κατάσταση.

1.2 Ο ΑΤΑΒΙΣΤΙΚΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑΣ ΤΗΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΣΗΣ

Η διαφορά ανάμεσα στη μηχανική διαδικασία και τη σύγχρονη επιχείρηση, δεν παίρνει μόνο το χαρακτήρα των αντικρουόμενων συμφερόντων, ο οποίος διαφάνηκε από όσα έχουν ήδη αναφερθεί. Οι δύο διαδικασίες, αντλούν το περιεχόμενο και τη νομιμοποίηση τους από διαφορετικές βάσεις, αντιπροσωπεύουν ουσιαστικά δύο διαφορετικές μορφές ορθολογικότητας, με ανόμοια αποτελέσματα τόσο στην κοινωνία, όσο και στους παραγόμενους, από το εσωτερικό τους, ανθρωπότυπους (Veblen, 1994a: 317).

Συγκεκριμένα, η επιχείρηση βασίζεται στις αρχές της ατομικής ιδιοκτησίας και του ελεύθερου συμβολαίου. Αυτές οι έννοιες, αποτελούν τη μεταφυσική της επιχείρησης, βρίσκονται δηλαδή στον πυρήνα της διαδικασίας, χωρίς δυνατότητα αφαίρεσης από αυτές (Veblen, 1994a: 318). Για να κατανοήσει, λοιπόν, ο Veblen το χαρακτήρα της, στρέφεται στην ανάλυση των δύο αυτών εννοιών, ώστε να διαπιστώσει, αν η αναγκαιότητα που οδήγησε στη θέσπιση τους ως αυτονόητων θεσμών της κοινωνίας, συνεχίζει να υφίσταται στο παρόν, ή έχει μεταβληθεί η τροπικότητά τους.

Αναφορικά με το ζήτημα, των αταβιστικών έξεων και συνηθειών, η σκέψη του Veblen στρέφεται στο συμπέρασμα, πως πολλοί θεσμοί και πρότυπα σκέψης, που στο παρελθόν είχαν καταναγκαστική ισχύ, εμφανίζονται ακόμα στο παρόν, παρόλο που ο αυτονόητος και καταναγκαστικός χαρακτήρας τους έχει ατονίσει (Veblen, 1994a: 67-68). Το επιχείρημα, όπως είναι εμφανές, έχει επιρροή από τη δαρβινική θεωρία, βασισμένο στην υπόθεση, πως κάθε ανθρώπινος θεσμός και χαρακτηριστικό ήταν ουσιώδης για την επιβίωση της κοινότητας στην εποχή εμφάνισής του (Veblen, 1994a: 68). Αντίστοιχη μορφή, μοιάζει να έχει και η ιδιοκτησία, με τη χαρακτηριστική διαφορά από άλλες συνειδησιακές έξεις, πως δεν έχει απολέσει τον αυτονόητο χαρακτήρα της στο παρόν για ορισμένες τάξεις (Veblen, 1994a: 68-69).

Οι αρχές της ατομικής ιδιοκτησίας και του συμβολαίου είναι αποτέλεσμα της εποχής της χειροτεχνίας, όπως χαρακτηρίζει ο Veblen την περίοδο της πρώιμης κεφαλαιοκρατίας του 15^{ου} και 16^{ου} αιώνα, πριν τη Βιομηχανική Επανάσταση. Η περίοδος εκείνη, χαρακτηρίζεται σε θεωρητικό επίπεδο από τη θεωρία του Φυσικού Δικαίου και την απομάκρυνση από τα μεσαιωνικά πρότυπα των νομοκατεστημένων τάξεων. Η βάση του επιχειρήματος αυτού, ήταν το δικαίωμα του ανθρώπου να κατέχει ως ιδιοκτησία του οτιδήποτε διέπλεθε με την εργασία του. Ο ιδιοκτήτης συνεπώς, ήταν πρωταρχικά ικανός εργάτης (Veblen, 1994a: 71-72).

Η αντίληψη αυτή πήγαζε από την παραγωγή της εποχής εκείνης, που αυξανόμενα χαρακτηριζόταν από μικρές βιοτεχνίες, βασιζόμενες όχι στα παραγωγικά μέσα, που ήταν λίγα και εύκολα προσβάσιμα, αλλά κυρίως στην εργατική ικανότητα του εκάστοτε βιοτέχνη (Veblen, 1908: 532). Η κατάσταση αυτή της οικονομίας και η μακρά ειρηνική περίοδος, που βίωσε η Αγγλία την περίοδο εκείνη λόγω της γεωγραφικής της θέσης, επέτρεψε τόσο την εξέλιξη των ιδεών αυτών και την εδραίωσή τους στον κοινό νοου ως αυταπόδεικτων θεσμών της κοινότητας, όσο και την σταδιακή εξέλιξη της τεχνολογίας, που οδήγησε στη Βιομηχανική Επανάσταση. Πρέπει εδώ να σημειωθεί, πως αυτή η ειρηνική περίοδος και η διάπλαση του αγγλικού πληθυσμού, τόσο με τις αρχές τις ατομικής ιδιοκτησίας, όσο και με τη σύγχρονη βιομηχανία, αντανακλούνται στην παροντική του θεωρητικού κατάσταση, δημιουργώντας μία ουσιώδη διαφορά με τους πληθυσμούς της ηπειρωτικής Ευρώπης (Veblen, 1994b: 98-99).

Η μορφή, που λαμβάνει η ιδιοκτησία σε κάθε ιστορική περίοδο, βρίσκεται για τον Veblen σε άμεση συνάφεια με τα υλικά και αύλα αγαθά (tangible and intangible assets) της κοινότητας (Veblen, 1908: 525). Τα αύλα αγαθά, αντιπροσωπεύουν την τεχνολογική γνώση της κάθε κοινότητας, καθώς και την ορθολογική γνώση της φύσης και των υλικών, τα οποία χρησιμοποιούνται για την παραγωγή. Αυτού του είδους τα αγαθά, εμφανίζονται σε κάθε κοινωνία ιστορικά, με κοινό χαρακτηριστικό το μεγάλο, για την κτήση από ένα άτομο, μέγεθός τους, καθώς και τον κοινωνικό χαρακτήρα τους (Veblen, 1908: 518-519). Αντιπροσωπεύοντας την ιστορικά κερκτημένη γνώση και εξέλιξη της κοινότητας, η αύλη φύση των αγαθών τα καθιστά εξωτερικά του ιδιοκτησιακού θεσμού και βασικό παράγοντα καθορισμού της άλλης μερίδας αγαθών, των υλικών ή

κεφαλαιακών αγαθών, δηλαδή του τεχνολογικού εξοπλισμού της κοινότητας (Veblen, 1908: 521-522).

Τα μέσα παραγωγής μίας κοινότητας αντλούν συνεπώς την αξία τους, από την αύλη γνώση της κοινότητας, που καθορίζει ποιές πρώτες ύλες, εργαλεία κλπ είναι χρήσιμα (γνωρίζει δηλαδή να τα μεταχειρίζεται και να τα αξιοποιεί στην παραγωγή) και ποιά δεν μπορούν να θεωρούνται κεφαλαιακά αγαθά, λόγω ξεπερασμένης ή άγνωστης τεχνολογίας (Veblen, 1908: 522). Τα κεφαλαιακά αγαθά αυτά, όντας υλικά μπορούν να υπαχθούν σε καθεστώς ιδιοκτησίας .

Σε αυτά διαβλέπει και ο Veblen, την εμφάνιση του θεσμού της ιδιοκτησίας, καθώς όταν τα υλικά αγαθά απέκτησαν σπανιότητα, οι εκάστοτε ισχυροί στράφηκαν στην ιδιοκτησιακή εκμετάλλευσή τους, ώστε να δεσμεύσουν τα αύλα αγαθά, αποκτώντας συγκριτικό πλεονέκτημα (Veblen, 1908: 524). Μέχρι την εμφάνιση αυτού του φαινομένου της σπανιότητας ενός κεφαλαιακού αγαθού, οι σχέσεις ιδιοκτησίας είχαν πολύ χαλαρή μορφή (Veblen, 1908: 523-524). Μέσω αυτής της συλλογιστικής, ο θεωρητικός αναγνωρίζει τις μεταβολές στο θεσμό και το αντικείμενο της ιδιοκτησίας, ανάλογα με το τι προσέφερε το στρατηγικό πλεονέκτημα σε κάθε χρονική περίοδο και χωρικό περιβάλλον. Έτσι, ιστορικά η ιδιοκτησία μετακινήθηκε από τη δουλκτησία, στην κατοχή γής ή ζώων και σε άλλες μορφές (Veblen, 1908: 527).

Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό της πρώιμης κεφαλαιοκρατικής περιόδου, είναι πως, καθώς στον τομέα της βιοτεχνίας δεν ήταν αναγκαία μεγάλα παραγωγικά μέσα, τα υλικά αγαθά ήταν εύκολα προσβάσιμα για όλους και συνεπώς, βασικό ζήτημα αποτελούσε η άντληση από την τεχνολογική εμπειρία της κοινότητας (Veblen, 1908: 532). Στο καθεστώς αυτό εμφανίστηκαν τα αιτήματα για γενικό δικαίωμα ατομικής ιδιοκτησίας, βασισμένα στην ισότητα ευκαιριών, που παρείχαν οι παραπάνω συνθήκες (Veblen, 1908: 533).

Ο ιστορικός ορίζοντας, λοιπόν, της περιόδου εκείνης δημιούργησε την πεποίθηση πως η ισότητα ευκαιριών θα μπορούσε να επιτευχθεί με την κατάργηση όλων των νομοκατεστημένων προνομίων, πέραν της ατομικής ιδιοκτησίας, που είχε συνδεθεί με το χαρακτηριστικό του ιδιοκτήτη, ως ικανού εργάτη. Όμως, όπως υποστηρίζει ο Veblen, η

εξέλιξη της τεχνολογίας είχε ήδη καταστήσει αδύνατο ένα τέτοιο ενδεχόμενο, το οποίο είχε ξεπεραστεί από τον ίδιο τον ιστορικό του ορίζοντα. Η Βιομηχανική Επανάσταση, δέσμευσε την παραγωγή στα πλαίσια της μηχανής, σε μέσα παραγωγής, δηλαδή, τα οποία ήταν de facto εκτός της δυνατότητας του κάθε ατόμου να αποκτήσει και να χρησιμοποιήσει μόνος του (Veblen, 1908: 533). Βάσει αυτής της τεχνολογικής εξέλιξης, δημιουργήθηκε η νεωτερική κατάσταση, όπου ο κεφαλαιοκράτης έχει στην κατοχή του, τα υλικά αγαθά (μέσα παραγωγής), αλλά όχι την αύλη γνώση, η οποία προσωποποιείται στους εργάτες (Veblen, 1908: 535-537).

Φαίνεται, λοιπόν, πως οι θεσμοί αυτοί της κεφαλαιοκρατίας εμφανίστηκαν, ως επακόλουθο των αναγκαιοτήτων της εποχής στην οποία δημιουργήθηκαν. Συγκεκριμένα, με μία φράση που κάνει εμφανή και τον τρόπο αντίληψης του Veblen για την ιστορική εξέλιξη των κοινωνικών θεσμών «Με αυτήν την αλλαγή στα κυρίαρχα ενδιαφέροντα της καθημερινής ζωής ήρθε μια αντίστοιχη αλλαγή στη δοσμένη από τις συνήθειες της καθημερινής ζωής πειθαρχία, που επιδεικνύεται στην ανάπτυξη μιας νέας εμβέλειας ιδεών σχετικά με το νόημα της ανθρώπινης ζωής και μιας νέας βάσης οριστικότητας για τους ανθρώπινους θεσμούς. Νέα αξιώματα του δικαίου και της αλήθειας αντικατέστησαν τα παλιά καθώς νέες συνήθειες της σκέψης υπερέβαιναν τις παλιές» (Veblen, 1994a: 76). Αυτή η έκφραση, αποτελεί συμπύκνωση της βεμπλενιανής σκέψης και της αλληλεπίδρασης που εμφανίζεται μεταξύ της θεσμικής βάσης και των ανθρωποτύπων, καθώς και της τεχνολογίας.

Η περαιτέρω εξέλιξη του δικαιώματος ατομικής ιδιοκτησίας και η διεύρυνση του σε ευρύτερα πεδία, είναι αποτέλεσμα της σύγχρονης επιχειρηματικής κατάστασης και της χρηματικής οικονομίας που αναπτύχθηκε στη σύγχρονη κεφαλαιοκρατία. Όμως, η νομιμοποιητική βάση του θεσμού, παραμένει η αντίληψη της πρώιμης εποχής, του ιδιοκτήτη ως ικανού εργάτη, παρά την χαρακτηριστικά διαφορετική μορφή του σύγχρονου κεφαλαιοκράτη επιχειρηματία (ή κερδοσκόπου), από τη μορφή του χειροτέχνη που γέννησε την αντίληψη αυτή. Η εξέλιξη αυτή του επιχειρηματία, εμφανίζεται ως αποτέλεσμα της βιομηχανικής εξέλιξης και των νέων συνθηκών και δυνατοτήτων, που δημιουργούνται βάσει αυτής (Veblen, 1994a: 77). Η μηχανική διαδικασία, μάλιστα, παρόλο που δεσμεύεται στο κεφαλαιοκρατικό θεσμικό πλαίσιο,

φαίνεται έτσι πως «[...] είναι μία κοινωνική [διαδικασία] και λαμβάνει χώρα εν πολλοίς ανεξάρτητα από τη θέληση ή τις πράξεις του επιχειρηματία και με αυτή την έννοια μπορεί να εννοηθεί ως βασικά εξωγενής του καπιταλιστικού συστήματος» (Sweezy, 1958:22).

Σε αυτό το σημείο εμφανίζεται και το ερώτημα για την αταβιστική φύση της επιχείρησης και των αρχών της, ως αποτέλεσμα του ζητήματος της χρησιμότητας ή μη του ίδιου του θεσμού της ιδιοκτησίας, στις τεχνολογικές συνθήκες, που επικράτησαν μετά τη Βιομηχανική Επανάσταση. Για να απαντηθεί, όμως, το ερώτημα αυτό για τα αποτελέσματα της επιχειρηματικής διαδικασίας στον κεφαλαιοκρατικό ορίζοντα, καθώς και της αλληλεπίδρασης της με τη σύγχρονη βιομηχανική διαδικασία και τα αποτελέσματα αυτής, απαιτούν την περαιτέρω ανάλυση των θεσμών της νεωτερικής κοινωνίας, που παρατίθεται στα επόμενα κεφάλαια της παρούσας εργασίας.

1.3 Η ΠΟΛΙΤΙΣΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΑΙΟΚΡΑΤΙΑΣ

Η παραπάνω ανάλυση, της μορφής που λαμβάνει η πυρηνική αντίφαση του κεφαλαιοκρατικού ορίζοντα, αλλά και τις συνθήκες, βάσει των οποίων δομήθηκε, είναι αναγκαία για την κατανόηση και την απάντηση των ερωτημάτων, που απασχολούν την εργασία αυτή, αλλά δεν είναι επαρκής. Διότι, σύμφωνα με τη σκέψη του Veblen, η αντίφαση αυτή δεν περιορίζεται στον πυρήνα του συστήματος, ως μία απλή διαφορά λειτουργίας και συμφερόντων των δύο δομών, αλλά κυρίως αντικατοπτρίζονται τα στοιχεία της, ως δομή σκέψης στους ανθρωπότυπους που εμπλέκονται στην εκάστοτε διαδικασία (Veblen, 1994a: 317). Οι επακόλουθες αντιφάσεις είναι και το χαρακτηριστικό γνώρισμα της πολιτισμικής κατάστασης της κεφαλαιοκρατίας και η αιτία του αδιεξόδου, που αυτή οδηγείται, όπως θα γίνει εμφανές από τη συνέχεια της εργασίας αυτής.

Εκφράζεται, λοιπόν, σύμφωνα με τα παραπάνω, η άποψη του αμερικάνου θεωρητικού, πως η ταξική συγκρότηση της νεωτερικής κοινωνίας, είναι παράγωγο και δεσμευμένη στις δύο ξεχωριστές δομές που συγκροτούν τον πυρήνα της, δηλαδή στο θεσμικό σύστημα και την τεχνολογική εξέλιξη που την χαρακτηρίζουν (Veblen, 1901: 227)

(πρέπει να σημειωθεί, πως αυτή η θέση του Veblen αποτέλεσε και μία από τις βασικές θέσεις της θεσμικής σχολής, που δημιουργήθηκε στα μετέπειτα του έργου του χρόνια). Έτσι, από τις δύο αυτές δομές, αναγνωρίζονται δύο διαφορετικές μορφές επαγγελμάτων τα χρηματικά και τα βιομηχανικά επαγγέλματα, απαντώντας στην αντίστοιχη δομή (Veblen, 1994a: 314). Όμως, όπως ήδη αναφέρθηκε οι δύο αυτές μορφές δεν διαφέρουν μόνο στο αντικείμενο και τις μεθόδους τους, αλλά κυρίως στις δομές σκέψης, οι οποίες τις συνοδεύουν και βρίσκονται συχνά σε αντίθεση μεταξύ τους (Veblen, 1994a: 317). Η ανάλυση της ταξικής συγκρότησης, που θα ακολουθήσει είναι απαραίτητο στοιχείο για την απάντηση του ερωτήματος για τη δυνατότητα διατήρησης της ειρήνης στον κεφαλαιοκρατικό ορίζοντα, καθώς αποκρυσταλλώνει τις συνθήκες, μέσα στις οποίες πρέπει να απαντηθεί το παραπάνω ερώτημα.

Πρέπει επίσης να σημειωθεί, πως ενώ ο διαχωρισμός, των επαγγελμάτων σε χρηματικού και βιομηχανικού χαρακτήρα, εμφανίζεται σε διάφορες ιστορικές περιόδους, με διαφορετικές μορφές οργάνωσης της παραγωγής, στην κεφαλαιοκρατία, αποκτάει την ανώτερη μορφή της, λόγω του ιδιαίτερου χαρακτήρα της σύγχρονης μεγάλης επιχείρησης (Veblen, 1994a: 314-315). Διότι, μόνο σε αυτό τον κοινωνικό σχηματισμό ο επιχειρηματίας απομακρύνεται πλήρως από τις παραγωγικές δραστηριότητες της βιομηχανίας και στρέφεται στην καθαρή χρηματική διαχείριση (Veblen, 1994a: 315-316). Η μετακίνηση αυτή του επιχειρηματία από επιβλέποντα της βιομηχανικής παραγωγής σε κερδοσκόπο, ενέτεινε το χαρακτήρα της αντίφασης που θα αναλυθεί στη συνέχεια και χαρακτηρίζει τη σύγχρονη κεφαλαιοκρατική οργάνωση. Στην ένταση αυτή της νεωτερικής κατάστασης, συνέβαλλε και το φαινόμενο, ότι ταυτόχρονα «[...]μεγάλα μέρη του εργαζόμενου πληθυσμού δεν έχουν παρά μία αποσπασματική επαφή με την επιχειρηματική πλευρά της διαδικασίας, ενώ μία μειονότητα έχει μικρό αν όχι κανένα άλλο ενδιαφέρον για την επιχείρηση εκτός από τη χρηματική διαχείριση» (Veblen, 1901: 227). Η κίνηση αυτή της εξειδίκευσης και της απομάκρυνσης, από τις απασχολίες του έτερου κλάδου, είναι αναδιπλασιασμένη και στα δύο μέρη του καταμερισμού της εργασίας.

Σχηματοποιώντας, τα βασικά στοιχεία της παραπάνω αντίθεσης, μπορούμε να χαρακτηρίσουμε, ως χρηματικά, τα επαγγέλματα εκείνα που δεν απασχολούνται με την

παραγωγική διαδικασία, αλλά με την κυκλοφορία του χρήματος, ενώ αντίθετα ως βιομηχανικά, ορίζονται τα επαγγέλματα εκείνα που εμπλέκονται με την παραγωγή και ασχολούνται μόνο έμμεσα με το χρήμα (Veblen, 1994a: 314-315). Πιο συγκεκριμένα, σύμφωνα με τον ορισμό, που παραθέτει ο ίδιος ο θεωρητικός, τα χρηματικά επαγγέλματα «[...] ξεκινούν και καταλήγουν εντός αυτού που μπορεί γενικά να χαρακτηριστεί 'το παζάρεμα της αγοράς' » (Veblen, 1901: 205) ενώ τα βιομηχανικά επαγγέλματα « [...] ξεκινούν και καταλήγουν εκτός του παζαρέματος της αγοράς. Ο άμεσος στόχος και αποτέλεσμα αυτών είναι η διαμόρφωση και η καθοδήγηση των υλικών πραγμάτων και διαδικασιών» (Veblen, 1901: 205). Ως χαρακτηριστικά παραδείγματα, των δύο αυτών δομών εμφανίζονται αφενός ο σύγχρονος επιχειρηματίας κερδοσκόπος (Veblen, 1994a: 316), και αφετέρου ο ειδικευμένος βιομηχανικός εργάτης (Veblen, 1994a: 313). Είναι, προφανές, ότι ο διαχωρισμός αυτός, δεν έχει απόλυτη αξίωση στο ιστορικό παρόν του θεωρητικού, αλλά αποτελεί την καταγραφή της τάσης του σύγχρονου συστήματος.

Το βασικό στοιχείο της αντίφασης, που αναφέρεται εδώ, είναι η έξη της σκέψης στην οποία βασίζεται ο κάθε ιδεοτυπικός ανθρωπότυπος, καθώς σε αυτή βασίζονται τα επακόλουθα φαινόμενα. Ενώ, λοιπόν, η σκέψη του επιχειρηματία βρίσκει τη μεταφυσική της στους αναγκαίους θεσμούς, για την ύπαρξη της επιχείρησης, δηλαδή στα φυσικοδικαϊκά δικαιώματα της ατομικής ιδιοκτησίας και του ελεύθερου συμβολαίου, ο ειδικευμένος βιομηχανικός εργάτης χαρακτηρίζεται από την ανάγκη για υλική αιτιότητα και ποσοτικά μετρήσιμα αποτελέσματα, που απαιτεί η σύγχρονη μηχανική διαδικασία. Όπως αναφέρει ο ίδιος ο Veblen «Η τελική βάση εγκυρότητας για τη σκέψη των επιχειρηματικών τάξεων είναι η φυσικο-δικαϊκή βάση της ιδιοκτησίας – ένα συμβατικό, ανθρωπομορφικό γεγονός, που έχει μια θεσμική εγκυρότητα, παρά μια πρακτική εγκυρότητα όπως αυτή μπορεί να διατυπωθεί με όρους αιτίας και αποτελέσματος· ενώ οι εμπλεκόμενες στη μηχανική βιομηχανία τάξεις απασχολούνται τακτικά με ζητήματα αιτιώδους διαδοχής, που δεν είναι επιδεικτικά διατύπωσης με ανθρωπομορφικούς όρους φυσικών δικαιωμάτων και δεν παρέχουν καμιά καθοδήγηση σε ερωτήματα θεσμικού δικαίου ή αδίκου ή συμβατικού λόγου και συνέπειας. Επιχειρήματα που προχωρούν στη βάση υλικών αιτιών και αποτελεσμάτων δεν μπορούν να απαντηθούν από ένα συμβατικό προηγούμενο ή από έναν διαλεκτικά επαρκή λόγο και αντίστροφα.» (Veblen, 1994a: 318).

Είναι, λοιπόν, εμφανές πως καθώς η βάση της σκέψης και της νομιμοποίησης των δύο ανθρωποτύπων είναι διαφορετική, το ίδιο θα ισχύει και για τα συμπεράσματα στα οποία καταλήγουν (Veblen, 1994a: 317-318). Ο ιδεοτυπικός σύγχρονος επιχειρηματίας, που έχει δηλαδή αποκοπεί πλήρως από την ενασχόληση με τη βιομηχανική παραγωγή και απασχολείται με την κυκλοφορία του χρήματος, αποτελεί ένα συντηρητικό χαρακτήρα (Veblen, 1994a: 320-321), καθώς οι διανοητικές του έξεις δεν επιτρέπουν την αμφισβήτηση των θεσμοποιημένων αρχών στις οποίες βασίζεται η δράση του. Αυτές όμως έχουν έναν *de jure* και συμβατικό χαρακτήρα, βασισμένο στην προϋπόθεση, πως οι συμβάσεις αυτές είναι εξ αρχής έγκυρες, αρθρώνοντας «την αποδοχή του γενικού, αφηρημένου, φτιαγμένου εθιμικά κανόνα σαν κάτι το πραγματικό με μια πραγματικότητα ανώτερη από την πραγματικότητα των απρόσωπων, μη συμβατικών γεγονότων» (Veblen, 1994a: 319).

Αυτό όμως το φαινόμενο μεταβάλλεται πλήρως αναφορικά με τα επαγγέλματα βιομηχανικής φύσης. Διότι, μία από τις βασικές αναγκαιότητες για τη λειτουργία του σύγχρονου βιομηχανικού συστήματος, είναι η εργατική κίνηση βάσει των αναγκών αυτής, βάσει, δηλαδή, του χαρακτήρα της αιτιακής συνέχειας, που χαρακτηρίζει τη νεωτερική παραγωγική διαδικασία και όχι της ατομικής ικανότητας του εργαζόμενου, η οποία αποτελούσε τον κομβικό παράγοντα σε παρελθούσες μορφές της παραγωγικής διαδικασίας (Veblen, 1994a: 308-309). Συνεπώς, οι εμπλεκόμενοι στη διαδικασία αυτοί φορείς σταδιακά αποκτούν τη διανοητική έξη, που είναι αναγκαία για τη λειτουργία της, δηλαδή τη σκέψη βάσει *de facto* αιτιακής συνέχειας. Έτσι, όσοι ανθρωπότυποι δομούνται βάσει της λογικής αυτής, απομακρύνονται σταδιακά από ανθρωπομορφικές και συμβατικές συνήθειες σκέψεις, τις οποίες τείνουν να αμφισβητούν, εφόσον δεν επιβεβαιώνονται *de facto* (Veblen, 1994a: 311-312).

Αυτή η ανάλυση, κάνει εμφανή και το λόγο, που στη βεμπλενιανή σκέψη, χαρακτηριστική μορφή του βιομηχανικού επαγγέλματος (και τελικά φορέας της κοινωνικής μεταβολής) είναι οι ειδικευμένοι εργάτες και όχι το ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό (Veblen, 1994a: 312-313). Αυτοί, έχοντας γνώση των αρχών της παραγωγικής διαδικασίας και συνεπώς έχοντας μεγαλύτερη συνήθεια στη σκέψη, που αυτή

ενσταλλάζει, εμφανίζονται ως η προοδευτικότερη κοινωνική τάξη, αμφισβητώντας κάθε συμβατική αρχή, που δεν βρίσκει εμπράγματη επιβεβαίωση (Veblen, 1994a: 349).

Γίνεται, λοιπόν, εμφανές από τα παραπάνω, ότι για τον αμερικάνο θεωρητικό η ενασχόληση των ατόμων με τη μηχανική διαδικασία και τις λογικές της, οδηγεί σταδιακά σε αμφισβήτηση των αρχών του ίδιου του κεφαλαιοκρατικού συστήματος παραγωγής και σε απομάκρυνση από τις τάξεις, που απασχολούνται με χρηματικά επαγγέλματα (Veblen, 1994a: 323-324). Όπως χαρακτηριστικά ο ίδιος αναφέρει δείχνοντας την απόκλιση, η οποία δημιουργείται «οι δύο τάξεις καταλήγουν να έχουν μια αυξανόμενη δυσκολία να κατανοήσουν η μια την άλλη και να εκτιμήσουν τις αντιλήψεις, τα ιδεώδη, τις ικανότητες και ελαττώματα της άλλης». (Veblen, 1994a: 318).

Τα δεδομένα αυτά σκιαγραφούν και το αδιέξοδο της κεφαλαιοκρατικής πολιτισμικής κατάστασης, που αναγνωρίζει ο Veblen. Διότι, η σύγχρονη μηχανική διαδικασία, που αποτελεί και τον κομβικότερο ανθρωποποιητικό μηχανισμό της νεωτερικότητας, σταδιακά επηρεάζει μεγαλύτερες μερίδες του πληθυσμού, που διαπλάθονται από τις αρχές αυτής. Επιπλέον, η απομάκρυνση από συμβατικές βάσεις νομιμοποίησης και σκέψης είναι ένα αναπόδραστο αποτέλεσμα, καθώς αυτές όχι μόνο δεν υποβοηθούν τη λειτουργία της σύγχρονης βιομηχανίας, αλλά αποτελούν ανασταλτικούς παράγοντες αυτής. Έτσι, ενώ στο παρόν του θεωρητικού οι τάξεις που απασχολούνται στα επαγγέλματα βιομηχανικού χαρακτήρα, δεν έχουν αφαιρέσει απόλυτα από τις συμβατικές λογικές στις οποίες βασίζεται η σύγχρονη επιχείρηση, η δυναμική της ανθρωποποιητικής κίνησης της μηχανικής διαδικασίας, οδηγεί στο αποτέλεσμα αυτό (Veblen, 1994a: 323-325).

Το φαινόμενο αυτό είναι ήδη εμφανές στο ιστορικό παρόν του θεωρητικού, στα συνδικαλιστικά (Veblen, 1994a: 327) και σοσιαλιστικά κινήματα της εποχής του, τα οποία αμφισβητούν το σύνολο της θεσμικής οργάνωσης του κεφαλαιοκρατικού συστήματος και αποτελούνται κατά βάση από τις τάξεις εκείνες, που εμπλέκονται αμεσότερα με τις διαδικασίες της βιομηχανικής παραγωγής (Veblen, 1994a: 331).

Έχοντας αναφερθεί, στο σημείο αυτό της εργασίας, στην ανθρωποποιητική δράση των βασικών νεωτερικών δομών, είναι απαραίτητη η σύντομη ανάλυση, της μεθόδου με την

οποία πραγματοποιείται αυτή, ώστε να γίνει πιο κατανοητό το κεντρικό αυτό σημείο της βεμπλενιανής σκέψης. Αναλύοντας, λοιπόν, τη διαδικασία ο Veblen, αναφέρει πως «Μία συνηθισμένη γραμμή δράσης συνιστά μία συνηθισμένη γραμμή σκέψης, και προσφέρει το πρίσμα μέσω του οποίου κατανοούνται τα δεδομένα και τα γεγονότα και μετατρέπονται σε ένα σώμα γνώσης. Ό,τι είναι συνεπές με τη συνηθισμένη πορεία της δράσης είναι συνεπές με τη συνηθισμένη γραμμή σκέψης, και προσφέρει το οριστικό πεδίο της γνώσης όπως και το συμβατικό πρότυπο της αυταρέσκειας ή της αποδοχής σε κάθε κοινότητα. [...] [Η τάση ή ικανότητα αυτή] Μετατρέπεται σε διαβιβάσιμο χαρακτηριστικό, και η υπό την καθοδήγησή αυτού πράξη μετατρέπεται σε ορθή και καλή, και όσο πιο συνεχής και σταθερή είναι η επιλεκτική προσαρμογή μέσω της οποίας εμφανίζεται η ικανότητα, τόσο πιο σταθερά εδραιώνεται στη φυλή η επακόλουθη ικανότητα, και τόσο πιο αυτονόητη γίνεται η επικύρωση του επακόλουθου κανόνα συμπεριφοράς» (Veblen, 1898: 195). Μέσω των παραπάνω γίνεται εμφανές, πως εφόσον αυτή η διαδικασία εξελίσσεται, ανεξαρτήτως των δράσεων των επιμέρους υποκειμένων τα οποία αρθρώνονται βάσει αυτής, η βεμπλενιανή θεωρία δεν εμπεριέχει στοιχεία ηθικής κρίσης, αναφορικά με τη συγκρότηση και τη δράση των υποκειμένων, καθώς αυτά δομούνται μέσω αντικειμενικών διαδικασιών. Επιπλέον, η πυρηνική και αντικειμενική φύση των ανθρωποποιητικών δομών, μετατρέπει τα αποτελέσματα της κίνησής τους σε αναγκαστική εξέλιξη της κεφαλαιοκρατικής κοινωνίας (Veblen, 1997c: 324-325). Το στοιχείο αυτό, επιτρέπει στον θεωρητικό να στρέψει την ανάλυσή του στην πιθανή εξέλιξη του συστήματος, η οποία θα παρατεθεί και στη συνέχεια της παρούσας εργασίας.

Σύμφωνα με τα στοιχεία, λοιπόν, που έχουν παρατεθεί, στο σημείο αυτό εμφανίζεται τόσο το ερώτημα της δυνατότητας επίλυσης των προαναφερθείσων αντιφάσεων στον κεφαλαιοκρατικό ορίζοντα, όσο και τη συσχέτιση τους με το φαινόμενο του ιμπεριαλισμού και του πολέμου. Αυτά, θα απαντηθούν στα επόμενα κεφάλαια της εργασίας αυτής, αφού αρχικά γίνει η ανάλυση του θεσμικού συστήματος της κεφαλαιοκρατίας, αλλά και του πολεμικού φαινομένου στον ορίζοντα αυτής.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΟΥ ΝΕΩΤΕΡΙΚΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Η θεωρητική αναπαράσταση της κεφαλαιοκρατίας, που αναπτύχθηκε στο προηγούμενο κεφάλαιο, προσφέρει τα εργαλεία ανάλυσης, των επιμέρους ζητημάτων της πραγματικότητας. Η σύλληψη του τρόπου οργάνωσης της παραγωγής και της κοινωνίας, ως δυισμό τεχνολογικής εξέλιξης και θεσμικής υπόστασης, δύο μορφές με αντιφατικό χαρακτήρα, συμφέροντα και αποτελέσματα, οδηγεί κάθε επιμέρους ζήτημα στο βασικό ερώτημα της καταγωγής του. Σε ποιά δομή, δηλαδή, βρίσκονται τα στοιχεία και τα συμφέροντα αυτά, που ωθούν στην εμφάνιση και τη γενίκευση του φαινομένου. Ο πόλεμος, προφανώς, δεν αποτελεί εξαίρεση αυτού του πεδίου ανάλυσης.

Υπό το πρίσμα αυτό θα προσεγγιστεί το ζήτημα του πολέμου στο παρόν κεφάλαιο. Αν, δηλαδή το φαινόμενο αυτό προσιδιάζει σε επιχειρηματικές ή βιομηχανικές ανάγκες και συμφέροντα. Στο πλαίσιο της ανάλυσης αυτής, είναι απαραίτητη η αναφορά σε σύγχρονους θεσμούς, άρρηκτα συνδεδεμένους με τον νεωτερικό πόλεμο, όπως είναι το σύγχρονο κράτος (σε όλες τις μορφές του), καθώς και ο πατριωτισμός. Τέλος, είναι εμφανής η ανάγκη αναγωγής του πολέμου στην ταξική διάρθρωση της κοινωνίας, που ακολουθεί τον διαχωρισμό της επιχείρησης, από τη βιομηχανία.

2.1 ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΚΑΙ Ο ΠΑΤΡΙΩΤΙΣΜΟΣ

Ο σύγχρονος πόλεμος παρουσιάζει, για τον Veblen, δύο διακριτά χαρακτηριστικά από τις πρότερες μορφές του, που καθορίζουν και το χαρακτήρα τον οποίο λαμβάνει. Αρχικά, στη νεωτερικότητα ο πόλεμος αποτελεί κρατική πράξη (Veblen, 1994c: 3), αντίθετα με την εποχή της φεουδαρχίας, που ήταν μικρότερης εμβέλειας και είχε συχνά διαχειριστικό χαρακτήρα (Veblen, 1994c: 4), καθώς, σύμφωνα με το γνωστό βεμπεριανό ορισμό του, το νεωτερικό κράτος κατέχει το μονοπώλιο της άσκησης νόμιμης φυσικής βίας. (Weber, 2005: 57) Η οργάνωση του αστικού κράτους και η μορφή που αυτό έλαβε μετέτρεψε τον πόλεμο σε μία φύσει λαϊκή διαδικασία, όπου το σύνολο του πληθυσμού είχε συμμετοχή (ένα χαρακτηριστικό που εμφανίζεται πρώτη φορά στη Γαλλική Επανάσταση). Αυτό το

στοιχείο προϋποθέτει και το δεύτερο βασικό χαρακτηριστικό του νεωτερικού πολέμου, ότι δηλαδή, όπως κάθε κρατική πράξη έχει την ανάγκη της λαϊκής νομιμοποίησης από την πλειοψηφία της κοινωνίας (Veblen, 1994c: 3-4).

Παρά την ιδιαίτερη μορφή τους, οι πόλεμοι της εποχής του ιμπεριαλισμού (με κατάληξη τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο) δεν ξεφεύγουν από την αναγκαιότητα αυτή της νομιμοποίησης. Αυτό γίνεται εμφανές τόσο από τον πόλεμο των Boers, όσο και από τον ίδιο τον πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο, που σημαδεύει την δεκαετία του 1910, όπου παρά τις διαφορετικές μορφές οργάνωσης των διαφόρων κρατών, ο πόλεμος εμφανίζεται να έχει αμυντικό, παρά επιθετικό χαρακτήρα, να έχει δηλαδή τη μορφή ενός δίκαιου πολέμου, ώστε να αντλεί νομιμοποίηση (Veblen, 1994c: 3). Το ερώτημα που εμφανίζεται, όμως, στο σημείο αυτό, αφορά τον τρόπο με τον οποίο καθίσταται δυνατή η ευρεία νομιμοποίηση ενός πολέμου, σε μία κοινωνία, που όπως έγινε εμφανές και στο προηγούμενο κεφάλαιο, διαπνέεται από δύο μορφές με αντιθετικό χαρακτήρα και συμφέροντα (Veblen, 1997a: 27-28). Με άλλα λόγια, ποιά είναι η δομή συμφέροντος, που κινητοποιεί τα σύγχρονα έθνη σε πόλεμο, από που προέρχεται και πώς εμφανίζεται με τη μορφή του γενικού συμφέροντος.

Η απάντηση του ερωτήματος που τέθηκε εδώ, λογικά προϋποθέτει την αναφορά στο σύγχρονο κράτος, και τη σχέση το με τη διαδικασία του πολέμου, καθώς αποτελεί το θεσμό που κινητοποιεί, τόσο τις δυνάμεις του, όσο και το λαϊκό αίσθημα σε αυτόν (Veblen, 1994c: 3). Σε αυτό το ζήτημα εμφανίζεται και η αρχική προβληματική του Veblen, καθώς θεωρεί πως ο κρατικός θεσμός, όπως έχει διαμορφωθεί στη νεωτερικότητα, έχει ρητά πολεμοχαρή φύση (Veblen, 1994c: 7). Η αιτιολόγηση του φαινομένου αυτού, βρίσκεται σε χαρακτηριστικά, που έχουν διατηρηθεί στην οργάνωση αυτού, από προηγούμενες περιόδους και διαμορφώνουν τόσο το χαρακτήρα του, όσο και τους ανθρωπότυπους που δημιουργεί η λειτουργία του. Βασικό παράδειγμα αυτού είναι το χαρακτηριστικό της κυριαρχίας, καθώς και οι σχέσεις υποταγής των πολιτών στην κρατική δομή (στοιχεία τα οποία σύμφωνα, με την κλασσική βεμπλενιανή αντίληψη, ήταν αναγκαία την εποχή εμφάνισής τους, αλλά όχι στη νεωτερικότητα που διαπνέεται από άλλες αναγκαιότητες) (Veblen, 1994c: 9-10).

Το βασικότερο χαρακτηριστικό τέτοιου είδους είναι ο πατριωτισμός, ο οποίος σύμφωνα με τον Veblen αποτελεί και το συνδετικό δεσμό του σύγχρονου κράτους. Η αστική κοινωνία, δηλαδή, παρόλο που διαπνέεται από διαφορετικά ταξικά συμφέροντα, συγκροτείται ως σύνολο εξ' αιτίας του πατριωτικού συναισθήματος, που συνδέει τα επιμέρους αυτά στοιχεία αναφερόμενο σε ένα φαινομενικά ανώτερο ιδανικό (Veblen, 1994c: 53). Αυτό το συγκροτησιακό χαρακτηριστικό του, μετατρέπει το κράτος σε έναν πολεμοχαρή θεσμό ανίκανο να διατηρήσει την ειρήνη (Veblen, 1994c: 7), καθώς τα πατριωτικά υποκείμενα εμφανίζονται ως θετικά προδιατεθειμένα να στραφούν στον πόλεμο, ακόμα και αν δεν έχουν υλικό συμφέρον από αυτόν. Με άλλα λόγια, επιμέρους συμφέροντα που έχουν κέρδος από τον πόλεμο, εμφανίζονται ως καθολικά στα πατριωτικά υποκείμενα των κατώτερων τάξεων (Veblen, 1994c: 54-57).

Πρέπει, επίσης, να σημειωθεί στο σημείο αυτό πως ο πατριωτισμός, καθώς και τα επακόλουθα αυτού αποτελέσματα στη σχέση του πολίτη με τον κρατικό μηχανισμό, δεν αποτελούν ένα φύσει στοιχείο του κράτους, αλλά μάλλον προϊόν της ιστορικής εξέλιξης αυτού στην κεφαλαιοκρατία. Αυτό αποδεικνύεται, τόσο από το παράδειγμα της ισλανδικής κοινοπολιτείας του 10^{ου}-13^{ου} αιώνα, που δεν εμφάνιζε κανένα τέτοιου χαρακτηριστικό υποταγής στον κρατικό μηχανισμό και πατριωτικού αισθήματος (Veblen, 1994c: 12-13), όσο και από την παρακμή αυτών των χαρακτηριστικών κατά το μεγαλύτερο μέρος του 19^{ου} αιώνα, κυρίως στον αγγλικό χώρο, που όπως έχουμε ήδη αναλύσει, εξασφάλιζε την κρατική του ασφάλεια, χάρη στη γεωγραφική του θέση (Veblen, 1994c: 14).

Φαίνεται, όμως, πως για τον Veblen «Όλο αυτό το επεισόδιο της ανόδου και της πτώσης του laissez-faire στη σύγχρονη ιστορία είναι μάλλον προτιμότερο να γίνει αντιληπτό ως μία παροδική αποδυνάμωση του πατριωτισμού λόγω παραμέλησης, παρά σαν ανάπτυξη ενός νέου και πιο ανθρωπιστικού ιδεώδους περί των διεθνών σχέσεων. [...] η πιο πάγια και επιμελής προσοχή στην ανάπτυξη του ελέγχου και των δεινών πολεμικών εξοπλισμών, όπως αυτή που ακολούθησε στο δεύτερο μισό του 19ου αιώνα, θα αξιολογούνταν τότε ως επιστροφή των παλιότερων σκοπών και ιδανικών που έφεταν σε αχρησία κατά την περίοδο όπου είχε κορυφωθεί, αλλά δεν είχε ακόμα αρχίσει να υποχωρεί, ο φιλελευθερισμός.» (Veblen, 1994c: 15).

Τα δύο αυτά σύντομα επιχειρήματα που εκτέθηκαν παραπάνω είναι αναγκαία για την ανάπτυξη και τη στήριξη της θέσης του αμερικάνου θεωρητικού στο ζήτημα του ιμπεριαλισμού. Αρχικά, το ισλανδικό ιστορικό παράδειγμα αποσυνδέει τον πατριωτισμό από το χαρακτηρισμό του, ως φύσει στοιχείο κάθε κυβερνητικού οργανισμού, συνδέοντάς τον κατά συνέπεια με τη συγκεκριμένη θεσμική μορφή οργάνωσης της κεφαλαιοκρατίας, τις εξείς και τα συμφέροντα, που την έχουν διαμορφώσει. Σε συνδυασμό με το ακόλουθο επιχείρημα, για μεταβολή της φιλελεύθερης πολιτικής του 19ου αιώνα, όταν αυτό καθίσταται δυνατό, δομείται η βάση του επιχειρήματος, που εκτίθεται στη συνέχεια. Ότι, δηλαδή, ενώ η θεσμική οργάνωση του κεφαλαιοκρατικού κράτους είναι ρητά επιθετική αυτό δεν είναι απαραίτητο χαρακτηριστικό κάθε κυβερνητικής οργάνωσης. Έτσι, αφενός ο ιμπεριαλισμός αναγνωρίζεται ως λογική λειτουργία του ίδιου του συστήματος, παρά ως εξαιρέσιμη παθογένειά του και αφετέρου ανοίγεται το πεδίο για την απαίτηση της θεσμικής μεταβολής, ως στοιχείου απαραίτητο για τη διασφάλιση της ειρήνης.

Θα έπρεπε, επίσης, να ειπωθεί, πως ο Veblen, αναγνώριζε δύο βασικά στάδια στην ιστορική εξέλιξη των ανθρώπινων κοινωνιών. Το πρώτο στάδιο, χαρακτηριζόταν από μία πρωτόγονη τεχνολογικά κατάσταση και ως αποτέλεσμα αυτού, η οργάνωση του ήταν φιλειρηνική και σχεδόν αναρχικού χαρακτήρα. Η τεχνολογική εξέλιξη, η οποία οδήγησε και στη δυνατότητα παραγωγής πλεονοσμάτων, επέτρεψε τη μεταβολή αυτής της μορφής οργάνωσης, οδηγώντας στο δεύτερο στάδιο, δηλαδή το βαρβαρικό. Διότι, το πλεόνασμα της παραγωγής, αποδέσμευσε κάποιες ομάδες, από την ανάγκη παραγωγικής εργασίας και επέτρεψε τη στροφή αυτών σε πολεμοχαρείς διαδικασίες, διαστρεβλώνοντας, έτσι, πλήρως, τον προηγούμενο φιλειρηνικό χαρακτήρα των κοινωνιών. Το κεφαλαιοκρατικό κράτος, αλλά και το σύνολο της σύγχρονης κοινωνικής οργάνωσης, εμπίπτουν στο δεύτερο στάδιο του βεμπλενιανού αυτού σχήματος, αποτελούν δηλαδή μία μετεξέλιξη των βαρβαρικών κοινωνιών (Hodder, 1956: 348). Μέσω αυτής της θεωρήσης επίσης, εμφανίζεται και η ιδιαίτερη διαλεκτική της τεχνολογίας στη σκέψη του Veblen, καθώς ενώ αυτή αποτέλεσε τον πρωταρχικό παράγοντα, που κατέστησε δυνατή τη μετατροπή των πρωτόγονων κοινωνιών σε βαρβαρικές, η εξελιγμένη νεωτερική μορφή της, μοιάζει να αποτελεί για το θεωρητικό, τον κομβικό παράγοντα για να ξεπεραστεί η ίδια βαρβαρική αυτή μορφή οργάνωσης.

Ο πατριωτισμός, ως διανοητική έξη εμφανίζεται από την ευρωπαϊκή αυτή προϊστορία, όταν και βρίσκεται σε υλική χρησιμότητα για τις κοινότητες. Η περίοδος εκείνη χαρακτηρίζεται από μικρού μεγέθους κοινότητες, όπου το γενικό συμφέρον ενός μέλους της, δεν ήταν μόνο φαντασιακού χαρακτήρα συμφέρον για το κοινωνικό σύνολο, αλλά μάλλον υλικού χαρακτήρα, καθώς κυριαρχούσε το γενικό παρά το ατομικό συμφέρον (Veblen, 1994c: 49-50).

Η κεφαλαιοκρατία στον τομέα αυτό εμφανίζει ουσιώδεις διαφορές από την περίοδο εκείνη. Η κυριαρχία των ατομικών δικαιωμάτων και συμφερόντων σε συνδυασμό με την παγκόσμια δυναμική του βιομηχανικού συστήματος, μετέτρεψε το κοινό υλικό συμφέρον της κοινότητας, σε μία έννοια χωρίς ουσιώδες περιεχόμενο (Veblen, 1994c: 51-52). Στη σύγχρονη κεφαλαιοκρατία, όπου κυριαρχεί ο θεσμός της ατομικής ιδιοκτησίας τα συμφέροντα των ατόμων, δεν ορίζονται από τα εθνικά πλαίσια στα οποία ανήκουν, αλλά μάλλον από την ταξική θέση την οποία κατέχουν. Ο διαχωρισμός εμφανίζεται σε όλα τα ανεπτυγμένα κράτη, ανάμεσα στις ανώτερες τάξεις, που εξουσιάζουν και τις κατώτερες που εργάζονται και υπόκεινται στην εξουσία αυτών. Υπό το πρίσμα αυτό, η κοινότητα των συμφερόντων δεν εμφανίζεται στο εσωτερικό του έθνους, αλλά ανάμεσα στις όμοιες τάξεις σε διεθνές επίπεδο (Veblen, 1994c: 53). Ο ρόλος του πατριωτισμού όπως αναφέρθηκε παραπάνω, είναι ο δεσμός ανάμεσα στις διαιρεμένες οικονομικά τάξεις στο εσωτερικό του έθνους, ώστε να διατηρείται η ενότητά του (Veblen, 1994c: 53-54).

Όμως, εφόσον ο διαχωρισμός συμφερόντων δεν εμφανίζεται πλέον, μεταξύ διαφορετικών εθνών και η ιδιοκτησία έχει μεγαλύτερη αξία από την εθνική κυριαρχία, καμία τάξη δεν έχει εγγενές συμφέρον στον πατριωτισμό (Veblen, 1994c: 53). Για να είναι κερδοφόρος για μία τάξη, αυτή πρέπει να εξασφαλίσει, πως θα αντλεί τα κέρδη της διαδικασίας, κινητοποιώντας βάσει της πατριωτικής λογικής το σύνολο του έθνους, ώστε να αναλαμβάνει τις αυξημένες κρατικές δαπάνες της πολεμικής διαδικασίας. Αυτό, βέβαια προϋποθέτει την εργαλειοποίηση του κρατικού μηχανισμού, από συγκεκριμένα συμφέροντα (Veblen, 1994c: 53-54).

Στο σημείο αυτό, θα είχε ενδιαφέρον, παρόλο που δεν εμφανίζεται ρητά στην ανάλυση του αμερικάνου θεωρητικού, να αναλυθεί το χαρακτηριστικό της αλληλεγγύης, καθώς και ο τρόπος διαμεσολάβησής του στις διάφορες στιγμές της νεωτερικής κατάστασης,

αφού, όπως έχει ήδη γίνει εμφανές, αποτελεί μία έννοια κομβικού χαρακτήρα για την ανάλυση των κεφαλαιοκρατικών συνθηκών. Της καθ'εαυτό ανάλυσης, βέβαια, οφείλει να προηγηθεί μία βασική επισήμανση, για τις έξεις της σκέψης στη βεμπλενιανή θεωρία. Όπως ήδη αναφέρθηκε για τη γέννηση του χαρακτηριστικού της πατριωτικής αλληλεγγύης, αυτό έχει υλικού χαρακτήρα προέλευση, απαντούσε δηλαδή, σε υλικού χαρακτήρα αναγκαιότητες της περιόδου εμφάνισής του (Veblen, 1994c: 49-50). Σε παρόμοιας μορφής αναγκαιότητα, υπόκειται και η διατήρηση, τόσο του πατριωτισμού, όσο και κάθε άλλης έξης της σκέψης. Παρόλο, δηλαδή, που μπορεί να έχουν εκλείψει οι γεννεσιουργές του συνθήκες, αυτός δεν διατηρείται απλώς σαν αντανάκλαση μίας παρελθούσας κατάστασης, αλλά αντλεί νομιμοποίηση από χαρακτηριστικά αλληλεγγύης, τα οποία απαντούν σε υλικές αναγκαιότητες της νεωτερικής περιόδου.

Η ανάλυση, λοιπόν, του ζητήματος, αναγκαστικά εκκινεί από τις υλικές συνθήκες προέλευσης, του χαρακτηριστικού της αλληλεγγύης στη νεωτερικότητα, δηλαδή, από τη μηχανική διαδικασία παραγωγής. Συνοψίζοντας τα στοιχεία αυτής, όπως αναφέρθηκαν και σε προηγούμενο σημείο της παρούσας εργασίας, η αλληλεγγύη αποτελεί ένα αναγκαίο, για τη βιομηχανικού χαρακτήρα παραγωγή, στοιχείο και ειδοποιό διαφορά αυτής, από τις παραγωγικές δομές της προνεωτερικής περιόδου. Η αναγκαία αυτή φύση της, προκύπτει από το χαρακτήρα της νεωτερικής παραγωγής, ως διαδικασία, που περιλαμβάνει την κίνηση, όχι μία μεμονωμένη παραγωγική μονάδα, αλλά ενός συνόλου τέτοιων, ώστε να ολοκληρωθεί το τελικό προϊόν. Έτσι, το χαρακτηριστικό της αλληλεγγύης, διασφαλίζει τη συντονισμένη λειτουργία της διαδικασίας, ώστε να βελτιστοποιηθεί η παραγωγική κίνηση (Veblen, 1994a: 17).

Καθώς, βέβαια, η μηχανική διαδικασία, αποτελεί ταυτόχρονα και μία από τις βασικότερες ανθρωποποιητικές δομές της νεωτερικότητας, το στοιχείο αυτό της αλληλεγγύης, δεν περιορίζεται στο πλαίσιο της παραγωγής, αλλά χαρακτηρίζει και τα υποκείμενα αυτά, που διαπνέονται από τις επιρροές της μηχανικής ορθολογικότητας. Έτσι, στην καθαρή αυτή μορφή της (χωρίς, δηλαδή, να διαμεσολαβείτε από άλλης μορφής διαδικασίες) η αλληλεγγύη αυτή διαμορφώνεται, βάσει των ουσιωδών στοιχείων της μηχανικής διαδικασίας, βάσει δηλαδή δομών αιτιακής συνέχειας και υλικού χαρακτήρα, αφαιρώντας από συμβατικής φύσης αρχές, που δεν επιβεβαιώνονται από τα

παραπάνω στοιχεία (Veblen, 1994a: 311). Η μορφή συνεπώς, που αυτή λαμβάνει, μοιάζει να είναι αυτή της ταξικού χαρακτήρα αλληλεγγύης, της κοινότητας δηλαδή υλικών συμφερόντων, που εμφανίζεται στις συνδικαλιστικού (Veblen, 1994a: 327) και σοσιαλιστικού χαρακτήρα δομές της περιόδου (Veblen, 1994a: 331), παρά τις φαντασιακού και συμβατικού χαρακτήρα σχέσεις, που χαρακτηρίζουν την πατριωτική αλληλεγγύη (Veblen, 1994c: 53). Το ερώτημα, λοιπόν, που λογικά προκύπτει στο σημείο αυτό, αφορά το είδος των διαμεσολαβήσεων, που υφίσταται η υλικού χαρακτήρα αυτή αλληλεγγύη, ώστε να καταλήξει στη διαστρεβλωμένη μορφή του πατριωτισμού.

Η ανάλυση, έτσι, αναγκαστικά οδηγείται στο πρώτο επίπεδο, όπου εμφανίζεται η έννοια της αλληλεγγύης, διαμεσολαβημένη πλέον και όχι στην καθαρή μηχανική της μορφή, στο επίπεδο δηλαδή της επιχείρησης. Στο επίπεδο αυτής, πρέπει να σημειωθεί, πως ο χαρακτήρας της έννοιας δεν είναι πλήρως διαστρεβλωμένος, όπως θα γίνει εμφανές ότι συμβαίνει στο επίπεδο του κράτους, καθώς στα πλαίσια της επιχείρησης, ο υλικός χαρακτήρας της αλληλεγγύης ως κοινότητα συμφερόντων, παραμένει. Το παράδειγμα στο οποίο κυρίως βασίζεται η ανάλυση, είναι η λειτουργία της σύγχρονης επιχείρησης, προς τη δημιουργία μηχανισμών καρτέλ και τραστ, συνενώσεις δηλαδή επιχειρηματικών συμφερόντων, με σκοπό τον έλεγχο της αγοράς και να την προώθηση των κοινών επιχειρηματικών συμφερόντων. Πρέπει, βέβαια, να σημειωθεί, πως παρόμοιας φύσης δεδομένα προκύπτουν και σε άλλες λειτουργίες, σχετικά αλληλέγγυας επιχειρηματικής κίνησης, όπως για παράδειγμα στη συγχώνευση βιομηχανικών μονάδων βάσει της επιχειρηματικής καθοδήγησης.

Στρεφόμενοι, όμως, στη διαδικασία της καρτελοποίησης, καθώς σε αυτή καθίστανται πιο εμφανή τα δεδομένα που αφορούν την ανάλυση αυτή, φαίνεται πως, ενώ η αλληλεγγύη δεν εμφανίζει διαστρέβλωση στη μορφή της ως κοινότητα συμφερόντων, υφίσταται ουσιώδη μεταβολή στους στόχους αυτής. Συγκεκριμένα, η καθαρή μορφή μηχανικής αλληλεγγύης εμφανίζεται, ως αποτέλεσμα της ανάγκης για συντονισμό της βιομηχανικής κίνησης, με εμφανή στόχο τη βελτίωση της παραγωγικής διαδικασίας και τα επακόλουθα οφέλη, που αυτή προκαλεί στο κοινωνικό επίπεδο διαβίωσης (Veblen, 1994a: 17). Αντίθετα, στο επιχειρηματικό επίπεδο, η διαστρέβλωση της έννοιας γίνεται εμφανής, από την πλήρη μεταβολή της στόχευσης αυτής. Ενώ η επίχειρηση, αντλεί τον

υλικό χαρακτήρα της αλληλεγγύης από την αναγκαία, έστω και έμμεση σχέση της, με τη βιομηχανική κίνηση, η διαμεσολάβηση της από την επιχειρηματική ορθολογικότητα, τη σκέψη δηλαδή βάσει χρηματικών όρων (Veblen, 1994a: 20), προκαλεί την προαναφερθείσα μεταβολή. Έτσι, ο στόχος της καρτελοποίησης, δηλαδή της επιχειρηματικού χαρακτήρα αλληλεγγύης, δεν απαντάει στη βελτίωση της παραγωγικής διαδικασίας και τα κέρδη της κοινότητας, αλλά αντίθετα στην ενίσχυση της θέσης των εκάστοτε επιχειρηματικών συμφερόντων, δημιουργώντας ακόμα και προσκόμματα στη μηχανική διαδικασία, ώστε αυτά να επιτευχθούν.

Η μεταβολή, συνεπώς, της καθαρής μορφής της μηχανικής αλληλεγγύης, λόγω της διαμεσολάβησης από την επιχειρηματική ορθολογικότητα είναι εμφανής. Το φαινόμενο αυτό, εμφανίζεται ακόμα εντονότερα στο ανώτερο επίπεδο της κρατικής οργάνωσης, καθώς σε αυτό, η αλληλεγγύη δεν αντλείται απευθείας από την καθαρή υλική μορφή της, αλλά ήδη διαμεσολαβημένη από την επιχειρηματική λογική, η οποία και σχετίζεται άμεσα με την κρατική δομή. Όμως και πάλι, η μορφή που λαμβάνει η αλληλεγγύη, δεν συμπίπτει με την επιχειρηματική μορφή της, καθώς οφείλει να διαμεσολαβηθεί ξανά, από τις κρατικές λειτουργίες και αναγκαιότητες. Συγκεκριμένα, οι αναγκαιότητες αυτές, αναφέρονται σε ένα από τα πιο κομβικά στην ανάλυση του νεωτερικού κράτους ζητήματα.

Το σύγχρονο κράτος, λοιπόν, σε αντίθεση με τις προνεωτερικού χαρακτήρα αντίστοιχες δομές, διαπνέεται από την ιδιαιτερότητα, πως οφείλει να εμφανίζεται ως φορέας του γενικού συμφέροντος, παρά επιμέρους ταξικών συμφερόντων. Η ανάγκη γενικότητας, που επιδεικνύει το νεωτερικό θεσμικό σύστημα γίνεται εμφανής, τόσο από τη γενική αξίωση των Φυσικών Δικαιωμάτων, που αποτελούν θεωρητικά τη μεταφυσική αυτού (Veblen, 1994a: 375-376), όσο και από το χαρακτήρα τον οποίο λαμβάνουν οι επιμέρους λειτουργίες του, όπως η δικαιοσύνη. Ανεξαρτήτως, λοιπόν, αν στην ουσία της, η κρατική δομή εργαλειοποιείται από επιμέρους ταξικά συμφέροντα, αυτή δεν μπορεί να εμφανιστεί ως μία επιμερισμένη δομή, διαπνέεται, δηλαδή, από την αναγκαιότητα ύπαρξης μίας έννοιας στον πυρήνα της, η οποία θα της δίνει το χαρακτήρα της γενικότητας. Αυτό το χαρακτήρα, λαμβάνει, όπως αναλύθηκε και προηγουμένως, το στοιχείο του πατριωτισμού (Veblen, 1994c: 54). Εφόσον, όμως, η ανάδειξη της

πατριωτικής αλληλεγγύης, ως συνδετικής δομής της ταξικά διαιρεμένης κοινωνίας, καθίσταται εφικτή στη νεωτερική περίοδο, λόγω της υλικού χαρακτήρα αλληλεγγύης, που ακολουθεί την κίνηση της μηχανικής διαδικασίας, τότε μπορεί να υποστηριχτεί πως, βάσει της εννοιολόγησης που τίθεται στη βεμπλενιανή θεωρία, η βιομηχανοποίηση της παραγωγής αποτελεί και εκείνον τον κομβικό παράγοντα, που καθιστά δυνατή την εμφάνιση της σύγχρονης κρατικής δομής και κατά συνέπεια της ίδιας της αστικής κοινωνίας. Αυτό το ζήτημα, βέβαια, δεν θα αναλυθεί, στα πλαίσια της εργασίας αυτής, καθώς δεν αφορά άμεσα τα ερωτήματα βάσει των οποίων έχει δομηθεί.

Η παραπάνω αναγκαιότητα δομεί έτσι, και το χαρακτήρα που λαμβάνει η πατριωτική αλληλεγγύη, στη νεωτερικότητα. Έχοντας υποστεί πολλαπλές διαμεσολαβήσεις στο επίπεδο αυτό, η διαστρέβλωση του αρχικού, υλικού χαρακτήρα της αλληλεγγύης είναι εμφανής. Για να λάβει, εξωτερικά, τη μορφή του γενικού συμφέροντος, η αλληλεγγύη στο κρατικό επίπεδο, δεν είναι δυνατό να δομείται στη βάση αιτιακών σχέσεων υλικού χαρακτήρα, καθώς αυτές αναδεικνύουν τη χωριστική φύση της κεφαλαιοκρατικής οργάνωσης (Veblen, 1994c: 52-53). Έτσι, αντλώντας πλέον τα στοιχεία της από τις συμβατικού χαρακτήρα αρχές, που βρίσκονται στον πυρήνα της κρατικής δομής (δηλαδή την ατομική ιδιοκτησία και το ελεύθερο συμβόλαιο), η μηχανική αλληλεγγύη μετατρέπεται σε πατριωτισμό. Αποστερείται, δηλαδή, πλήρως των στοιχείων υλικής κοινότητας συμφερόντων (που αναγκαστικά οδηγούν στη συνειδητοποίηση κοινών ταξικών συμφερόντων, ανεξάρτητα των εθνικών χωρισμών) και συνεργασίας με σκοπό τη βελτίωση του κοινωνικού βιωτικού επιπέδου. Ο πατριωτισμός, λειτουργεί χωριστικά στο διεθνές επίπεδο (παρά την καθαρά διεθνιστική φύση της νεωτερικής παραγωγικής διαδικασίας) βασιζόμενος σε μία καθαρά φανταστικού και συμβατικού χαρακτήρα κοινότητα συμφερόντων (Veblen, 1994c: 61), της οποίας εγγενές αποτελέσμα, δεν είναι η διάχυση του κέρδους της βελτίωσης των παραγωγικών μέσων, στο κοινωνικό σύνολο, αλλά μάλλον το χρηματικό κέρδος της άρχουσας αυτής τάξης, που διατηρεί τον έλεγχο της κρατικής δομής (Veblen, 1994c: 54-55).

Είναι, λοιπόν, από τα παραπάνω στοιχεία, εμφανής η σχέση της υλικής αλληλεγγύης, με τη διαστρεβλωμένη πατριωτική μορφή της. Η μηχανική αλληλεγγύη, αφενός, παρόλο που, όπως ήδη αναφέρθηκε, οδηγεί στο επιμέρους, στο διαχωρισμό, δηλαδή, βάσει των

εκάστοτε ταξικών συμφερόντων, όταν αναλυθεί ουσιαστικά, μοιάζει να είναι η μόνη νεωτερική μορφή αλληλεγγύης που έχει ως στόχο την προώθηση του γενικού, με την έννοια της ανάπτυξης των παραγωγικών μέσων της εργασίας, η οποία προωθεί το όφελος του συνόλου της κοινωνίας. Στο κρατικό επίπεδο, αντίθετα, η έννοια βρίσκεται πλήρως ανεστραμμένη σε όλες τις εκφάνσεις της, λόγω των διαμεσολαβήσεων τις οποίες υφίσταται. Έτσι, ως πατριωτισμός, παρόλο που λαμβάνει τη μορφή του γενικού συμφέροντος της κοινωνίας, είναι ρητά δεσμευμένη στα επιμέρους επιχειρηματικά συμφέροντα (Veblen, 1994a: 391), πληττόντας επιπλέον το γενικό συμφέρον της κοινωνίας, όπως αναλύθηκε και παραπάνω.

Είναι προφανές, πως η παραπάνω ανάλυση, δεν αξιώνει την εξάντληση του ζητήματος, που τέθηκε παραπάνω. Αντίθετα, σκοπός της είναι η σκιαγράφηση των βασικών στιγμών και δεδομένων, της μεταβολής του χαρακτηριστικού της υλικής αλληλεγγύης σε πατριωτισμό, καθώς στα πλαίσια της παρούσας εργασίας, δεν θα ήταν δυνατή η εκταταμένη ανάλυση του ζητήματος, εφόσον αυτό δεν εμπίπτει στα βασικά θεωρητικά της ζητούμενα.

Ανεξαρτήτως όμως, του παραπάνω ζητήματος, τα χαρακτηριστικά αυτά του κράτους, όπως τα παραθέτει ο Veblen, δείχνουν πως η ανάλυση του έχει απομακρυνθεί χαρακτηριστικά από την κλασική φιλελεύθερη αντίληψη του κράτους, ως εκφραστή του γενικού συμφέροντος της κοινότητας. Η εμφάνιση του κρατικού θεσμού ως μέσο για τη διασφάλιση ταξικών συμφερόντων, δημιουργεί επιπλέον ερωτήματα για την αναγκαιότητά του στη σύγχρονη κατάσταση, που διαμορφώνεται με τη σταδιακή εξέλιξη του βιομηχανικού συστήματος.

2.2 ΤΑ ΤΑΞΙΚΑ ΚΙΝΗΤΡΑ ΤΟΥ ΠΟΛΕΜΟΥ

Το γεγονός, ότι τα υλικά συμφέροντα του συνόλου της κοινότητας είναι στην πράξη διαιρεμένα (Veblen, 1994c: 53), κάνει εμφανές το ότι οι λόγοι που τα σύγχρονα έθνη στρέφονται στον πόλεμο, μπορούν να άπτονται μόνο σε ένα φαντασιακό αύλο γενικό συμφέρον, δηλαδή στον πατριωτισμό (Veblen, 1994c: 56-57). Έτσι λοιπόν, οι σύγχρονοι πόλεμοι συνήθως εμφανίζονται είτε ως πόλεμοι για την προώθηση του υλικού

συμφέροντος της κοινότητας, είτε για την εκδίκηση του πλήγματος που έχει υποστεί το εθνικό γόητρο (Veblen, 1994c: 23).

Τα δεδομένα, όμως, που εμφανίζονται ως συμφέρον της κοινότητας, δεν προσφέρουν κανένα πραγματικό υλικό όφελος στις κατώτερες τάξεις, τον απλό άνθρωπο σύμφωνα με την ορολογία του Veblen, παρά την αντίθετη κοινή αντίληψη για το ζήτημα (Veblen, 1994c: 68-69). Οι πρακτικές αυτές, εξυπηρετούν στην πραγματικότητα τα συμφέροντα κάποιων επιχειρηματικών τάξεων και τις ιμπεριαλιστικές φιλοδοξίες των ανώτερων κλιμακίων του κράτους, δείχνοντας έτσι τη στενή σχέση των δύο αυτών δομών (Veblen, 1994c: 57-60). Συγκεκριμένα, αυτού του είδους τα μέτρα που σημάδεψαν την εποχή του ιμπεριαλισμού έπαιρναν την μορφή των προστατευτικών δασμών και της επέκτασης της εθνικής επικράτειας, ώστε να προστατευτεί το εθνικό εμπόριο (Veblen, 1994c: 68-72), άρα συνδέονται στον ιστορικό ορίζοντα του Veblen με μια συγκεκριμένη οικονομική πολιτική. Τα αποτελέσματα τους όμως ήταν σε γενικό βαθμό αρνητικά για την κοινότητα (Veblen, 1994c: 66).

Από τη μία πλευρά, αποτελούσαν σημαντικό εμπόδιο για το βιομηχανικό σύστημα, καθώς σε μία διαδικασία που είχε ανάγκη την παγκοσμιοποιημένη λειτουργία του συστήματος, ώστε να λειτουργεί βέλτιστα, οι προστατευτικοί δασμοί αποτελούσαν εμπόδιο (Veblen, 1994c: 73-74). Αφετέρου, ο απλός άνθρωπος δεν αντλούσε κανένα πραγματικό υλικό όφελος από την εξυπηρέτηση των επιχειρηματικών συμφερόντων, αντιθέτως επιβαρυνόταν από τα αυξημένα κρατικά έξοδα για να διατηρηθούν οι ιμπεριαλιστικές πολιτικές (Veblen, 1994c: 53-54).

Αντίθετα, όμως με τους απλούς πολίτες, τα εμπορικά συμφέροντα αντλούσαν μεγάλα κέρδη από τις ιμπεριαλιστικές πολιτικές, καθώς αυτές εξυπηρετούσαν το στόχο της εδραίωσης τους σε μονοπωλιακή θέση και την αύξηση των κερδών τους. Έτσι, οι προστατευτικοί δασμοί και συνεπώς η εξαφάνιση του ανταγωνισμού από εταιρείες άλλων χωρών, επέτρεπαν τον έλεγχο της εγχώριας αγοράς και την άρθρωσή τους, ως μονοπωλιακούς οργανισμούς, που όπως αναφέρθηκε και στο προηγούμενο κεφάλαιο αποτελεί το στόχο κάθε επιχείρησης (Veblen, 1994c: 74). Επιπροσθέτως, το πατριωτικό συναίσθημα, που χαρακτηρίζει τα σύγχρονα έθνη, στρέφεται στον πόλεμο, για την πατριωτική τιμή του, όπως αναφέρθηκε παραπάνω και καθώς η ίδια η εθνική τιμή

αποτελεί, ένα ζήτημα, καθαρά συμβατικού χαρακτήρα, έτσι και το πλήγμα αυτής, αποτελεί μάλλον ένα ζήτημα παράβασης της συμβατικότητας, παρά υλικού πλήγματος στο εκάστοτε έθνος. Το πλήγμα, όμως σε αυτή έρχεται συνήθως, αναφορικά με το διεθνές εμπόριο, όταν τα συμφέροντα ενός γηγενή επιχειρηματία πληγούν σε ένα άλλο κράτος (Veblen, 1994c: 69). Τότε το ζήτημα του υλικού συμφέροντος ενός επιχειρηματία, μετατρέπεται σε ζήτημα εθνικής τιμής και το έθνος που διέπεται από πατριωτισμό μπορεί να καταφύγει στον πόλεμο για να προστατέψει την εθνική του τιμή, επιτρέποντας με αυτό τον τρόπο στους επιχειρηματίες των μεγάλων βιομηχανικών κρατών, να διασφαλίζουν τα κέρδη των διεθνών τους επενδύσεων, χωρίς τον κίνδυνο της αποτυχίας της επένδυσής τους (Veblen, 1994c: 75).

Πρέπει, βέβαια να σημειωθεί, πως κομβικό ρόλο σε αυτή την κίνηση εργαλειοποίησης του πατριωτικού συναισθήματος και της κρατικής δομής, για τη διασφάλιση των εμπορικών συμφερόντων, μέσω των ιμπεριαλιστικών πολιτικών, έχουν τα χρηματοπιστωτικά συμφέροντα, που, όπως αναφέρθηκε και σε προηγούμενο σημείο, χαρακτηρίζουν την ιμπεριαλιστική περίοδο. Αυτό το συμπέρασμα, ενώ ενέχεται στη βεμπλενιανή θεωρία, είναι πιο ξεκάθαρο στα κείμενα, του πρώτου θεωρητικού, που ασχολήθηκε με το ζήτημα του ιμπεριαλισμού, δηλαδή του J.A. Hobson. Συγκεκριμένα, όπως αναφέρεται από τον ίδιο «[...] το χρηματοπιστωτικό συμφέρον είναι μάλλον ο κυβερνήτης της αυτοκρατορικής πολιτικής, που κατευθύνει την ενέργεια και καθορίζει το έργο της [...]» καθώς «[...] έχει αυτές τις ιδιότητες της συγκέντρωσης και του διορατικού υπολογισμού που απαιτούνται προκειμένου να τεθεί σε λειτουργία ο ιμπεριαλισμός.» (Hobson, 2013: 78)

Αντίστοιχα κέρδη, από το πατριωτικό συναίσθημα, αντλεί και η άρχουσα τάξη του κάθε κράτους, δηλαδή τα ανώτερα κλιμάκια της πολιτικής και του στρατού καθώς και διπλωμάτες και ευγενείς. Η τάξη αυτή νομιμοποιείται ως τέτοια, χάρη στο κύρος που κατέχει και κατά συνέπεια, η ύπαρξή της είναι συνυφασμένη με το εθνικό κύρος του κράτους. Η αύξηση, συνεπώς, του εθνικού κύρους, αυξάνει και τη δύναμη αυτής της τάξης, διαδικασία που επιτυγχάνεται βασικά, από την προσφυγή του έθνους στον πόλεμο και τις επιτυχίες στο πεδίο αυτού (Veblen, 1994c: 57-58). Όμως, ως αύλο αγαθό το εθνικό κύρος δεν βρίσκει κάποιο όριο ανάπτυξης, μπορεί να αυξάνεται αέναα (Veblen,

1994c: 58). Έτσι ο σκοπός αυτός οδηγεί την εκάστοτε άρχουσα τάξη, στη συνεχή αύξηση των πολεμικών εξοπλισμών (που είναι δυνατός, εξ' αιτίας της συνεχώς αυξανόμενης παραγωγικής δυνατότητας της σύγχρονης κεφαλαιοκρατίας), ώστε να μπορεί να διεκδικήσει τις εξίσου αυξανόμενες εθνικές απαιτήσεις που δημιουργούνται. Συνέπεια αυτού, είναι η λογική σύγκρουση των εθνικών απαιτήσεων δύο κρατών, οδηγώντας τα σε πόλεμο (Veblen, 1994c: 61).

Όπως γίνεται, λοιπόν, εμφανές οι ιμπεριαλιστικές πολιτικές εμφανίζονται στη βεμπλενιανή ανάλυση, ως αποτέλεσμα της όσμωσης των επιχειρηματικών συμφερόντων και αυτών, που ο ίδιος χαρακτηρίζει, ως συμφέροντα της αργόσχολης τάξης, δηλαδή της άρχουσας τάξης. Αντίθετα ζημιωμένες από την πολιτική αυτή εμφανίζονται οι κατώτερες τάξεις των απλών ανθρώπων, οι οποίες αναλαμβάνουν τα οικονομικά βάρη της πολιτικής αυτής, χωρίς να αντλούν κανένα υλικό κέρδος από αυτή (Veblen, 1994c: 53-54). Επιπλέον, διαταρράσσεται η σταθερή λειτουργία, του βιομηχανικού συστήματος, ζημιώνοντας έτσι το σύνολο της κοινότητας (Veblen, 1994c: 73-74) και εμφανίζεται η κατασπατάληση πόρων σε μη παραγωγικές δραστηριότητες, όπως είναι ο πόλεμος (Veblen, 1994a: 64).

Πρέπει, επιπλέον, να σημειωθεί, πως τα χαρακτηριστικά αυτά του αταβισμού και της εξυπηρέτησης των ατομικών συμφερόντων σε βάρος των βιομηχανικών αναγκών, δεν περιορίζονται μόνο στο φαινόμενο του πατριωτισμού, αλλά και στις ίδιες τις συνθήκες, που επιτρέπουν τη γέννηση αυτού. Συγκεκριμένα, για τον Veblen, φαίνεται πως οι θεσμοί, που εμφανίζονται στη νεωτερική περίοδο, ως αποτέλεσμα των αναγκών της ατομικής ιδιοκτησίας, αναπαράγουν τα αποτελέσματα και τις ανάγκες αυτής στο εσωτερικό τους, χωρίς να εξυπηρετούν τις βιομηχανικές ανάγκες της καθαρά παγκόσμιας νεωτερικής παραγωγικής διαδικασίας. Αυτό γίνεται εμφανές τόσο στο θεσμό των εθνικών συνόρων, τα οποία « [...] δεν εξυπηρετούν κανένα καλύτερο σκοπό από τη σχετικά αποτελεσματική παρεμπόδιση (ενν. της μηχανικής διαδικασίας)», (Veblen, 1918: 388) όσο και στα ίδια τα σύγχρονα έθνη, που «σαν βιομηχανική μονάδα [...] είναι πλέον ξεπερασμένα» (Veblen, 1918: 389).

Γενικότερα, φαίνεται τόσο από τα αποτελέσματα του πατριωτισμού, όσο και των στοιχείων που επιτρέπουν την εμφάνιση αυτού, πως ο απλός άνθρωπος κινητοποιείται στον πόλεμο για να εξασφαλίσει αγαθά, που δεν εξυπηρετούν κανένα του συμφέρον, παρά μόνο την εθνική του υπερηφάνια. Αυτό ισχύει για το σύνολο των λόγων που θεωρούνται *casus belli* στις σύγχρονες κοινωνίες, είτε αφορούν τη διασφάλιση των εγχώριων επενδύσεων στο εξωτερικό, είτε το διεθνές εμπόριο. Από τις πρακτικές για τη διασφάλιση των δικαιωμάτων αυτών, είναι αδύνατο να αντλήσει υλικό κέρδος ο απλός άνθρωπος, όσο ισχύει το ιδιοκτησιακό καθεστώς της κεφαλαιοκρατίας (Veblen, 1994c: 69).

Το ερώτημα, λοιπόν, που τέθηκε στην εισαγωγή του κεφαλαίου, αναφορικά με την καταγωγή του πολέμου, βρίσκει την απάντησή του στο σημείο αυτό. Αυτός δεν αποτελεί αναγκαιότητα της τεχνολογικής εξέλιξης της νεωτερικότητας, αλλά μάλλον εργαλειοποίηση αταβιστικών χαρακτηριστικών από τη θεσμική οργάνωση της κεφαλαιοκρατίας, ώστε να εξυπηρετηθούν, μέσω αυτού, τα επιμέρους συμφέροντα των ανώτερων τάξεων σε βάρος της κοινότητας.

2.3 Ο ΡΟΛΟΣ ΤΩΝ ΜΕΓΑΛΩΝ ΔΥΝΑΜΕΩΝ

Τα πατριωτικά χαρακτηριστικά, που αναλύθηκαν παραπάνω εμφανίζονται σε όλα τα ευρωπαϊκά κράτη, την περίοδο εκείνη, αλλά όχι με την ίδια ένταση. Στη θεωρία του ο Veblen, παρατηρεί δύο διαφορετικές μορφές νεωτερικών κρατών, με βασικό κριτήριο του διαχωρισμού, την απομάκρυνσή τους από φεουδαλικές δομές και μορφές σκέψεις. Τα πιο εξελιγμένα στον τομέα αυτό κράτη, ονομάζονται κοινοπολιτείες ή ρεπουμπλικανικά κράτη και χαρακτηρίζονται από καθεστώς αστικής δημοκρατίας, ενώ τα δυναστικά κράτη, βρισκόμενα εγγύτερα στο φεουδαλικό πρότυπο δομούνται με απολυταρχικό χαρακτήρα. Στην πρώτη κατηγορία, ανήκουν τα αγγλοσαξονικά κράτη (βρετανική κοινοπολιτεία και ΗΠΑ) και η Γαλλία, ενώ στη δεύτερη κύριοι εκπρόσωποι είναι η Γερμανία και η Ιαπωνία. Πρέπει, εδώ να σημειωθεί πως τα δύο αυτά παραδείγματα νεωτερικών κρατών δεν αποτελούν διαφορετικές μορφές κρατών, αλλά τα ακραία όρια της μορφής που λαμβάνει το κράτος στην κεφαλαιοκρατία και αντιστοιχούν

σε διαφορετικά στάδια ωρίμανσης της κρατικής νεωτερικής μορφής (Veblen, 1994c: 9-10).

Το ιστορικό συμβάν, που χαρακτηρίζει τη διαφοροποίηση των κρατών αυτών στη νεωτερική κατάσταση είναι η επαναστατική ή μη εξέλιξή τους από τις φεουδαλικές δομές. Στο έργο του ο Veblen παρατηρεί, πως τα κράτη τα οποία διέρρηξαν τη θεσμική οργάνωση της φεουδαρχίας, μέσω αστικών επαναστάσεων, είτε με την πλήρη απομάκρυνση του βασιλικού θεσμού, όπως η Γαλλία, είτε με την *de facto* αποδυνάμωσή του, όπως η Μεγάλη Βρετανία, εμφανίζουν τα χαρακτηριστικά μίας κοινοπολιτείας αρκετά απομακρυσμένης από τα προνεωτερικά πρότυπα. Αντιθέτως, στα δυναστικά κράτη, όπως η Γερμανία, η κεφαλαιοκρατική οργάνωση δεν επικράτησε με επαναστατικές μεθόδους, αλλά μάλλον ως αναγκαστική εξέλιξη υπό την καθοδήγηση των φεουδαλικών αρχών και με την ταυτόχρονη διατήρηση των προνομιούχων τάξεων της προνεωτερικής περιόδου, όπως οι Junkers (Veblen, 1994c: 9).

Το χαρακτηριστικότερο παράδειγμα, συγκρότησης κοινοπολιτείας και δυναστικού κράτους, το αναγνώριζει ο θεωρητικός, στις διαφορές ανάμεσα στη Μεγάλη Βρετανία και τη Γερμανία. Στην πρώτη, η επανάσταση, που αποτέλεσε τη συγκροτησιακή πράξη της κοινοπολιτείας, ακολουθήθηκε και από τη μακροχρόνια ειρήνη της Βικτωριανής περιόδου, η οποία επέτρεψε τη δόμηση των ανθρωποτύπων, βάσει των (πρωτόλειων την περίοδο εκείνη) επιρροών της μηχανικής διαδικασίας και κατά συνέπεια τη συγκρότηση του κρατικού χαρακτήρα, ως κοινοπολιτεία. Αντίθετα, στο παράδειγμα της Γερμανίας, τόσο η έλλειψη της επαναστατικής ρήξης με το φεουδαλικό παρελθόν, όσο και η αργή εκβιομηχάνιση του κράτους, έχουν οδηγήσει στη δυναστική κρατική μορφή (Hodder, 1956: 353).

Η απόκλιση αυτή, όμως, ανάμεσα στα δυναστικά και τα δημοκρατικά κράτη δεν είναι αποτέλεσμα της φύσης των κρατών αυτών, αλλά της πολιτισμικής κατάστασης που επικρατεί σε αυτά και όπως έχει ήδη αναφερθεί στην παρούσα εργασία, αυτή είναι εν πολλοίς αποτέλεσμα της τεχνολογικής τους εξέλιξης (Veblen, 1994b: 5-6). Συγκεκριμένα, τα δημοκρατικά κράτη, χαρακτηρίζονται από πιο μακροχρόνια τριβή με το βιομηχανικό σύστημα παραγωγής και τα ανθρωποποιητικά αποτελέσματα αυτού, από ό,τι τα δυναστικά (Veblen, 1994b: 107). Η παρατήρηση, όμως, του Veblen στρέφεται

επίσης στα αποτελέσματα, που έχει ο δανεισμός μίας τεχνολογίας, χωρίς αυτή να συνοδεύεται από τη συνειδησιακή δομή, που τη δημιουργήσε.

Συγκεκριμένα, η μακροχρόνια εξέλιξη του βιομηχανικού συστήματος στον αγγλικό χώρο, έπλασε σε μεγάλο βαθμό τους πολίτες του αγγλικού κράτους με βάση τις βιομηχανικές ανάγκες και λογικές (Veblen, 1994b: 92). Αυτό είχε ως αποτέλεσμα, τόσο το συγκριτικό πλεονέκτημα της Μεγάλης Βρετανίας, απέναντι στα υπόλοιπα ευρωπαϊκά κράτη από την βικτωριανή εποχή (Veblen, 1994b: 98), όσο και την εμπέδωση των θετικών και αρνητικών συνεπειών που προκύπτουν από την εξέλιξη της τεχνολογίας σε ένα χώρο (Veblen, 1994b: 99-101). Συγκεκριμένα, αφενός οι Βρετανοί, παρουσιάζουν μεγαλύτερη εξοικείωση με τη χρήση της τεχνολογίας και με τις ανάγκες αυτής, δηλαδή έχουν ένα *frame of mind* απομακρυσμένο από τη διάθεση υποταγής σε κάποια εξουσία και στρεφόμενο προς την αυτοδιάθεση (Veblen, 1994b: 100), ταυτόχρονα με μία καθαρή προτίμηση στις εξηγήσεις που βασίζονται στην αιτιώδη εξέλιξη και τα υλικά συμφέροντα (Veblen, 1994a: 311-312). Αφετέρου, η εξέλιξη της τεχνολογίας σε ένα συγκεκριμένο χώρο, αναγκαστικά λαμβάνει και τα χαρακτηριστικά αυτού στη διαχείρισή της. Στον κεφαλαιοκρατικό ορίζοντα η παραπάνω διαπίστωση σημαίνει, πως η εξέλιξη του βιομηχανικού συστήματος στη Βρετανία, οδήγησε το κράτος αυτό σε μία σαφή απάντηση στο ερώτημα της διαχείρισης των πλεονασμάτων της παραγωγής, αυτού που σε προηγούμενο σημείο της εργασίας αναφέρθηκε ως *conspicuous waste* (Veblen, 1994b: 136-137).

Διαφορετικού τύπου εξέλιξη εμφανίζεται στα κράτη αυτά, τα οποία δεν δημιουργούν τη νέα τεχνολογία, στην προκειμένη περίπτωση το βιομηχανικό σύστημα παραγωγής, αλλά τη δανείζονται ήδη εξελιγμένα από άλλα κράτη. Αυτά δεν επιβαρύνονται από την παραδοσιακή διαχείριση του *conspicuous waste*, που επικρατεί στις άλλες κοινωνίες και συνεπώς έχουν τη δυνατότητα, διαχειριζόμενες διαφορετικά τα βιομηχανικά πλεονάσματα, να επιτύχουν πιο γρήγορη εξέλιξη και να αναδειχθούν σε ισχυρότερες δυνάμεις από τα κράτη δημιουργίας της εκάστοτε τεχνολογίας (Veblen, 1994b: 37-38). Αυτό το φαινόμενο εξηγεί και την τάχιστα εκβιομηχάνιση της Αυτοκρατορικής Γερμανίας, μετά την ένωση των κρατιδίων της τη δεκαετία του 1870, που την κατέστησε σοβαρό ανταγωνιστή τόσο στο βιομηχανικό, όσο και στο πολεμικό επίπεδο (που στη

νεωτερικότητα εξαρτάται άρρηκτα από τη βιομηχανική δύναμη), των μεγάλων ευρωπαϊκών κρατών (Veblen, 1994b: 208-210). Από την άλλη η μικρής διάρκειας τριβή της κοινωνίας με το βιομηχανικό σύστημα και τις ανάγκες του δεν επιτρέπει την εμφάνιση παρόμοιων ανθρωποτύπων με τις παραδοσιακές βιομηχανικές δυνάμεις (Veblen, 1994b: 250). Έτσι, ο Veblen μέσω αυτού του σχήματος δίνει μία ξεκάθαρη απάντηση στο ερώτημα της εποχής για την τάχιση εκβιομηχάνιση της Γερμανίας, αποδίδοντάς την, όχι σε κάποια πολιτισμική ανωτερότητα, σύμφωνα με τη συχνή ρητορική της περιόδου, αλλά στην ορθολογική ανάλυση της εξέλιξης του τεχνολογικού συστήματος.

Το φαινόμενο αυτό, ταυτόχρονα εξηγεί και την απόκλιση η οποία αναφέρθηκε παραπάνω. Ενώ, στα δημοκρατικά κράτη οι ανθρωπότυποι έχουν δομηθεί βάσει των βιομηχανικών αναγκαιοτήτων και αποτελεσμάτων, δείχνοντας μία μεγαλύτερη ροπή προς ειρηνικές διαδικασίες (Veblen, 1994c: 105-106), στα δυναστικά κράτη η μικρή εμπειρία στις βιομηχανικές τέχνες οδηγεί στην κυριαρχία προνεωτερικών διανοητικών έξεων και βεβαιοτήτων σε μεγάλα μέρη του κοινωνικού συνόλου. Έτσι, στα κράτη αυτά εμφανίζεται μία μεγαλύτερη ροπή τόσο προς το μιλιταριστικό πατριωτισμό, όσο και σε φαινόμενα υποταγής των πολιτών προς την άρχουσα τάξη (Veblen, 1994c: 90-94).

Τα χαρακτηριστικά αυτά, είναι αποτέλεσμα της ιστορικής θεσμικής οργάνωσης των δυναστικών κρατών, η οποία κυριαρχεί στο επίπεδο των συνειδησιακών έξεων και λογικών, που δομούνται ως βεβαιότητες στα δυναστικά υποκείμενα, καθώς η ανθρωποποιητική δύναμη της σύγχρονης τεχνολογίας, δεν έχει προλάβει να επιδράσει σε αυτά. Έτσι, οι πολίτες αυτοί είναι πρόθυμοι να υποστηρίξουν τις επεκτατικές επιδιώξεις των άρχουσων τάξεων στραμμένες στη διατήρηση της εθνικής περηφάνιας και της κυριαρχίας, που αποτελεί και τη νομιμοποιητική βάση του ίδιου του κράτους (Veblen, 1994c: 96-97).

Τα δυναστικά αυτά κράτη, είναι συγκροτημένα βάσει της εθνικής κυριαρχίας και της δυνατότητας να εκπληρώνουν τα εθνικά φαντασιακά, που ενισχύονται από το πατριωτικό συναίσθημα. Καθώς, λοιπόν, το ίδιο το θεσμικό σύστημα βασίζεται στην κυριαρχία, η ενίσχυση αυτής μετατρέπεται σε κρατικό συμφέρον, ανώτερο των υλικών συμφερόντων της κοινωνίας (Veblen, 1994c: 82-83). Για να το επιτύχουν αυτό τα δυναστικά κράτη

στρέφονται στα προστατευτικά μέτρα στην οικονομία, που αναλύθηκαν παραπάνω, ώστε να έχουν μεγαλύτερη πολεμική δυνατότητα και προωθώντας συνεπώς μονοπωλιακούς σχηματισμούς (Veblen, 1994b: 214). Έτσι, δεσμευμένη στα δυναστικά συμφέροντα εμφανίζεται και μία επιχειρηματική τάξη, με υλικό συμφέρον στη διατήρηση τους (Veblen, 1994c: 63-65).

Ο πόλεμος δεν αποτελεί στόχο για τις τάξεις αυτές, αλλά βασικό μέσο για την εκπλήρωση των εθνικών τους απαιτήσεων. Παρόλο, που, όπως ήδη αναφέρθηκε αυτές οι πολιτικές είναι αντίθετες στο συμφέρον της ίδιας της κοινότητας, η λαϊκή νομιμοποίηση, ωθείται από το εγγενές στα κράτη αυτά, συναίσθημα της υποταγής στους δυναστικούς θεσμούς, όσο και από τον συνεχώς ενισχυμένο, μέσω τέτοιων πολιτικών, πατριωτισμό (Veblen, 1994c: 86-87).

Αυτή, η ιστορική συνήθεια σε δυναστικούς θεσμούς, τους έχει μετατρέψει σε αυτονόητους για τον γερμανικό ανθρωπότυπο και κατα συνέπεια δύσκολα μεταβαλλόμενους (Veblen, 1994c: 90-91). Η αλλαγή αυτή στις συνήθειες του μπορεί να επέλθει μόνο μέσω της παρατεταμένης τριβής με το τεχνολογικό σύστημα, που θα οδηγήσει στην αμφισβήτηση των βεβαιοτήτων του ίδιου του υποκειμένου, οδηγώντας το σε δομές αυτοδιάθεσης και ελευθερίας, παρά υποταγής στους δυναστικούς στόχους (Veblen, 1994c: 116-117).

Συνεπώς, η ύπαρξη των δυναστικών κρατών καθιστά πλήρως ανασφαλής τη διατήρηση της ειρήνης, μεταξύ των μεγάλων βιομηχανικών κρατών, καθώς η ίδια η φύση αυτών τα ωθεί προς τον πόλεμο, αν εμφανιστεί η ευκαιρία για αυτό. Βέβαια, πρέπει να σημειωθεί, πως η εξαφάνιση αυτών δεν θα καθιστούσε σίγουρη την ειρήνη, καθώς και τα ίδια τα δημοκρατικά κράτη αποτελούν πολεμοχαρείς οργανισμούς, για τη διασφάλιση των υλικών τους συμφερόντων, αλλά με διαφορετική ένταση και δυσκολότερη λαϊκή νομιμοποίηση, λόγω της πιο προηγμένης πολιτισμικής τους εξέλιξης σε σχέση με τα δυναστικά. Αυτός ο διαχωρισμός, είναι εμφανής στα κείμενα του Veblen, όπου αναφέρεται πως «[...] μία ουδέτερη συμφωνία ειρήνης μπορεί να είναι, ή να μην είναι, εφικτή με την απουσία τέτοιων δυναστικών Κρατών όπως η Γερμανία και η Ιαπωνία: ενώ δεν έχει καμία πιθανότητα με την παρουσία τέτοιων επιχειρηματικών εθνικών κατεστημένων» (Veblen, 1994c: 107-108)

Η παράθεση των παραπάνω στοιχείων για την κατάσταση στην περίοδο του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, δημιουργεί και το πλαίσιο, στο οποίο θα απαντηθεί και το βασικό ερώτημα της εργασίας αυτής. Εφόσον, λοιπόν, ο πατριωτισμός που διέπει όλα τα σύγχρονα έθνη, δεν μπορεί να οδηγήσει στη διαρκή ειρήνη, αλλά ωθεί συνεχώς προς τον πόλεμο (Veblen, 1994c: 7) και δεν μπορεί να επιτευχθεί μια ισορροπία δυνάμεων, ανάμεσα στις μεγάλες βιομηχανικές δυνάμεις, όσο υπάρχουν δυναστικά κράτη (Veblen, 1994c: 107-108), η επίτευξη της ειρήνης στην κεφαλαιοκρατία είναι δυνατή μόνο μέσω του ίδιου του πολέμου. Συγκεκριμένα, μόνο μέσω της υποταγής στα δυναστικά κράτη ή την καταστροφή αυτών (Veblen, 1994c: 118).

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΕΙΡΗΝΗ

Η θέση του Thorstein Veblen, πως η διατήρηση της ειρήνης στη νεωτερικότητα περνάει τελικά μέσα από τον ίδιο τον πόλεμο, παρόλο που μοιάζει αντιφατική αποτελεί τη λογική εξέλιξη της ανάλυσης, που έχει παρατεθεί στην εργασία αυτή. Εφόσον, οι συνθήκες στον παγκόσμιο σύστημα έχουν αρθρωθεί με τέτοιο τρόπο, ώστε να μην είναι δυνατή η ειρήνη, η μόνη λύση είναι η ραγδαία μεταβολή τους μέσω της ίδιας της πολεμικής διαδικασίας (Veblen, 1994c: 116-118). Η θέση αυτή, καθώς και οι βασικές της προκείμενες θα αναλυθούν στο παρόν κεφάλαιο, ώστε να γίνουν σαφέστερες.

Όμως, για τον ίδιο το θεωρητικό μία απλή μεταβολή των συνθηκών ισορροπίας, δεν αποτελεί επαρκή παράγοντα για τη διατήρηση της ειρήνης, μεταξύ των μεγάλων δυνάμεων, αφού η προσφυγή στον πόλεμο αποτελεί αποτέλεσμα της πολιτισμικής κατάστασης, που επικρατεί στο σύνολο των ισχυρών βιομηχανικών κρατών (Veblen, 1994c: 204-205). Η προβληματική αυτή, αναγκαστικά οδηγεί και στο ζήτημα των αποτελεσμάτων, που παράγει ο πυρηνικός δυϊσμός της κεφαλαιοκρατίας, που αναφέρθηκε στο πρώτο κεφάλαιο, καθώς και των ταξικών σχέσεων και συγκρούσεων που παράγονται από αυτόν.

Στο τρίτο κεφάλαιο, λοιπόν, αυτής της εργασίας θα επιχειρηθεί η ανάλυση των ζητημάτων αυτών, που διαφοροποιούν τον Veblen, από άλλους θεωρητικούς της εποχής του, όπως ο Schumpeter, που δεν θεωρούσαν το φαινόμενο του ιμπεριαλισμού, αποτέλεσμα της ίδιας της φύσης της κεφαλαιοκρατίας, αλλά μάλλον ιδιαίτερων (κυρίως μη οικονομικών) συνθηκών της περιόδου, που θα μεταβληθούν με την ορθή λειτουργία του συστήματος (Schumpeter, 1966: 64-98). Η πιο κριτική θέση που λαμβάνει ο αμερικάνος θεωρητικός θα αναλυθεί παρακάτω, βάσει του κεντρικού ερωτήματος της εργασίας αυτής, αν δηλαδή το κεφαλαιοκρατικό σύστημα, έχει τη δυνατότητα διατήρησης της ειρήνης στο διηνεκές, αλλά και τη σχέση του με τον πόλεμο.

3.1 ΤΟ ΑΔΙΕΞΟΔΟ ΤΗΣ ΚΕΦΑΛΑΙΟΚΡΑΤΙΑΣ

Στον ορίζοντα του Α' Παγκοσμίου Πολέμου, λοιπόν, ο Veblen θεωρεί πως η ειρήνευση θα επέλθει μόνο από τη συνέχιση του ίδιου του πολέμου, δηλαδή από τη νίκη μίας εκ των δύο εμπόλεμων πλευρών, παρά με μεθόδους συνθηκολόγησης μεταξύ τους (Veblen, 1994c: 118). Η θέση του αυτή βασίζεται στην παρατήρηση, πως οι συνθήκες που είχαν επικρατήσει στην προηγούμενη περίοδο, την «Εποχή των Αυτοκρατοριών», όπως χαρακτηρίζεται από τον Eric Hobsbawm, οδηγούσαν νομοτελειακά στη σύγκρουση μεταξύ των δυναστικών κρατών και αυτών δημοκρατικού χαρακτήρα, λόγω των εγγενών χαρακτηριστικών αυτών. Επίσης, η πιθανότητα ειρηνικής μεταβολής των δυναστικών κρατών, μέσω της ανθρωποποιητικής δυναμικής της μηχανικής διαδικασίας, απαιτεί μακροχρόνια τριβή με αυτή και επιβραδύνεται από τα πατριωτικά χαρακτηριστικά του δυναστικού συστήματος, συνεπώς η παραβίαση της ειρήνης αποτελεί βεβαιότητα κατά τη διάρκεια της περιόδου αυτής (Veblen, 1994c: 116-117). Συνεπώς, η πολεμική διαδικασία μέχρι την επικράτηση μίας πλευράς και την κατά συνέπεια επικράτηση ενός από τα δύο μοντέλα οργάνωσης του κράτους, αποτελεί τη μόνη δυνατότητα για τη διασφάλιση της ειρήνης, για μία έστω και μεσοπρόθεσμη ειρήνευση του κόσμου (Veblen, 1994c: 118).

Όπως, είναι βέβαια λογικό, στην περίπτωση αυτή η επικράτηση στον πόλεμο, θα σήμαινε επιπλέον μεταβολή του τρόπου οργάνωσης και της νομιμοποιητικής βάσης των ηττημένων κρατών, βάσει του προτύπου της επικρατούσας δύναμης. Γίνεται, λοιπόν, εμφανές, πως για τον Veblen, ο πόλεμος στις σύγχρονες του συνθήκες, δεν αποτελεί απλα σύγκρουση διαφορετικών κρατικών συμφερόντων, αλλά και σύγκρουση δύο διαφορετικών μοντέλων ορθολογικότητας και για αυτό, η σύγκρουση ανάμεσά τους είναι αναπόφευκτη (Veblen, 1994c: 116-118), παρόλο που και τα δύο, αποτελούν μορφές εμφάνισης του νεωτερικού κράτους, σε διαφορετικά στάδια ανάπτυξης (Veblen, 1994c: 9-10). Η ανάλυση των δυνατοτήτων στις συνθήκες αυτές, οδηγεί και στην αποκρυστάλλωση του επιχειρήματος του θεωρητικού, αναφορικά με το αδιέξοδο του νεωτερικού ορίζοντα στο ζήτημα του πολέμου.

Στην περίπτωση επικράτησης της Γερμανίας, δηλαδή του δυναστικού προτύπου κρατικής οργάνωσης, η μεταβολή που θα επιβαλλόταν στα δημοκρατικά κράτη, θα

οδηγούσε όχι μόνο στη διαφορετική μορφή οργάνωσης, αλλά και στη μετατόπιση των ταξικών προνομίων που επικρατούν εκεί. Οι άρχουσες τάξεις των δημοκρατικών κρατών αυτών, δηλαδή η καθαρά επιχειρηματική τάξη και η, δεσμευμένη στις νεωτερικές συνθήκες τάξη των ευγενών, θα αντικαθίσταντο από τις δυναστικές και γαιοκτημονικές τάξεις, που χαρακτηρίζουν το γερμανικό πρότυπο (Veblen, 1994c: 174-176). Κατά συνέπεια, τα προνόμια των τάξεων αυτών θα καταργούνταν και θα μεταβάλλονταν, εξέλιξη που θα ήταν προς όφελος των κατώτερων νεωτερικών τάξεων, δηλαδή του, σύμφωνα με την βεμπλενιανή ορολογία, απλού ανθρώπου (Veblen, 1994c: 175). Όμως, παρά το οικονομικό συμφέρον των τάξεων αυτών στην περίπτωση αυτή, μία τέτοια κατάσταση είναι αδύνατο να διατηρηθεί μακροπρόθεσμα, διότι είναι αντίθετη τόσο με τις έξεις που προωθούνται από τη μηχανική διαδικασία (Veblen, 1994c: 181), στους πολίτες των δημοκρατικών κρατών, όσο και με τις πατριωτικές λογικές που τους διαπνέουν (Veblen, 1994c: 183). Συνεπώς, στην περίπτωση αυτή η ειρήνη θα κατέρεε, καθώς το δυναστικό σύστημα δεν θα μπορούσε να αντλήσει νομιμοποίηση στα πιο εξελιγμένα νεωτερικά κράτη (Veblen, 1994c: 185).

Αντίστοιχες προβληματικές, βέβαια, συνοδεύουν και την ειρήνευση μετά από τη νίκη των δημοκρατικά οργανωμένων κρατών και την επακόλουθη μεταβολή της δυναστικής αρχής και οργάνωσης στο γερμανικό χώρο. Στην περίπτωση αυτή, βέβαια, λόγω της πιο νεωτερικής μορφής οργάνωσης του κράτους, που χαρακτηρίζει τα δημοκρατικά κράτη, η προβληματική απαντάει περισσότερο στην ίδια την αντίφαση της κεφαλαιοκρατίας. Αφενός, στην πιο εξωτερική πλευρά του ζητήματος, ο πατριωτισμός, που χαρακτηρίζει ρητά και τα δημοκρατικά κράτη, διατηρεί την προσφυγή στον πόλεμο, ως ξεκάθαρη μέθοδο για τη διασφάλιση των υλικών ή μη συμφερόντων αυτών, όπως έχει ήδη αναλυθεί στην παρούσα εργασία (Veblen, 1994c: 204-205). Ακόμα και αν δεν βρίσκεται στον ίδιο βαθμό με τα δυναστικά κράτη το, απαραίτητο για την κρατική συνοχή, χαρακτηριστικό του πατριωτισμού, δομεί ακόμα και τα νεωτερικού χαρακτήρα δημοκρατικά κράτη, ως φύσει πολεμικούς οργανισμούς (Veblen, 1994c: 7). Ακόμα όμως, και αν αυτό το ζήτημα επιλυθεί με μεθόδους όπως ουδετεροποίηση των συνθηκών που δημιουργούν διεθνείς προστριβές (διεθνές εμπόριο, προστατευτισμός, εθνικότητες κ.α.) (Veblen, 1994c: 205-206) η διατήρηση της ειρήνης είναι επισφαλής. Φαίνεται σε αυτό το σημείο, πως για τον Veblen οι φιλελεύθερες αρχές της οικονομικής αλληλεξάρτησης των

κρατών, ακόμα και στην πιο προωθημένη τους μορφή, δεν είναι ικανές και επαρκείς για τη διατήρηση της ειρήνης, καθώς ο πόλεμος θεωρείται φαινόμενο άρρηκτα συνδεδεμένο με την κεφαλαιοκρατική οργάνωση.

Για να γίνει κατανοητή η θεώρηση αυτή του Veblen στα πλαίσια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, είναι απαραίτητη η ανάλυση της σε σύνδεση με την πολιτισμική κατάσταση και τις αντιφάσεις της σύγχρονης κεφαλαιοκρατίας, όπως αναλύθηκαν στο πρώτο κεφάλαιο της εργασίας αυτής. Συνοπτικά, η προβληματική της νεωτερικής πολιτισμικής κατάστασης έχει ως εξής. Η βάση της κεφαλαιοκρατικής οργάνωσης, όπως αυτή έχει αρθρωθεί, είναι δύο διαφορετικές δομές, δηλαδή η μεγάλη επιχείρηση και η σύγχρονη μηχανική διαδικασία (Veblen, 1994a: 1). Ο χαρακτήρας των δομών αυτών, όμως, είναι αντιφατικός τόσο αναφορικά με τις ανάγκες λειτουργίας τους (Veblen, 1994a: 32), όσο και με το ανθρωποποιητικό τους αποτέλεσμα (Veblen, 1994a: 317), είναι ουσιαστικά δύο διαφορετικές μορφές ορθολογικότητας. Μέσω αυτών, εμφανίζονται στις νεωτερικές κοινωνίες δύο διαφορετικές μορφές ανθρωποτύπων και κατά συνέπεια διαφορετικές μορφές αντίληψης των φαινομένων, νομιμοποίησης και αναγκών. Στην εξέλιξη τους, οι δύο αυτές μορφές, δεν μπορούν παρά να συγκρουστούν, όταν η αντίφασή τους έρθει στην επιφάνεια.

Στα πλαίσια αυτά, εμφανίζεται και το κοινωνικό ζήτημα στη νεωτερική μορφή του. Η σύγχρονη μεγάλη επιχείρηση δεν μπορεί να αφαιρέσει από την τεχνολογική εξέλιξη της κοινωνίας, δηλαδή τη μηχανική διαδικασία, η οποία όμως δομεί ανθρωπότυπους, που νομοτελειακά θα αμφισβητήσουν τη νομιμοποιητική βάση της ίδιας της επιχείρησης. Όπως τίθεται και από τον ίδιο τον θεωρητικό «[...] η πειθαρχία της μηχανικής διαδικασίας αποκόπτει τα πνευματικά και θεσμικά θεμέλια της επιχείρησης· η μηχανική βιομηχανία είναι ασύμβατη με τη συνεχιζόμενη ανάπτυξη της τελευταίας· η επιχείρηση δεν μπορεί, μακροπρόθεσμα, να συμπορευτεί με τη μηχανική διαδικασία. Στη μάχη τους ενάντια στις πολιτισμικές συνέπειες της μηχανικής διαδικασίας, συνεπώς, οι επιχειρηματικές αρχές δεν μπορούν μακροπρόθεσμα να κερδίσουν·[...]» (Veblen, 1994a: 375). Στα πλαίσια, λοιπόν, της σύγχρονης πολιτισμικής κατάστασης ο Veblen, θεωρεί την επιχείρηση καταδικασμένη να καταρρεύσει, καθώς δεν μπορεί να αφαιρέσει από την μηχανική διαδικασία και την επακόλουθη ανθρωποποιητική της λειτουργία. Ο μόνος

τρόπος να επιβιώσει το επιχειρηματικό θεσμικό σύστημα είναι μία ισχυρή πολιτισμική κίνηση, που θα απαντάει στις αρχές της μεγάλης επιχείρησης και θα μεταβάλλει τα αποτελέσματα της μηχανικής διαδικασίας (Veblen, 1994a: 377).

Αυτή ακριβώς η ανάγκη της μεγάλης επιχείρησης (δηλαδή ουσιαστικά του ίδιου του κεφαλαιοκρατικού συστήματος) φέρνει τον πόλεμο στο προσκήνιο της σύγχρονης πολιτισμικής κατάστασης. Διότι, σύμφωνα με την οπτική του Veblen «Ο μεγαλύτερος και πιο υποσχόμενος παράγοντας της πολιτισμικής πειθαρχίας –πιο υποσχόμενος σαν διορθωτικός εικονοκλαστικών αλλοπρόσαλων ιδεών– πάνω στον οποίο κυριαρχούν οι επιχειρηματικές αρχές είναι η εθνική πολιτική.» (Veblen, 1994a: 391), ξεδιπλώνοντας έτσι τη διττή σκοπιμότητα της ιμπεριαλιστικής πολιτικής, για την άρχουσα επιχειρηματική τάξη των νεωτερικών κρατών. Αυτή, αφενός, όπως έχει ήδη αναλυθεί παραπάνω, εξασφαλίζει τα χρηματικά κέρδη της μεγάλης επιχείρησης, αφού στόχος της είναι «[...] η χρηματική κυριαρχία και υψηλή φήμη στον τρόπο της εμπορικής φερεγγυότητας.» (Veblen, 1994a: 392). Αφετέρου, όμως, η βασικότερη λειτουργία της στο βεμπλενιανό θεωρητικό σχήμα μοιάζουν να είναι τα πολιτισμικά της αποτελέσματα, σε σχέση με αυτά της μηχανικής διαδικασίας.

Ο χαρακτήρας αυτών είναι επίσης διττός, εξασφαλίζοντας από τη μία τους ίδιους τους όρους της συνέχισής της, μέσω της τόνωσης του πατριωτικού συναισθήματος στην κοινωνία, αντλώντας δηλαδή την απαραίτητη για τα σύγχρονα πολιτικά συστήματα, λαϊκή νομιμοποίηση (Veblen, 1994b: 54). Ταυτόχρονα, συμβάλλει ουσιαστικά στη μείωση της ανθρωποποιητικής επιρροής της μηχανικής διαδικασίας (Veblen, 1994a: 391-392). Αντίθετα με αυτή, που αποτελεί και τον πιο σύγχρονο και προοδευτικό φορέα της νεωτερικής κατάστασης, η πολεμοχαρής πολιτική βρίσκει την καταγωγή της και κατά συνέπεια τα ειδοποιά χαρακτηριστικά της, σε μία αρχαϊκή κατάσταση δυναστικής πολιτικής. Στη νεωτερική μορφή της, η διαφορά που εμφανίζει, είναι στα επίπεδα των κινήτρων της, παρά στα ουσιαστικά περιεχόμενα και αποτελέσματά της. Έτσι, τα προνεωτερικής φύσης κίνητρα (« [...] η πολεμοχαρής μαρτυρία και υψηλή φήμη στον τρόπο του τελετουργικού προηγούμενου») (Veblen, 1994a: 392), έχουν αντικατασταθεί με χρηματικά, υπό την καθοδήγηση της επιχειρηματικής τάξης και των σκοπών αυτής (Veblen, 1994a: 392-393).

Τα ανθρωποποιητικά αποτελέσματα της επεκτατικής πολιτικής, όμως, παραμένουν κοινά με αυτά που εμφάνιζε στη δυναστική περίοδο και είναι κατά συνέπεια, ρητά αντιδραστικού χαρακτήρα (Veblen, 1994a: 394). Στο στοιχείο αυτό, βρίσκεται και η αξία της πολεμοχαρούς εθνικής πολιτικής στην επίλυση του κοινωνικού ζητήματος και στη διατήρηση της κεφαλαιοκρατικής μορφής οργάνωσης. Διότι, η στρατιωτική πειθαρχία και η αύξηση του πατριωτικού συναισθήματος, που προάγεται μέσω της πολιτικής αυτής, δρα αντιθετικά με το αίτημα αυτοδιάθεσης και προσωπικής εξουσίας, που χαρακτηρίζει τον ορισμένο από τη μηχανική διαδικασία ανθρωπότυπο, αντικαθιστώντας το με το χαρακτηριστικό της υπακοής στην εξουσία (Veblen, 1994a: 391-393). Τα χαρακτηριστικά της νεωτερικότητας, στοιχεία της σκέψης και της νομιμοποίησης, βάσει δομών υλικού αίτιου και αιτιατού (Veblen, 1994a: 311), μεταβάλλονται σε ανθρωπομορφικές έξεις της σκέψης, ιδιάζουσες της δυναστικής περιόδου (Veblen, 1994a: 399). Η επίκληση στον πατριωτισμό και το εθνικό γοήτρο των πολιτών, στρέφει στα ζητήματα αυτά τη σκέψη τους, απομακρύνοντάς την από ζητήματα, όπως οι κοινωνικές και οικονομικές ανισότητες (Veblen, 1994a: 391-392). Ουσιαστικά, ο ιμπεριαλισμός ως εθνική πολιτική συγκαλύπτει τις ταξικές διαιρέσεις και συγκρούσεις της κοινωνίας, αντικαθιστώντας την ταξική αλληλεγγύη, με τη φανταστική πατριωτική αλληλεγγύη.

Τα αποτελέσματα αυτά, είναι προφανώς περισσότερο εμφανή στις μερίδες αυτές του πληθυσμού, που εμπλέκονται άμεσα στο ζήτημα του πολέμου, έχοντας εγκολπώσει βαθύτερα τις αναγκαίες για την πολεμική διαδικασία έξεις της σκέψης (Veblen, 1994a: 391). Όπως με εμφανή ειρωνική διάθεση, ο ίδιος ο θεωρητικός αναφέρει «Η υπηρεσία συνήθως αφήνει τους βετεράνους φυσικά, διανοητικά και ηθικά ανάπηρους (όπως μαρτυρούν τα αρχεία του γραφείου συντάξεων). Αλλά αυτά τα λιγότερο χαριτωμένα παρακολουθήματα της υπηρεσίας δεν θα έπρεπε καθόλου να γίνονται αντικείμενο ψόγου σε εκείνους τους γενναίους άνδρες των οποίων η αφοσίωση στη σημαία και στα επιχειρηματικά συμφέροντα τους οδήγησε στα μονοπάτια της αρρώστειας και της φαυλότητας. Ούτε πρέπει οι συσσωρευμένες κακίες να καταδικάζονται ελαφριά, καθώς το βάρος τους προσμετράται επίσης στη συντηρητική πλευρά: όντας αρχαϊκές και καθαγιασμένες από την αυθεντία, η πολιτισμική τους επίδραση είναι γενικά ευεργετική.» (Veblen, 1994a: 397-398). Μέσω, όμως της επιρροής αυτών, καθώς και της περαιτέρω

συντηρητικοποίησης του θεσμικού συστήματος, τα αποτελέσματα αυτά διαχέονται σε ευρύτερα μέρη της κοινωνίας (Veblen, 1994a: 391-392).

Η ίδια αυτή θέση, για τη διττή σκοπιμότητα του ιμπεριαλισμού, μπορεί να βρεθεί και στα κείμενα του Hobson, τα οποία καθότι βρίσκονται σε μικρότερο επίπεδο αφαίρεσης, μπορούν να προσφέρουν μία καθαρότερη θέαση του ζητήματος, όπως γίνεται αντιληπτό και από τον Veblen. Έτσι, λοιπόν, όπως παρατηρείται από τον Hobson «Οι περισσότερες κοινωνικές μεταρρυθμίσεις θίγουν ορισμένα κεκτημένα συμφέροντα και αυτά μπορούν να εξασφαλιστούν καλύτερα, όταν ο ενεργητικός ιμπεριαλισμός αποσπά τη δημόσιο προσοχή», έτσι «Τα κεκτημένα συμφέροντα, τα οποία [...] είναι οι κύριοι υποκινητές μίας ιμπεριαλιστικής πολιτικής, συμμετέχουν σε αυτό για ένα διπλό λόγο, επιζητώντας να εξασφαλίσουν τα ιδιωτικά εμπορικά και χρηματοοικονομικά τους κέρδη εις βάρος και επί κινδύνω της κοινοπολιτείας. Ταυτόχρονα, προστατεύουν την οικονομική και πολιτική τους ανωτερότητα στην ημεδαπή εναντίον κινήματων λαϊκής μεταρρύθμισης.». (Hobson, 2013: 140-141)

Η άποψη αυτή του αμερικάνου θεωρητικού, πως μόνο η ιμπεριαλιστική πολιτική μπορεί να οδηγήσει στην ανάσχεση της επιρροής της μηχανικής διαδικασίας και να διασώσει την κεφαλαιοκρατία (Veblen, 1994a: 391), βασίζεται σε δύο στοιχεία αυτής, που την καθιστούν κατάλληλη. Αφενός, οι διανοητικές έξεις, οι οποίες προάγονται μέσω αυτής είναι ακόμα υπαρκτά στοιχεία στις νεωτερικές κοινωνίες και μάλιστα αυξημένης βαρύτητας, καθώς, όπως έχει ήδη αναλυθεί σε προηγούμενο σημείο της παρούσας εργασίας, ο πατριωτισμός αποτελεί και τη συνεκτική δομή της σύγχρονης κρατικής δομής (Veblen, 1994b: 7). Αφετέρου, η ανάσχεση της μηχανικής λογικής και των αποτελεσμάτων της, είναι δυνατή μόνο μέσω μίας κίνησης βασισμένης στις επιχειρηματικές λογικής και αρχές, στην έτερη, δηλαδή, βασική δομή του νεωτερικού συστήματος (Veblen, 1994a: 377). Ο ιμπεριαλισμός, λοιπόν, αποτελεί την κεφαλαιοκρατική μορφή της δυναστικής επεκτατικής πολιτικής, διαμεσολαβημένης και δεσμευμένης πλέον από επιχειρηματικούς σκοπούς και συμφέροντα.

Η ρητή εφαρμογή της ιμπεριαλιστικής πολιτικής, όμως, παρά τη δυναμική ανάσχεσης της πολιτισμικής δυναμικής της βιομηχανικής διαδικασίας, που εμφανίζει (Veblen, 1994a: 391-392), εμπεριέχει και προβληματικές αναφορικά με τη διατήρηση του

κεφαλαιοκρατικού συστήματος. Όπως αναφέρθηκε και παραπάνω, η καταγωγή της επεκτατικής αυτής εθνικής πολιτικής, βρίσκεται στην αρχαϊκή περίοδο, πριν την επικράτηση του σχήματος των φυσικών δικαιωμάτων, στα οποία βασίζεται το θεσμικό σύστημα της κεφαλαιοκρατικής οργάνωσης. Ουσιαστικά, η νομιμοποίηση της δεν βασίζεται σε ανθρωπομορφικά επιχειρήματα φυσικοδικαϊκού χαρακτήρα (όπως το δικαίωμα της ατομικής ιδιοκτησίας), αλλά στην καθαρά προνεωτερική «Χάρη του Θεού» (Veblen, 1994a: 394).

Συνεπώς, παρά τη νεωτερική φύση των σκοπών που ωθούν σε αυτή (Veblen, 1994a: 391-392), η ιμπεριαλιστική πολιτική, προσιδιάζει, αναφορικά με τα αποτελέσματά της, στην αρχαϊκή αυτή περίοδο. Η ανθρωποποιητική δύναμη της πολιτικής αυτής, όμως, βρίσκεται λογικά αντίθετη, όχι μόνο από τις ανάγκες και τις λογικές της σύγχρονης μηχανικής διαδικασίας, αλλά και της ίδιας της επιχείρησης (Veblen, 1994a: 394-395). Έτσι, σύμφωνα με τη σκέψη του Veblen, όσο οι επιχειρηματικοί σκοποί πραγματοποιούνται μέσω της πολεμοχαρούς πολιτικής, η πολιτισμική δυναμική αυτής, μπορεί να ωθήσει στον παραμερισμό των επιχειρηματικών σκοπών, όπως φαίνεται να συμβαίνει στα δυναστικού χαρακτήρα κράτη. Όπως ξεκάθαρα, αναφέρεται και από τον ίδιο, «Στο βαθμό που η επιθετική πολιτική και τα αριστοκρατικά ιδεώδη, προσφάτως ενισχυμένα από την επιχειρηματική κοινότητα, λειτουργήσουν ελεύθερα το λογικό τους αποτέλεσμα θα είναι μια ελάττωση εκείνων των πολιτισμικών γνωρισμάτων που διακρίνουν τη σύγχρονη εποχή από ό,τι συνέβαινε νωρίτερα, συμπεριλαμβανομένου μιας παρακμής της ίδιας της επιχείρησης.» (Veblen, 1994a: 399-400)

Φαίνεται, λοιπόν, ξεκάθαρα στο σημείο αυτό, πως στη βεμπλενιανή ανάλυση, η δομή της επιχείρησης (δηλαδή, η ίδια η κεφαλαιοκρατία) βρίσκεται σε μία αδιέξοδη πολιτισμική κατάσταση, που νομοτελειακά θα οδηγήσει στην κατάρρευσή της, βάσει μίας είτε προοδευτικής, είτε αντιδραστικής εξέλιξης (Veblen, 1994a: 400). Η δυναμική της μηχανικής διαδικασίας είναι, στην εξέλιξή της, ασύμβατη με το σύγχρονο θεσμικό σύστημα της κεφαλαιοκρατίας, χωρίς να υπάρχει η δυνατότητα αφαίρεσης της τεχνολογικής αυτής εξέλιξης, η οποία έχει χαρακτηρίσει τη νεωτερική περίοδο (Veblen, 1994a: 375). Όμως και οι ιμπεριαλιστικές πολιτικές, δείχνουν να ενέχουν μία τάση αυτονόμησης από τους επιχειρηματικούς σκοπούς και εργαλειοποίησης του θεσμικού

συστήματος για δυναστικούς σκοπούς, αντίθετους τόσο της μηχανικής διαδικασίας, όσο και της ίδιας της επιχείρησης (Veblen, 1994a: 399-400).

Έτσι, η επίλυση της αντίφασης στον πυρήνα της κεφαλαιοκρατίας, μοιάζει δυνατή μόνο μέσω της κατάρρευσης αυτής και της αντικατάστασής της από μία άλλη μέθοδο οργάνωσης (Veblen, 1994a: 400). Μάλιστα, μπορεί να υποστηριχθεί, παρόλο που δεν αναφέρεται ρητά από τον ίδιο το θεωρητικό, πως η δυνατότητα επιστροφής σε παρελθοντικές δομές οργάνωσης του βίου, είναι αποτέλεσμα της αδυναμίας επίλυσης των νεωτερικών ζητημάτων, βάσει των αρχών νομιμοποίησης του σύγχρονου συστήματος, δηλαδή βάσει του σχήματος των φυσικών δικαιωμάτων. Ο συμβατικός χαρακτήρας του φυσικοδικαϊκού συστήματος (Veblen, 1994a: 375-376), καθιστά αναγκαία την επιστροφή σε αρχαιότερες δομές νομιμοποίησης, ώστε να εξασφαλιστεί η επίλυση του καθαρά νεωτερικού κοινωνικού ζητήματος (Veblen, 1994a: 391-392). Ουσιαστικά, η επιχειρηματική τάξη, ακόμα και στα δημοκρατικού χαρακτήρα κράτη, είναι δεσμευμένη σε δυναστικού και απολυταρχικού χαρακτήρα αρχές, ακόμα και φαινομενικά ασύμβατες με την ίδια. Έτσι, αντίθετα με τη φιλελεύθερη αντίληψη της περιόδου, οι δυναστικού και απολυταρχικού χαρακτήρα πολιτικές και λύσεις στα κοινωνικά ζητήματα, δεν μπορούν να θεωρηθούν ασύμβατες με τον κεφαλαιοκρατικό τρόπο οργάνωσης, αντίθετα μοιάζουν σχεδόν εγγενές στοιχείο του. Βάσει του σχήματος αυτού, θα μπορούσαν να εξηγηθούν και μεταγενέστερα του ίδιου του Veblen φαινόμενα, που χαρακτήρισαν την εξέλιξη του 20ου αιώνα, όπως η φασιστική και η ναζιστική πολιτική, ανεξαρτήτως αν τελικά αυτές οδήγησαν στην απομάκρυνση από τις βασικές αρχές του κεφαλαιοκρατικού συστήματος.

Στα μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο κείμενα του Veblen, μάλιστα, εμφανίζεται ρητά η πιθανότητα αυτή, υπό τις συνθήκες, που δημιουργεί στη νεωτερική κατάσταση η Οκτωβριανή Επανάσταση. Συγκεκριμένα, δύο μόλις χρόνια μετά το τέλος του πολέμου, εκθέτει την άποψη, πως «Όπως θα φαινόταν απολύτως πιθανό προηγουμένως, οι ρήτρες που αφορούν τις γερμανικές αποζημιώσεις αποδείχτηκαν μόνο προσωρινές και άτολμες-αν δεν πρέπει να χαρακτηριστούν μάλλον ως διπλωματική μπλόφα, σχεδιασμένη ώστε να κερδίσουν χρόνο, να αποσπάσουν την προσοχή και να κρατήσουν τους διάφορους διεκδικητές σε μία λογικά υπομονετική κατάσταση κατά τη διάρκεια της περιόδου

επανόρθωσης που είναι αναγκαία ώστε να επανεγκαταστήσουν το αντιδραστικό καθεστώς στη Γερμανία και να το ανυψώσουν ως ένα προπύργιο ενάντια στον Μπολσεβικισμό» (Veblen, 1920: 471). Το ζήτημα αυτό βέβαια δεν θα αναλυθεί εκτενώς στην εργασία αυτή, καθώς δεν βρίσκεται στο άμεσο πλαίσιο ανάλυσής της.

Το πολιτισμικό πλαίσιο αυτό και το διαβλεπόμενο αδιέξοδο της κεφαλαιοκρατίας, λοιπόν, αποτελούν και τη βάση της ανάλυσης της κατάστασης που διαμορφώνεται στις συνθήκες του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Στα προηγούμενα κεφάλαια, έχει ήδη γίνει εμφανές, πως ο πόλεμος στη νεωτερική περίοδο είναι, για τον Veblen, αποτέλεσμα όχι της μηχανικής διαδικασίας και της τεχνολογικής εξέλιξης, αλλά των αναγκών του θεσμικού συστήματος της κεφαλαιοκρατίας, αποτελώντας μάλιστα και φυσική λειτουργία της κίνησης αυτού (Veblen, 1994a: 375). Στη συνέχεια, λοιπόν, της εργασίας, η ανάλυση θα στραφεί στο βασικό ερώτημα της δυνατότητας διατήρησης της ειρηνικής κατάστασης, μέσα σε κεφαλαιοκρατικές συνθήκες, βάσει των γραπτών του αμερικάνου θεωρητικού, κατά τη διάρκεια του πολέμου, αλλά πριν την κομβική για την ιστορική εξέλιξη του 20ου αιώνα, Οκτωβριανή Επανάσταση.

3.2 Η ΔΙΕΘΝΗΣ ΕΙΡΗΝΗ ΚΑΙ Ο ΤΑΞΙΚΟΣ ΠΟΛΕΜΟΣ

Η θεώρηση, λοιπόν, που εκτέθηκε παραπάνω, αποτελεί και τη βάση της σκέψης του Veblen, για την κατάσταση, που θα επικρατήσει, μετά τη λήξη του πολέμου, στρεφόμενος πλέον σε ένα μικρότερο επίπεδο αφαίρεσης στην ανάλυσή του. Η συγκυρία του ιστορικού του παρόντος, τον οδηγεί και στο αρχικό συμπέρασμα, πως τον πόλεμο θα τον ακολουθήσει μία μακρά ειρηνική περίοδος, που θα αποτελέσει και τη βάση εξέλιξης των κεφαλαιοκρατικών συνθηκών, αλλά και των αντιφάσεων της νεωτερικότητας (Veblen, 1994c: 315). Αυτή, βέβαια η ειρηνική περίοδος δεν χαρακτηρίζεται, στη σκέψη του θεωρητικού, από τις αναγκαίες συστημικές μεταβολές, ώστε να διασφαλιστεί η διαιώνισή της (Veblen, 1994c: 205). Η μόνη εξέλιξη, η οποία θα οδηγήσει στην ουδετεροποίηση των διεθνών συνθηκών, αλλά τελικά και του ίδιου του δικαιώματος της ατομικής ιδιοκτησίας (το οποίο αποτελεί και τη βάση του κοινωνικού ζητήματος), είναι η μακροχρόνια συνέχιση του πολέμου, η οποία θα προκαλέσει και βαθιές μεταβολές στις

νεωτερικές κοινωνίες (Veblen, 1994c: 256-257). Όμως, αυτή η πιθανότητα εμφανίζεται μακρινή για τον θεωρητικό, καθώς η ειρήνευση στην οποία μοιάζει να οδηγείται ο ανεπτυγμένος βιομηχανικά κόσμος, προσομοιάζει στην προηγούμενη ιστορική περίοδο (Veblen, 1994c: 330). Οι μεταβολές σε αυτή, δεν θα περιλαμβάνουν τις πυρηνικές αρχές του κεφαλαιοκρατικού συστήματος, που αποτελούν και τα πεδία των αντιφάσεων και συνεπώς των διενέξεων, αλλά μάλλον θα περιοριστούν στη δημιουργία ενός διεθνούς φορέα διατήρησης της ειρήνης (League of Nations) (Veblen, 1994c: 231) και στον εκσυγχρονισμό των δυναστικών κρατών από την τριβή με τη μηχανική διαδικασία και τις αρχές της (Veblen, 1994c: 239-240).

Η γενικευμένη και παρατεταμένη αυτή ειρηνική περίοδος, όπως την αντιλαμβάνεται ο Veblen, έχει ως βασικό της χαρακτηριστικό, την εξάπλωση και την ενδυνάμωση (τουλάχιστον στο αρχικό της πλαίσιο), της επιχειρηματικής λογικής στις σύγχρονες κοινωνίες (Veblen, 1994c: 335-336). Η εξέλιξη αυτή, βασίζεται σε δύο μεταβολές, από την πολεμική περίοδο. Αφενός, η διεθνής ειρήνευση έχει ως λογικό αποτέλεσμα, τη σταδιακά αυξανόμενη απομάκρυνση, από τις πατριωτικές σκέψεις και τις πολεμικές απασχολήσεις της καθημερινότητας και συνεπώς στρέφει την κοινωνική προσοχή και ενασχόληση στις ειρηνικές έξεις, το επιχειρηματικό δηλαδή σχήμα (Veblen, 1994c: 335). Αφετέρου, η κίνηση αυτή προς την επιχείρηση, βασίζεται στην ισχυρότερη νομιμοποίηση του συστήματος, που απορρέει από τον αυξημένο πατριωτισμό των πολιτών, μετά τον πόλεμο (Veblen, 1994c: 331). Έτσι, το ισχυρότερο σε σχέση με το παρελθόν κεφαλαιοκρατικό σύστημα, είναι και ο βασικός παράγοντας διαμόρφωσης των νέων συνθηκών (Veblen, 1994c: 335-336) και κατά συνέπεια, στην εξελικτική κίνηση αυτού θα εμφανιστούν οι συνθήκες του συστημικού αδιεξόδου, όπως αυτό περιγράφηκε νωρίτερα. Πρέπει, επίσης, να σημειωθεί, πως για τον Veblen, οι νέες συνθήκες εμφανίζονται παρόμοιες με αυτές, που χαρακτήρισαν αντίστοιχες περιόδους μακράς ειρήνης στο παρελθόν και συγκεκριμένα σε αυτές της Βικτωριανής περιόδου, στον βρετανικό χώρο (Veblen, 1994c: 332).

Συνοπτικά, λοιπόν, οι προσδοκόμενες αλλαγές, που θα επιφέρει η ειρηνική περίοδος περιλαμβάνουν, τόσο τη μεγαλύτερη προσοχή στο επιχειρηματικό σχήμα, όσο και αύξηση στον πληθυσμό, περαιτέρω τεχνολογική εξέλιξη, αλλά και βελτίωση της

αναγκαίας στη νέα τεχνολογία εκπαίδευσης (popular intelligence) (Veblen, 1994c: 335). Η αλληλένδετη φύση των εξελίξεων αυτών είναι εμφανής, όσο και η βάση τους στο ειρηνικό καθεστώς, που απομακρύνει τους πόρους και τη λαϊκή προσοχή από τον πόλεμο, στρέφοντάς τους στην επιχείρηση και τη βιομηχανική παραγωγή. Έτσι, τα στοιχεία αυτά, απομονωμένα από το συνολικό κοινωνικό πλαίσιο, σκιαγραφούν την εικόνα του προσδοκώμενου αποτελέσματος της διεθνούς ειρήνευσης, δηλαδή τη ραγδαία άνοδο του βιοτικού επιπέδου για το σύνολο της κοινωνίας, ως συνέπεια της τεχνολογικής εξέλιξης και της επικείμενης αύξησης και βελτίωσης της βιομηχανικής παραγωγής (Veblen, 1994c: 337-338).

Η προσδοκία, όμως, αυτή ελέγχεται από τις συνθήκες, που τίθενται από την κυριαρχία του επιχειρηματικού σχήματος στη νέα περίοδο. Αφενός, τα αυξημένα κέρδη, που συνοδεύουν την ισχυροποίηση της μεγάλης επιχείρησης, οδηγούν λογικά στην ενασχόληση μεγαλύτερου μέρους του πληθυσμού με αυτή, ώστε να εξασφαλίσει αυξημένα εισοδήματα. Ταυτόχρονα, όμως, η εξέλιξη αυτή οδηγεί στην αύξηση του επιχειρηματικού ανταγωνισμού, δηλαδή και των ανταγωνιστικών εξόδων της επιχείρησης, στρέφοντας μεγαλύτερο μερίδιο του πλεονάσματος, σε αυτή την μη παραγωγική διαδικασία (Veblen, 1994c: 338). Επιπλέον, όπως έχει ήδη αναλυθεί, η τεχνολογική εξέλιξη και η βελτίωση της παραγωγής, δεν απαντούν πάντα στο επιχειρηματικό συμφέρον, καθώς προϋποθέτουν τον εκσυγχρονισμό των μέσων παραγωγής, καθώς και την αναγκαστική, από την αύξηση της παραγωγής, μείωση των τιμών (Veblen, 1994c: 341-342). Η επιχειρηματική επίλυση του ζητήματος αυτού, για τον Veblen, βρίσκεται στη μεγέθυνση της τάση για μονοπωλιακούς μηχανισμούς καρτέλ και τραστ, ώστε να επιτευχθεί η διατήρηση των τιμών σε υψηλό επίπεδο, παρά την αναμενόμενη παραγωγική αύξηση. Το στοιχείο αυτό άλλωστε, της τάσης για μονοπωλιακή διαχείριση ώστε να επιτυγχάνεται ο έλεγχος της αγοράς, είναι εγγενές χαρακτηριστικό της σύγχρονης μεγάλης επιχείρησης (Veblen, 1994c: 343).

Σε συνδυασμό, με τα δύο αυτά στοιχεία, βρίσκονται στη σκέψη του αμερικάνου θεωρητικού, τα αυξημένα στάνταρ διαβίωσης, που δημιουργούνται, όταν αυξάνονται τα κέρδη της άρχουσας τάξης (Veblen, 1994c: 338). Με τον όρο αυτό, περιγράφεται από τον Veblen, το φαινόμενο της αύξησης του αναγκαίου για την αξιοπρεπή διαβίωση

κόστους, σε περιόδους αύξησης του παραγόμενου πλεονάσματος. Αυτή η διαδικασία, λόγω του μη υλικού χαρακτήρα της, θεωρείται ότι δυνητικά δεν βρίσκει όρια ανάπτυξης, μπορεί δηλαδή να αυξάνεται συνεχώς, ταυτόχρονα με την αύξηση του πλεονάσματος. Επιπλέον, δεν αφορά μόνο τις εκάστοτε ανώτερες τάξεις, καθώς ο ρυθμός που τίθεται από αυτές, διαχέεται σταδιακά στις κατώτερες μερίδες της κοινωνίας με τη μορφή διανοητικής έξης, αυξάνοντας και το κόστος της αξιοπρεπούς διαβίωσης για αυτές (Veblen, 1994c: 338). Οι εξελίξεις αυτές της δεσμευμένης στην κεφαλαιοκρατική λογική, ειρηνικής περιόδου, μετατρέπουν τα κέρδη της τεχνολογικής εξέλιξης, σε τουλάχιστον επισφαλή, για τη βελτίωση του βιοτικού επιπέδου του απλού ανθρώπου.

Βάσει των παραπάνω στοιχείων, η διεθνής ειρήνευση, δεν θα έχει ως εγγενές αποτέλεσμα την ουσιαστική βελτίωση του βιοτικού επιπέδου για το κοινωνικό σύνολο, αλλά μάλλον, την, σε πρωτόγνωρα ιστορικά επίπεδα, αύξηση της επιρροής και της χρηματικής δύναμης της ανώτερης τάξης, ή με τον τρόπο που εκφράζεται από τον ίδιο το θεωρητικό «[...] φαινομενικά όλα τα ζητήματα βιομηχανίας και βιοπορισμού θα μετατραπούν σε ζητήματα αγοραίας τιμής, σε ακόμα μεγαλύτερο βαθμό από ό,τι ισχύει αυτό στα παρόν.» (Veblen, 1994c: 336). Όπως είναι λογικό, βέβαια, η αυξανόμενη οικονομική ανισότητα, ακολουθείται από ισχυρότερες, σε σχέση με το παρόν του Veblen, ταξικές αντιθέσεις, ανάμεσα στις ενισχυμένες μη παραγωγικές τάξεις και τις πλατιές μάζες των εργατών (Veblen, 1994c: 344). Η διαίρεση βέβαια, όπως ακριβώς και στο θεωρητικό σχήμα του 1905, δεν λαμβάνει καθαρή μορφή, καθώς με την άρχουσα τάξη, συντάσσεται και μία εξαρτημένη μεσαία τάξη. Αυτά τα κοινωνικά μεσαία στρώματα, είναι αποτέλεσμα του αυξημένου κοινωνικού πλεονάσματος, του οποίου απορροφούν μία μερίδα, που δεν μπορεί να καταναλωθεί από την ανώτερη τάξη (Veblen, 1994c: 346). Στο σχήμα του θεωρητικού, οι τάξεις αυτές αναγνωρίζονται ως αυτόνομες, αλλά είναι ρητά δεσμευμένες στα κεφαλαιοκρατικά συμφέροντα, ελπίζοντας σε μία κοινωνική ανέλιξη στα επίπεδα της ανώτερης τάξης. Έτσι, τάσσονται με τα συμφέροντα αυτής, ανεξαρτήτως αν αυτό δεν απαντάει στο πραγματικό υλικό τους συμφέρον (Veblen, 1994c: 347).

Αυτή η διαίρεση, όμως, ανάμεσα στις παραγωγικές και τις μη παραγωγικές τάξεις και τις εξαρτημένες αυτών, δεν είναι αποτέλεσμα μόνο των αυξημένων οικονομικών

ανισοτήτων, αναμεσά τους. Η ειρηνική περίοδος, φαίνεται να έχει για τον Veblen, ως νομοτελειακή κατάληξη, την αποκρυστάλλωση της πυρηνικής αντίφαση της κεφαλαιοκρατίας και την επακόλουθη αυτής κρισιακή κατάσταση (Veblen, 1994c: 315). Η εξέλιξη αυτή, είναι αποτέλεσμα της αυξημένης ισχύος και κατά συνέπεια ανθρωποποιητικής δύναμης, που αποκτούν στην περίοδο εκείνη και οι δύο βασικές νεωτερικές δομές, ταυτόχρονα με την αποδυνάμωση του παράγοντα εκείνου, που επέτρεπε την ανάσχεση της μηχανικής δυναμικής και τη συγκάλυψη των ταξικών αντιθέσεων, δηλαδή του πατριωτισμού (Veblen, 1994c: 334-335). Η ανάλυση των εξελίξεων αυτών, σκοπεύει στο να δείξει τα όρια, που βρίσκει ο ίδιος ο θεωρητικός στο κεφαλαιοκρατικό σύστημα, αλλά και την αναγκαία σχέση αυτού με την πολεμική διαδικασία.

Ο Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, λοιπόν, με τους τρόπους που ήδη αναλύθηκαν ενισχύει τη νομιμοποίηση του κεφαλαιοκρατικού συστήματος, επιτρέποντας έτσι περισσότερα κέρδη για τις επιχειρηματικές τάξεις στην ειρηνική περίοδο (Veblen, 1994c: 336-337). Έτσι, μεγαλύτερες μερίδες της κοινωνίας στρέφονται στις απασχολήσεις αυτές (Veblen, 1994c: 338), εγκολπώνοντας κατά συνέπεια τις συμβατικές και ανθρωπομορφικές έξεις της σκέψης και δομές νομιμοποίησης, στις οποίες βρίσκει τη βάση της η σύγχρονη επιχείρηση. Ταυτόχρονα, η αρχικά αυξημένη θεσμική νομιμοποίηση επιτρέπει και την εξάπλωση της κυρίαρχης κεφαλαιοκρατικής λογικής, σε αυξημένα πλαίσια του σύγχρονου βίου, διαμεσολαβώντας έτσι πεδία, όπως η τοπική παράδοση, η κουλτούρα και τα πανεπιστήμια βάσει των αρχών αυτής (Veblen, 1994c: 355-356). Η δυναμική αυτή, οδηγεί και σε αυξημένη καθυστέρηση στη βιομηχανική ανάπτυξη, καθώς η οικονομική διαδικασία, ορίζεται από την επιχειρηματική κίνηση για τη διασφάλιση υπερκερδών, η οποία δεν βρίσκει εγγενή όρια, ανεξαρτήτως του κοινωνικού κόστους, βασιζόμενη στο *reputable expenditure*, μία διαδικασία χωρίς εγγενή, υλικά όρια ανάπτυξης (Veblen, 1994c: 338).

Επιπλέον, πρέπει να σημειωθεί εδώ, πως για τον Veblen, ουσιώδης καθυστέρηση στη βελτίωση της βιομηχανικής παραγωγής δημιουργείται και από τον καθορισμό των πανεπιστημιακών δομών, βάσει της επιχειρηματικής κίνησης (Veblen, 1994c: 355). Η ενδυνάμωση, αυτής της ήδη υπάρχουσας στην προπολεμική περίοδο τάσης, οδηγεί στη

σκέψη του θεωρητικού, στον περαιτέρω αποκλεισμό των κατώτερων τάξεων από αυτές τις βαθμίδες της εκπαίδευσης, καθιστώντας αυτές μονοπώλιο των επιχειρηματικών υποκειμένων, παρόλο που έτσι «Η προμήθεια ικανά χαρισματικών φορέων του πολιτισμού της κοινότητας θα περιοριζόταν αναλογικά σε όσους είναι δυνατό να αντληθούν μέσω εσωτερικής επιλογής από αυτό το αμελητέο μερίδιο του συνόλου της κοινότητας.» (Veblen, 1994c: 356).

Αντίστοιχα, όμως, με την επιχειρηματική λογική, ενισχυμένη στην ειρηνική περίοδο, βρίσκεται σταδιακά και η αντιφατική με αυτή, επιρροή της μηχανικής διαδικασίας. Παρά την αρχική συντηρητικοποίηση της κοινωνίας και συνεπώς την απομάκρυνση από τις προοδευτικές επιρροές της μηχανικής διαδικασίας (Veblen, 1994c: 331), το μεγαλύτερο μέρος του κοινωνικού συνόλου, απασχολείται με επαγγέλματα βιομηχανικού χαρακτήρα (Veblen, 1994c: 344) και συνεπώς δομείται βάσει των αρχών και των έξεων της σκέψης, που απαιτεί η μηχανική διαδικασία (Veblen, 1994a: 307-308). Μάλιστα, η αναγκαία για την εξελιγμένη τεχνολογία, προηγμένη εκπαίδευση (Veblen, 1994c: 335), οδηγεί στη συγκρότηση ανθρωποτύπων στενότερα δεσμευμένων στις μηχανικές αναγκαιότητες. Σύμφωνα με την ορολογία, που χρησιμοποιήθηκε και σε προηγούμενο σημείο της εργασίας αυτής, τα υποκείμενα αυτά, δεν θα αποτελούν ανειδίκευτο εργατικό δυναμικό, του οποίου για τον Veblen, η σχέση με τη μηχανική διαδικασία είναι επιφανειακή, αλλά ειδικευμένους στη βιομηχανική κίνηση εργάτες. Αυτή η κατηγορία εργατών, βρισκόμενη εγγύτερα στις αρχές της βιομηχανικής λειτουργίας, αποτελεί για τη βεμπλενιανή σκέψη και τον κύριο φορέα κοινωνικής μεταβολής στη νεωτερικότητα (Veblen, 1994a: 312-313).

Οι συνθήκες, οι οποίες περιγράφονται στο παραπάνω σχήμα, όμως, παρόλο που σκιαγραφούν την κρισιακή κατάσταση της κεφαλαιοκρατίας, εμφανίζονταν και στην προπολεμική περίοδο, με μειωμένη βέβαια ένταση. Η πιο ουσιώδης διαφοροποίηση της ειρηνικής περιόδου και αυτή που οδηγεί στο αναπόφευκτο της κρίσης, βρίσκεται στην απομάκρυνση από την ιμπεριαλιστική πολιτική και κατά συνέπεια από τις πατριωτικές έξεις και συνήθειες (Veblen, 1994c: 334-335). Όπως κάθε άλλη συνήθεια της σκέψης, στη θεωρία του Veblen, ο πατριωτισμός εμφανίστηκε σε μία περίοδο, όπου αποτελούσε κομβικό χαρακτηριστικό για τη διατήρηση και τη συγκρότηση των ανθρώπινων

κοινωνιών (Veblen, 1994c: 49-50). Στη νεωτερικότητα, όμως, καθώς οι εγγενείς αναγκαιότητες της ύπαρξης του έχουν εκλείψει, λαμβάνει το χαρακτήρα ενός αναχρονιστικού στοιχείου της σκέψης και εμφανίζεται ως εργαλείο για την εξασφάλιση της θεσμικής νομιμοποίησης της κεφαλαιοκρατίας, παρά ως αναγκαίο αποτέλεσμα της κοινωνικής εξέλιξης (Veblen, 1994a: 391-392). Έτσι, η ειρηνική περίοδος, η οποία δομείται βάσει της απομάκρυνσης από πολιτικές ιμπεριαλιστικού χαρακτήρα, που θρέφουν τα πατριωτικά συναισθήματα, έχει ως αναγκαίο αποτέλεσμα τη σταδιακή εξαφάνιση του πατριωτισμού, ως έξη της σκέψης, λόγω της αχρησίας που εμφανίζει στις νέες συνθήκες (Veblen, 1994c: 334-335). Αρχικό και πιο εμφανές αποτέλεσμα της εξέλιξης αυτής, είναι η ενίσχυση, τόσο της επιχείρησης (Veblen, 1994c: 335), όσο και της μηχανικής διαδικασίας (Veblen, 1994c: 332), λόγω των αυξημένων πόρων και προσοχής που στρέφονται σε αυτές, οδηγώντας στην ανάπτυξή τους, όπως και αναλύθηκε παραπάνω (Veblen, 1994c: 335).

Η εργαλειοποίηση, όμως, του πατριωτισμού, μέσω των ιμπεριαλιστικών πολιτικών, δεν στόχευε μόνο στην απόσπαση αυξημένων κερδών, από την άρχουσα επιχειρηματική τάξη, αλλά κυρίως στην απόκρυψη των εγγενών αντιφάσεων και των ταξικών διαιρέσεων, που χαρακτηρίζουν την κεφαλαιοκρατική οργάνωση (Veblen, 1994a: 391-392). Ο πατριωτισμός, αποτελεί τη συνεκτική δομή της κεφαλαιοκρατίας, μία δομή αλληλεγγύης δηλαδή, που νομιμοποιεί το χαρακτήρα των σύγχρονων κρατών, στη βάση του αύλου στοιχείου, του γενικού πατριωτικού συμφέροντος, που περιλαμβάνει το σύνολο της κοινωνίας (Veblen, 1994c: 54). Έτσι, ο ιμπεριαλισμός, ως πολιτική, όντας στραμμένος ρητά προς την πολεμική διαδικασία, ωθούσε τα κοινωνικά υποκείμενα σε αυτή τη μορφή αλληλεγγύης, δημιουργώντας ταυτόχρονα, αναχώματα στην, βασισμένη σε υλικά στοιχεία, ταξική αλληλεγγύη, που αποτελεί άρρηκτο αποτέλεσμα των επιρροών της μηχανικής διαδικασίας.

Ουσιαστικά, οι ιμπεριαλιστικού χαρακτήρα πολιτικές, απομακρύνοντας τα υποκείμενα από την υλική μορφή του συμφέροντός τους και ωθώντας τα προς ένα φαντασιακού χαρακτήρα γενικό πατριωτικό συμφέρον, συγκάλυπταν και το κοινωνικό ζήτημα, που δημιουργούσε η ταξική οργάνωση της κεφαλαιοκρατίας, τα διαφορετικής μορφής, δηλαδή, και συχνά αλληλοποκλειόμενα υλικά συμφέροντα, που εμφανίζονται στην

κοινωνία. Η αφαίρεση αυτή, από το ταξικό συμφέρον και η στροφή προς τον γενικό πατριωτικό σκοπό, λειτουργούν ρητά προς όφελος της άρχουσας επιχειρηματικής τάξης, τόσο με την αύξηση των υλικών κερδών μίας μερίδας αυτής (Veblen, 1994a: 392), μέσω των ιμπεριαλιστικών πολέμων, όσο και με την αυξημένη νομιμοποίηση του θεσμικού συστήματος της κεφαλαιοκρατικού κράτους, του φορέα, δηλαδή, της εκπλήρωσης του γενικού πατριωτικού συμφέροντος (Veblen, 1994c: 54). Η αυξημένη νομιμοποίηση στο θεσμικό σύστημα, σήμαινει βέβαια, την αυξημένη νομιμοποίηση στη βάση της ταξικής διαίρεσης, που αυτό εκπροσωπεί, δηλαδή, στην ατομική ιδιοκτησία.

Η απομάκρυνση, όμως, από τις ιμπεριαλιστικές πολιτικές και η επακόλουθη αποδυνάμωση του πατριωτισμού, έχει ως λογικό αποτέλεσμα για τον Veblen την αποκρυσταλλωμένη εμφάνιση του κοινωνικού ζητήματος, δηλαδή των ταξικών διαιρέσεων, καθώς στην ειρηνική περίοδο εξαφανίζεται ο μηχανισμός απόκρυψής τους (Veblen, 1994c: 315). Μάλιστα, το ζήτημα αυτό εμφανίζεται ισχυρότερο, από ό,τι στην προπολεμική περίοδο, καθώς, αφενός τα αυξημένα κέρδη της μη παραγωγικής ανώτερης τάξης, οδηγούν σε μεγαλύτερη κοινωνική και οικονομική ανισότητα σε σχέση με την κατώτερη τάξη των εργατών (Veblen, 1994c: 344). Αφετέρου, όμως, η βασική μορφή της κρισιακής κατάστασης στην ειρηνική περίοδο, είναι η κρίση νομιμοποίησης του θεσμικού συστήματος της κεφαλαιοκρατίας, δηλαδή του πυρηνικού αυτής δικαιώματος στην ατομική ιδιοκτησία (Veblen, 1994c: 363-364). Η κρίση αυτή, δομείται, βάσει της σχέσης των δύο ανθρωποτύπων, οι οποίοι εμφανίζονται, ως εγγενές αποτέλεσμα της λειτουργίας των δύο διαφορετικών ορθολογικοτήτων του κεφαλαιοκρατικού πυρήνα, δηλαδή τη μη παραγωγική άρχουσα τάξη και την απασχολούμενη με τη βιομηχανική παραγωγή εργατική τάξη. Η σταδιακή ισχυροποίηση των δύο δομών, όπως αυτή αναλύθηκε παραπάνω, οδηγεί και σε περαιτέρω δέσμευση των παραγόμενων από αυτές ανθρωποτύπων, στις έξεις της σκέψης που αυτές προάγουν και κατά συνέπεια, εφόσον αυτές είναι αντιφατικές μεταξύ τους (Veblen, 1994a: 317), την περαιτέρω απομάκρυνση της μίας τάξης από την άλλη αναφορικά με τις λογικές και τις συνήθειες της σκέψης που την χαρακτηρίζουν. Η αυξανόμενη αυτή απόκλιση σε συνδυασμό με την μεγεθυμένη οικονομική και κοινωνική ανισότητα (Veblen, 1994c: 344), μετατρέπει την κρισιακή κατάσταση σε αναπόφευκτη εξέλιξη της νεωτερικότητας.

Αξίζει, βέβαια, να σημειωθεί στο σημείο αυτό, πως σε αντίθεση με την ανάλυση του στο Theory of Business Enterprise, στον ορίζοντα του 1917, ο Veblen δεν στρέφεται ρητά στην πιθανότητα κατάργησης των κεφαλαιοκρατικών θεσμών, στο πλαίσιο μίας αντιδραστικής κατεύθυνσης. Αυτό, μοιάζει να είναι αποτέλεσμα, τόσο της εκτίμησης του θεωρητικού για μία περίοδο ειρήνευσης (Veblen, 1994c: 315), που θα σημαδεύεται από την επικράτηση των καθαρά νεωτερικών δομών, παρά αυτών με αρχαϊκό χαρακτήρα, όσο και των ερωτημάτων για τη διατήρηση της ειρήνης, που χαρακτηρίζουν το έργο αυτό και είναι προφανώς ασύμβατα με μία γενικευμένη κατάσταση πολέμου, βάσει δυναστικής οργάνωσης. Πρέπει, πάντως να θεωρείται δεδομένο, πως η ανάλυση αυτή, ακόμα και χωρίς να αναφέρεται ρητά, διαπνέει τη σκέψη του Veblen, αναφορικά με την περίπτωση μη επικράτησης των ειρηνικών συνθηκών, που περιγράφονται στο σημείο αυτό.

Βασικό στοιχείο, της επικείμενης κεφαλαιοκρατικής κρίσης είναι, όπως ήδη αναλύθηκε, η κρίση νομιμοποίησης από τις κατώτερες τάξεις, που προκύπτει, ως αποτέλεσμα της μηχανικής επιρροής (Veblen, 1994c: 363). Ο πληθυσμός, που εργάζεται σε συνθήκες βιομηχανικής παραγωγής του βίου αποκτά και τα αναγκαία για την εργασία του στοιχεία, δηλαδή τη σκέψη βάσει αιτιακής σχέσης, παρά ανθρωπομορφικών σχημάτων, που είναι από τα βασικότερα στοιχεία της νεωτερικής βιομηχανίας. Οι έξεις αυτές της σκέψης δεν περιορίζονται στο πεδίο της εργασίας των υποκειμένων, αλλά σταδιακά δομείται με αυτό τον τρόπο το σύνολο της σκέψης και των συνηθειών τους, με αποτέλεσμα την κρίση του συνόλου του βίου τους και των κοινωνικών θεσμών, βάσει του χαρακτηριστικού αυτού (Veblen, 1994a: 311). Η τάση των νεωτερικών υποκειμένων, που δομούνται στα πλαίσια της μηχανικής διαδικασίας, να αμφισβητούν τους θεσμούς εκείνους, που δεν επιβεβαιώνονται βάσει αιτιακών σχέσεων, βρίσκει την απόδειξή της, στη βεμπλενιανή σκέψη, στο παράδειγμα της θρησκείας, από την οποία σταδιακά απομακρύνονται τα άτομα, που λειτουργούν εγγύτερα στις λογικές της μηχανικής διαδικασίας. Ο μη υλιστικός χαρακτήρας του θρησκευτικού δόγματος, μειώνει συνεχώς την ισχύ και τη νομιμοποίηση, που αυτό λαμβάνει, στις βιομηχανικές τάξεις, μία τάση με λογικό αποτέλεσμα την εξαφάνιση της θρησκευτικής συνήθειας, λόγω αχρησίας στη νεωτερικότητα (Veblen, 1994c: 362).

Αντίστοιχα, λοιπόν, όπως θεσμοί αταβιστικού και ανθρωπομορφικού χαρακτήρα οδηγούνται στην εξαφάνιση, ως αποτέλεσμα της αυξημένης επιρροής της μηχανικής διαδικασίας, θα δομηθεί και η κρίση νομιμοποίησης της κεφαλαιοκρατίας, δηλαδή η αμφισβήτηση του δικαιώματος στην ατομική ιδιοκτησία (Veblen, 1994c: 362-363). Οι δεσμευμένοι αυτοί, στην ορθολογικότητα της μηχανικής διαδικασίας ανθρωπότυποι, θα σταθούν κριτικά απέναντι στο θεσμό αυτό, βασιζόμενοι σε εξηγήσεις υλικής αιτιότητας, παρά στον αυτονόητο θεσμικό χαρακτήρα των φυσικών δικαιωμάτων, στα οποία βασίζεται η νομιμοποίηση της σύγχρονης επιχείρησης (Veblen, 1994c: 363). Όταν ο απλός άνθρωπος, συνειδητοποιήσει πλήρως το επιβραδυντικό αποτέλεσμα, που η ατομική ιδιοκτησία έχει στη βιομηχανική εξέλιξη και κατά συνέπεια στο επίπεδο διαβίωσής του, όταν δηλαδή «[...] έχει χάσει την 'θέληση να πιστέψει' κάθε επιχείρημα που δεν κινείται στο πλαίσιο της μηχανικής λογικής, είναι λογικό να αναμένεται, πως θα λάβει θέση απέναντι στο ζήτημα αυτό.». Η κίνηση αυτή απέναντι στο θεσμικό σύστημα, δεν είναι ατομική, αλλά γενικευμένη στο σύνολο της παραγωγικής τάξης, το συμφέρον της οποίας αντιλαμβάνεται, πως δεν βρίσκεται στους κεφαλαιοκρατικούς θεσμούς οργάνωσης της παραγωγής (Veblen, 1994c: 364).

Εμφανίζεται, βέβαια, μία ουσιώδης διαφορά στο θεσμό της ατομικής ιδιοκτησίας, σε σχέση με άλλες συνήθειες της σκέψης και αταβιστικούς θεσμούς, καθώς ενώ στην πλειονότητα αυτών δεν εμφανίζεται ένα οργανωμένο υλικό συμφέρον, που να επιδιώκει τη διατήρησή τους, η άρχουσα επιχειρηματική τάξη, που είναι άρρηκτα βασισμένη στην ατομική ιδιοκτησία και το δικαίωμα του ελεύθερου συμβολαίου, ελέγχει τους κρατικούς θεσμούς και τη νομοπαρασκευαστική εξουσία του κράτους (Veblen, 1994c: 363). Συνεπώς, είναι λογικό, πως η εξαφάνιση του θεσμικού αυτού συστήματος, δεν είναι δυνατό να επιτευχθεί, μέσω της αχρησίας του, όπως συμβαίνει σε άλλες συνήθειες της σκέψης στη βεμπλενιανή θεωρία, καθώς η άρχουσα τάξη θα εργαλειοποιήσει το σύνολο της νομικής εξουσίας του κράτους, ώστε να αποτραπεί η εξέλιξη αυτή (Veblen, 1994c: 364). Αφετέρου, ούτε η ανέλιξη μελών της κατώτερης τάξης στην κρατική εξουσία, θα ήταν δυνατό να οδηγήσει στη σταδιακή κατάργηση της ατομικής ιδιοκτησίας, καθώς για τον Veblen, η ενασχόληση με την πολιτική ως επάγγελμα και οι απολαβές που αυτή αποφέρει, μεταβάλλουν την ταξική θέση και κατά συνέπεια το συμφέρον, των υποκειμένων αυτών (Veblen, 1994c: 327). Φαίνεται, λοιπόν, πως στο κλασσικό

θεωρητικό ζήτημα, για το αν η κοινωνική εξέλιξη μπορεί να επέλθει με μεταρρύθμιση του συστήματος, ή με επαναστατική κίνηση, η βεμπλενιανή σκέψη στρέφεται ρητά στις επαναστατικές διεργασίες, θεωρώντας τη μεταρρυθμιστική μεταβολή ανέφικτο αίτημα.

Η κρίση νομιμοποίησης, λοιπόν, του δικαιώματος της ατομικής ιδιοκτησίας και συνεπώς του συνόλου της κεφαλαιοκρατίας, θα λάβει τη μορφή αγώνα ανάμεσα στις παραγωγικές τάξεις και στις μη παραγωγικές και τις εξαρτημένες σε αυτές, εφόσον η μεταρρυθμιστική λύση του ζητήματος θεωρείται αδύνατη, και οι εσωτερικές αντιφάσεις έχουν εμφανιστεί στο κοινωνικό προσκήνιο (Veblen, 1994c: 364). Επιπλέον, τα ισχυρά ταξικά συμφέροντα, που χαρακτηρίζουν την κρίση αυτή (Veblen, 1994c: 364), καθώς και η ισχυροποίηση των δύο δομών στην ειρηνική περίοδο, που μεγεθύνει την απόσταση μεταξύ των λογικών και των έξεων της σκέψης των δύο τάξεων, μετατρέπει την προσφυγή στην πολεμική διαδικασία, ανάμεσα τους, σε αναπόδραστη εξέλιξη του νεωτερικού ορίζοντα σε ειρηνικές συνθήκες (Veblen, 1994c: 366). Έτσι, λοιπόν, διαφαίνεται ο χαρακτήρας του πολέμου, ως εγγενές στοιχείο της κεφαλαιοκρατικής οργάνωσης. Είτε στην πατριωτική μορφή του, είτε στην ταξική, ο πόλεμος, για τον Veblen, αποτελεί αναγκαία εξέλιξη, για την επίλυση των αντιφάσεων, βάσει των οποίων έχει δομηθεί η νεωτερική κοινωνία, στην κεφαλαιοκρατική μορφή της.

Εμφανίζεται, στο σημείο αυτό της εργασίας, βέβαια το ζήτημα της σχέσης, που έχουν οι δύο μορφές προσφυγής στον πόλεμο, βάσει της σκέψης του Veblen, καθώς παρά το χαρακτήρα του έργου του θεωρητικού, ως έρευνα των συνθηκών για τη διατήρηση της διηνεκούς ειρήνης, εμφανίζονται διαφορετικά χαρακτηριστικά στις δύο μορφές. Ο πόλεμος, δηλαδή δεν αντιμετωπίζεται ως φύσει αρνητική διαδικασία, αλλά μάλλον κρίνεται βάσει του αξιακού περιεχομένου του. Ο πατριωτικός και ο ταξικός πόλεμος, λοιπόν, μοιάζουν να αποτελούν αποτέλεσμα, και συνεπώς να εγκολπώνουν τα στοιχεία, της εκάστοτε βασικής νεωτερικής δομής. Ο πατριωτικός πόλεμος, αφενός, δομείται στο πλαίσιο των αναγκαιοτήτων της επιχείρησης, γεγονός, που αντανακλάται τόσο στους στόχους αυτού, όσο και στις δομές νομιμοποίησης του (Veblen, 1994c: 391-392). Όπως και η σύγχρονη επιχείρηση, λοιπόν, ο ιμπεριαλιστικός πόλεμος, φαίνεται να νομιμοποιείται στη βάση συμβατικών και ανθρωπομορφικών επιχειρημάτων και χωρισμών, δηλαδή στο πατριωτικό συναίσθημα, αλλά και στον καθαρά συμβατικού

χαρακτήρα χωρισμό των κρατών (Veblen, 1994c: 53). Αντίστοιχα, καθώς εργαλειοποιείται από την επιχείρηση, οι στόχοι του δεν απαντούν σε ζητήματα κοινωνικής εξέλιξης και βελτίωσης της παραγωγικής διαδικασίας, αλλά μάλλον στην αύξηση των επιχειρηματικών κερδών, ανεξαρτήτως του κοινωνικού κόστους (Veblen, 1994c: 53-54) και στη διατήρηση των κεφαλαιοκρατικών θεσμών, που εξασφαλίζουν τα κέρδη αυτά (Veblen, 1994a: 391-392).

Ο ταξικού χαρακτήρα πόλεμος, που διαφαίνεται στον κεφαλαιοκρατικό ορίζοντα, από την άλλη διαπνέεται, από τα εγγενή στοιχεία της μηχανικής διαδικασίας. Η νομιμοποίηση αυτού, δεν βασίζεται σε συμβατικά στοιχεία, καθώς αφαιρεί πλήρως από τις εθνοτικές διαφορές, αλλά από τις καθαρά υλικού χαρακτήρα ταξικές διαιρέσεις της νεωτερικής κοινωνίας (Veblen, 1994c: 363-364). Έτσι, στόχος αυτής της μορφής πολέμου, είναι η βελτίωση του γενικού κοινωνικού επιπέδου διαβίωσης, μέσω της απελευθέρωσης της παραγωγικής διαδικασίας, από τον αταβιστικό και επιβραδυντικό στις νεωτερικές συνθήκες, θεσμό της ατομικής ιδιοκτησίας (Veblen, 1994c: 363). Συνεπώς, παρά την κοινή μορφή των δύο διαδικασιών, την προσφυγή στον πόλεμο, είτε εξωτερικού είτε εσωτερικού χαρακτήρα, διαπνέονται στη βεμπλενιανή σκέψη, από ρητά διαφορετικό αξιακό υπόβαθρο και λογικές.

Ανεξαρτήτως των διαφορετικών στοιχείων, που χαρακτηρίζουν τις δύο μορφές πολέμου φαίνεται, πως το έργο του Veblen, δεν στοχεύει σε ένα γενικό αντιπολεμικό αίτημα, αλλά στη ρητή συνειδητοποίηση του αναπόφευκτου χαρακτήρα του πολέμου, βάσει των συνθηκών, που δομούν τη νεωτερική κατάσταση. Στο σημείο αυτό, βρίσκεται και η απάντηση του ερωτήματος, βάσει του οποίου έχει δομηθεί η παρούσα εργασία. Ακόμα και αν στα πλαίσια των κεφαλαιοκρατικών συνθηκών, ο κόσμος οδηγηθεί στη γενική ειρήνευση, το αποτέλεσμα αναγκαία είναι η ανάδυση των αντιφάσεων του συστήματος και η προσφυγή στον ταξικό πόλεμο, η εκ νέου δηλαδή κατάργηση της ειρήνης. Μάλιστα, ο αμερικάνος θεωρητικός, βασιζόμενος σε παρόμοιες παρελθοντικές συνθήκες, θεωρεί λογική εξέλιξη της ταξικής σύγκρουσης, την κατάργηση του θεσμού της ατομικής ιδιοκτησίας, καθώς αποτελεί ένα αταβιστικού χαρακτήρα στοιχείο, που δεν εμφανίζει εγγενή αναγκαιότητα στις νεωτερικές συνθήκες της βιομηχανικής παραγωγής (Veblen, 1994c: 366).

Πρέπει, βέβαια, να σημειωθεί, πως αποτελεί ανοιχτό ζήτημα για το θεωρητικό, το αν ο ταξικός πόλεμος θα λάβει καθαρά εσωτερική μορφή ανάμεσα στις αντικρουόμενες τάξεις ενός κράτους, ή διεθνή χαρακτήρα, λόγω της αντίδρασης των ανώτερων τάξεων άλλων κρατών, βάσει της διεθνούς κοινότητας ταξικών συμφερόντων, που χαρακτηρίζει τη νεωτερική περίοδο (Veblen, 1994c: 330). Το ερώτημα αυτό, που παραμένει ανοιχτό στην ανάλυση του 1917, βρίσκει απάντηση, από την αντίδραση των αναπτυσσόμενων κρατών απέναντι στην Οκτωβριανή Επανάσταση και στην ΕΣΣΔ, που οδηγεί τον Veblen στην άποψη πως «Βέβαια, αυτή η συμφωνία για την έκπτωση της Σοβιετικής Ρωσίας δεν ήταν γραμμένη στο Σύμφωνο (ενν. των Βερσαλλιών)· θα μπορούσε καλύτερα να ειπωθεί πως αυτή ήταν η περγαμηνή πάνω στην οποία γράφτηκε το κείμενο» (Veblen, 1920: 468).

Στα πρώτα μεσοπολεμικά χρόνια, λοιπόν, ο Veblen παρατηρεί την αποκρυστάλλωση των κεφαλαιοκρατικών αντιφάσεων, την οποία διέβλεπε στα χρόνια του πολέμου να εμφανίζεται, όχι πλέον ως θεωρητική δυναμική του κεφαλαιοκρατικού μέλλοντος, αλλά ως ρητή αποτύπωση της πραγματικότητας, στο δίλλημα της περιόδου, ανάμεσα στον μπολσεβικισμό, δηλαδή «[...] ένα επαναστατικό κίνημα τέτοιου είδους ώστε να εκτοπίσει το εγκαθιδρυμένο οικονομικό σχήμα των πραγμάτων.» (Veblen, 1994d: 439) και στον πόλεμο, που θα επιτρέψει τη διατήρηση του συστήματος. Η ένταση μάλιστα των εξελίξεων, τον οδηγεί στη μετατόπιση της εκτίμησής του, από το αβέβαια μέλλον του συστήματος, βάσει παρελθούσων εμπειριών, στη ρητή έκφραση της θέσης, πως το κεφαλαιοκρατικό σύστημα είναι αδύνατο να επιβιώσει, καθώς «Η εμπειρία των τελευταίων χρόνων έχει δείξει με καθαρότητα ότι το εγκαθιδρυμένο επιχειρηματικό σύστημα της ιδιοκτησίας και του ελέγχου δεν είναι πλέον λειτουργικό» (Veblen, 1994d: 448). Η ιστορική εμπειρία, δηλαδή, των τελευταίων χρόνων του πολέμου και των πρώτων μεσοπολεμικών, μετατρέπει την νομοτελειακή μεν, αλλά τοποθετημένη σε ένα αβέβαιης απόστασης μέλλον κρίση της κεφαλαιοκρατίας, την οποία διέβλεπε ο θεωρητικός, σε μία παροντική κατάσταση, η οποία καθιστά την επικείμενη κατάρρευση του συστήματος, ένα καθαρά εφήμερο ζήτημα.

Συνεπώς, βάσει της παραπάνω ανάλυσης, το ζήτημα της ειρήνης στις κεφαλαιοκρατικές συνθήκες, δεν αποτελεί έναν αυτόνομου χαρακτήρα στόχο, αλλά διαπερνάται, από διαφορετικής μορφής ταξικά συμφέροντα. Αν ο στόχος της ειρήνευσης, ήταν εσωτερικός

της ίδιας, η μόνη μέθοδος για την επίτευξη αυτού, θα βρισκόταν στην ουδετεροποίηση των κεφαλαιοκρατικών αντιφάσεων, που οδηγούν αναγκαία στον πόλεμο, στην κατάργηση, δηλαδή, της ίδιας της κεφαλαιοκρατίας. Όμως, εφόσον η στόχευση των ανώτερων τάξεων, δεν βρίσκεται κυρίως στην ειρήνευση, αλλά στη διατήρηση των ταξικών τους προνομίων, η ασφαλέστερη μέθοδος βρίσκεται στη διατήρηση μίας διηνεκούς κατάστασης ανασφάλειας, που μπορεί να οδηγήσει στον πόλεμο, ώστε να διατηρείται η ισχύς του πατριωτισμού, συγκαλύπτοντας έτσι τις ταξικές διαιρέσεις (Veblen, 1994c: 367).

Αυτή η λύση, πρέπει τέλος να σημειωθεί, πως αποτέλεσε και την επιλογή των ανώτερων τάξεων, όπως γίνεται εμφανές, από τα μεταπολεμικά κείμενα του Veblen, όπου αναφέρει πως « [...] η Συνθήκη (ενν. των Βερσαλλιών) είναι ένα πολιτικό όργανο, δημιουργημένο και θέτοντας τις προϋποθέσεις για την επανόρθωση της μεσο-Βικτωριανής πολιτικής μηχανοραφίας και για τη διατήρηση των νομοκατεστημένων εμπορικών και χρηματοπιστωτικών συμφερόντων [...] [σκοπεύοντας να διατηρήσει την ειρήνη μέσω] επαρκή εφοδιασμού των ενόπλων δυνάμεων για να χαλιωγηθεί κάθε ανήσυχη τάση του συναισθήματος του κατώτερου πληθυσμού, με τη συμβουλή και τη συγκατάθεση της εγκαθιδρυμένης δικτατορίας των γηραιών πολιτευτών» (Veblen, 1919: 486).

ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Το παραπάνω συμπέρασμα, οδηγεί και στο τέλος της εργασίας αυτής, καθώς δίνει την απάντηση στο κεντρικό της ερώτημα. Για τον Thorstein Veblen, η διατήρηση της ειρήνης στην κεφαλαιοκρατική κατάσταση, αποτελεί έναν αδύνατο στόχο, όπως ήδη φάνηκε. Αυτό το συμπέρασμα, δεν είναι αποτέλεσμα των ιδιαίτερων συνθηκών, της εκάστοτε περιόδου, αλλά των εγγενών στοιχείων, που έχουν δομήσει το νεωτερικό σύστημα παραγωγής, δηλαδή της σχέσης ανάμεσα στην επιχείρηση και τη μηχανική διαδικασία. Η αντίφαση, η οποία χαρακτηρίζει τη λειτουργία των δομών αυτών, μοιάζει να αναπαράγεται σε όλες τις στιγμές του κεφαλαιοκρατικού ορίζοντα και να δομεί όλες τις επιμέρους αντιφάσεις αυτού. Η κατανόηση, της βεμπλενιανής σκέψης, μπορεί να γίνει εφικτή, συνεπώς, μόνο από το πρίσμα της αντίφασης αυτής, η οποία αποτυπώνεται σε όλες τις νεωτερικές καταστάσεις, από τον καταμερισμό της εργασίας και την ταξική δομή του συστήματος, μέχρι τις πολιτισμικές δομές και τις δομές της εκπαίδευσης.

Όπως είναι λογικό, από αυτή τη συγκροτησιακή σχέση, δεν μπορεί να εξαιρεθεί το σύγχρονο κράτος, το οποίο ενώ εμφανίζεται ως φορέας του γενικού (το οποίο μοιάζει στη σκέψη του Veblen, να συμπίπτει με αυτό που είχε τεθεί από τον Adam Smith, δηλαδή με την προαγωγή των παραγωγικών δυνάμεων της εργασίας), δεν μπορεί παρά να είναι φορέας των επιμέρους ταξικών συμφερόντων της επιχειρηματικής τάξης, αφού βρίσκει την καταγωγή του, στο θεσμό της επιχείρησης, που δεν μπορεί παρά να έχει αποτελέσματα επιμερισμένου χαρακτήρα. Αντίστοιχη λογική ισχύει και αναφορικά με το ζήτημα των φυσικών δικαιωμάτων και συνεπώς με το θεσμό της ατομικής ιδιοκτησίας.

Έτσι, η μεταρρύθμιση αυτών των θεσμών, δεν μπορεί να αποτελέσει τη λύση των αντιφάσεων, αφού βάσει των αρχών συγκρότησής τους, είναι αδύνατο να μεταρρυθμιστούν σε επαρκή βαθμό. Αντίθετα, μόνο μία επανάσταση των δεσμευμένων στη βιομηχανική ορθολογικότητα υποκειμένων, μπορεί να λύσει τις αντιφάσεις της κεφαλαιοκρατίας και να οδηγήσει προς το γενικό στόχο, την εξέλιξη, δηλαδή, του ανθρώπου. Η επαναστατική αυτή τάση, μάλιστα, αποτελεί και εγγενές αποτέλεσμα της βιομηχανικής επιρροής, η οποία ενώ δεσμεύει σκληρά τα υποκείμενα στην ορθολογικότητά της, τα ωθεί ταυτόχρονα στη ρήξη με δομές εξουσίας και ανθρωπομορφικής νομιμοποίησης. Αυτό το σχήμα, βέβαια, πρέπει να σημειωθεί, πως δεν

έχει τελεολογικό χαρακτήρα, αλλά πρέπει να νοείται καλύτερα, στο πλαίσιο των δαρβινικών επιρροών, που είχε η βεμπλενιανή σκέψη.

Το πρόβλημα αυτό, έρχεται να λύσει, ο πόλεμος και το παραγόμενο από αυτόν, πατριωτικό συναίσθημα. Ο πατριωτισμός αυτός, είναι αναγκαίο χαρακτηριστικό του νεωτερικού κράτους, καθώς αποτελεί τη συνεκτική δομή της ταξικά χωρισμένης κοινωνίας και ταυτόχρονα απομακρύνει από τις επιρροές της μηχανικής διαδικασίας. Έτσι, στο πλαίσιο της θεωρίας αυτής, το κομβικότερο αποτέλεσμα και κίνητρο του πολέμου, δεν λαμβάνει τη μορφή χρηματικού κέρδους, το οποίο απολαμβάνουν βέβαια συγκεκριμένες τάξεις, αλλά έχει ανθρωποποιητικό και παιδευτικό χαρακτήρα. Ο πατριωτισμός και η πολεμική διαδικασία, ενσταλλάσσουν τα σύγχρονα υποκείμενα, με τις αναγκαίες δομές της σκέψης, που νομιμοποιούν την κρατική δομή και το οικονομικό σύστημα, που τη συνοδεύει. Δημιουργούν, δηλαδή, το κρατικό πρότυπο του σωστού πολίτη, απέναντι στο οποίο στρέφεται ρητά η ειρωνία του Veblen. Με αυτό τον τρόπο, όμως, ο πόλεμος αναβαθμίζεται σε αναγκαίο στοιχείο διατήρησης της κεφαλαιοκρατίας και κατά συνέπεια δεν μπορεί να αφαιρεθεί από αυτή. Ο ιμπεριαλισμός, δηλαδή, δεν αποτελεί ιάσιμη παθολογία του συστήματος, αλλά στρατηγική επιλογή της άρχουσας τάξης, για τη διατήρηση των αρχών, στις οποίες είναι δεσμευμένη.

Ακόμα, όμως, και η πιθανή απομάκρυνση από την πολεμική διαδικασία, δεν μπορεί παρά να έχει αποτέλεσμα την επιστροφή σε αυτή, με ταξικούς, πλέον, όρους και διακύβευμα την κατάργηση του κεφαλαιοκρατικού συστήματος, το οποίο θα έχει απονομιμοποιηθεί, με την αποδυνάμωση του πατριωτισμού. Οι αντιφάσεις, λοιπόν, που έχουν δομήσει τη νεωτερικότητα και το αδιέξοδο της κεφαλαιοκρατίας, έχουν ως φυσικό αποτέλεσμα, την επιστροφή στην πολεμική διαδικασία, ώστε να επιτευχθεί η επίλυσή τους. Για τον Veblen, όπως γίνεται εμφανές από τα παραπάνω, δεν είναι δυνατό να νοηθεί και να αναλυθεί επαρκώς το κεφαλαιοκρατικό σύστημα οργάνωσης, χωρίς να αναλυθεί το κεντρικό ζήτημα του πολέμου.

Τα στοιχεία αυτά, τα οποία αναφέρθηκαν και συνοπτικά σε αυτό το επιλογικό σημείωμα, επιχειρήθηκε να αναλυθούν στην εργασία αυτή, επεξηγώντας τα πλαίσια της βεμπλενιανής σκέψης. Οι περιορισμοί, βέβαια, που τίθενται από το χώρο και τη μορφή της εργασίας αυτής, δεν επέτρεψαν την περαιτέρω ανάλυση ορισμένων ζητημάτων, τα

οποία παραμένουν βέβαια ανοιχτά για μελλοντική εμβάθυνση και εμφανίστηκαν εδώ, ως παράθεση ερωτημάτων.

Πρέπει, επιπλέον να σημειωθεί, πως ανεξαρτήτως των αδυναμιών, που μπορεί να χαρακτηρίζουν το βεμπλενιανό σχήμα, είναι βέβαιο πως το εύρος και η οξυδέρκειά του, μπορούν να προσφέρουν, πολλών ειδών αναλυτικά εργαλεία. Παρότι, διάφορες συνεισφορές αυτού, έχουν αναγνωριστεί από την οικονομική θεωρία (χαρακτηριστικότερο παράδειγμα τέτοιας έννοιας, είναι η παρασιτική κατανάλωση), το έργο του Veblen, χαρακτηρίζεται από ένα εύρος, που περιλαμβάνει το σύνολο των κοινωνικών επιστημών και μόνο στα πλαίσια αυτού, μπορεί να γίνει κατανοητό το βάθος των εννοιών αυτών και του συνολικού του έργου.

Στην πραγματικότητα, μάλιστα, της δεύτερης δεκαετίας του 21ου αιώνα, η οποία χαρακτηρίζεται, τόσο από μία ισχυρή κρίση του κεφαλαιοκρατικού συστήματος, όσο και από μία πολυδιάσπαση του πεδίου των διεθνών σχέσεων, που προσομοιάζει καλύτερα στην εποχή του ιμπεριαλισμού, παρά στις συνθήκες του δεύτερου μισού του 20ου αιώνα, η βεμπλενιανή θεωρία, μπορεί να προσφέρει νέα εργαλεία ανάλυσης της πραγματικότητας. Το στοιχείο αυτό, σε συνδυασμό με την απελευθέρωση του πεδίου ανάλυσης των κριτικών στην κεφαλαιοκρατία θεωριών, που προκάλεσε η πτώση της ΕΣΣΔ και του επακόλουθου κυρίαρχου λόγου της στις θεωρήσεις αυτές, ανοίγει ένα καινούργιο πεδίο δυνατοτήτων ανάγνωσης και κριτικής του κεφαλαιοκρατικού συστήματος.

Η αναγνώριση, λοιπόν, των εργαλείων της σκέψης του Veblen, και η ανάλυση μέσω αυτών της ύστερης νεωτερικότητας, έχει τη δυναμική να αναδείξει νέα στοιχεία της πραγματικότητας, καθώς και του πιθανού μέλλοντος του συστήματος. Μία τέτοια απόπειρα, βέβαια, θα έπρεπε αρχικά να αντιμετωπίσει νέα ερωτήματα, με χαρακτηριστικότερο, την αποβιομηχάνιση των δυτικών κοινωνιών και το αποτέλεσμα της στη βεμπλενιανή ανάλυση, η οποία βασίζεται στον ανθρωποποιητικό χαρακτήρα της βιομηχανικής εργασίας, ως κεντρικό επαναστατικό φορέα. Τέτοιου είδους ερωτήματα, καθώς και άλλα τέτοιου χαρακτήρα, που αφορούν τη μορφή που έχει λάβει το αστικό κράτος και τις ανθρωποποιητικές επιρροές των νέων τεχνολογιών, είναι προφανές πως δεν είναι δυνατό να ακολουθηθούν και να αναλυθούν σε ένα επιλογικό σημείωμα, αλλά

αποτελούν ανοιχτή πρόκληση, για όποιον επιχειρήσει να αναλύσει την αναπτυγμένη κεφαλαιοκρατία της σύγχρονης περιόδου (πολλά στοιχεία της οποίας μπορούν ήδη να βρεθούν στο βεμπλενιανό έργο), βάσει των εργαλείων της θεωρίας του Veblen.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

Hobsbawm, E. J. (2012). *Η εποχή των αυτοκρατοριών 1875-1914*, (μτφ. Κ. Σκλαβενίτη). Αθήνα: Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης.

Hobson, J. A. (2013). *Ιμπεριαλισμός μία μελέτη*, (μτφ. Θ. Νουτσόπουλος). Αθήνα: Εκδόσεις ΚΨΜ.

Hodder, H. J. (1956, August). The political ideas of Thorstein Veblen. *The Canadian Journal of Economics and Political Science*, 22(3), 347-357

Schumpeter, J. (1966). *Imperialism & social classes two essays by Joseph Schumpeter* (9th ed.). Cleveland, OH: The World Publishing Company.

Sweezy, P. M. (1958, May). Veblen's critique of the American Economy. *The American Economic Review*, 48(2), 21-29

Veblen, T. (1898, September). The instinct of workmanship and the irksomeness of labor. *American Journal of Sociology*, 4(2), 187-201.

Veblen, T. (1901, February). Industrial and pecuniary employments. *Publications of the American Economic Association*, 3rd Series, 2(1), 190-235.

Veblen, T. (1908, August). On the nature of capital. *The Quarterly Journal of Economics*, 22(4), 517-542.

Veblen, T. (1918, April). The passing of national frontiers. *The Dial*, 64, 387-390. Retrieved on 22 May, 2016, from <http://www.geocities.ws/veblenite/txt/passing.txt>

Veblen, T. (1919, May). Peace. *The Dial*, 66, 485-487. Retrieved on 22 May, 2016, from http://www.geocities.ws/veblenite/txt/Dial_19190517_Peace.txt

Veblen, T. (1920, September). Untitled {*Review of the book The Economic Consequences of the Peace by J. M. Keynes*}. *Political Science Quarterly*, 35(3), 467-472.

Veblen, T. (1994a). *The Collected Works of Thorstein Veblen Vol.2* «The theory of business enterprise». London: Routledge/ Thoemmes Press

Veblen, T. (1994b). *The Collected Works of Thorstein Veblen Vol.4* «Imperial Germany and the industrial revolution». London: Routledge/ Thoemmes Press.

Veblen, T. (1994c). *The Collected Works of Thorstein Veblen Vol.5* «An inquiry into the nature of peace and the terms of its perpetuation». London: Routledge/ Thoemmes Press.

Veblen, T. (1994d). *The Collected Works of Thorstein Veblen Vol.10* «Essays in our changing order». London: Routledge/ Thoemmes Press.

Weber, M. (2005). *Οικονομία και κοινωνία τόμος 1ος* «Κοινωνιολογικές έννοιες», (μτφ. - επιμέλεια Θ. Γκιούρας). Αθήνα: Εκδόσεις Σαββάλας.